

Adresa redakce: Celetná 20, 116 42 Praha 1

e-mail: ppp@ff.cuni.cz

Adresa pro korespondenci: Filozofická fakulta UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1

1 / 2020

PSYCHOLOGIE pro PRAXI

<http://www.karolinum.cz/journals/psychologie-pro-praxi>

© Univerzita Karlova, 2021

ISSN 1803-8670 (Print)

ISSN 2336-6486 (Online)

OBSAH

Editorial	7
1. Možnosti diagnostiky tvořivosti a vývoj nového sebesposuzovacího nástroje: Creatixo Inventory – Milan Bobek, Eva Höschlová	9
2. Spokojenost v dlouhodobých partnerských vztazích: kvalitativní studie českých heterosexuálních párů – Zuzana Kalousová, Iva Štětovská	27
3. Vztahy mezi členy znovusložených rodin – Markéta Němcová	37
4. „Unáhlené závěry“ u psychotických onemocnění: přehledová studie – Petra Šustová, Mabel Rodriguez	55

CONTENTS

Editorial	7
1. Diagnostic possibilities of creativity and development of a new self-reporting assessment tool: Creatixo Inventory – Milan Bobek, Eva Höschlová	9
2. The satisfaction in longterm romantic relationships: a qualitative study of heterosexual czech couples – Zuzana Kalousová, Iva Štětovská	27
3. Relationships between members of stepfamilies – Markéta Němcová	37
4. “Jumping to conclusions” in psychotic illnesses: a review study – Petra Šustová, Mabel Rodriguez	55

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

pro aktuální číslo *Psychologie pro praxi* jsme vybrali čtyři příspěvky – dva seznamují s výsledky empirického šetření a dva jsou přehledovými studiemi. Jak je obvyklé, představím je podrobněji. Co tedy nabízejí?

Milan Bobek a Eva Höschlová jsou autoři rozsáhlejší studie **Diagnostic possibilities of creativity and development of a new self-reporting assessment TOOL: Creatixo inventory**. Zabývá se některými limity metod používaných k testování kreativity a procesem vývoje nového diagnostického nástroje – inventáře kreativity a inovativnosti. Jejich komplexní konstrukt aplikované kreativity zahrnuje představivost, vytváření nápadů, otevřenost, flexibilitu a funkce jako statečnost, analytické dovednosti, asertivitu nebo dokonce empatii, které jsou nezbytné k transformaci nové myšlenky na praktickou aplikaci prospěšnou pro společnost. Autoři v článku popisují opakovaný sběr dat a zejména statistické postupy tvorby inventáře Creatixo. Tento nástroj ukázal dobré výsledky vnitřní konzistence – např. McDonaldova omega všech jednotlivých faktorů se pohybuje od 0,740 do 0,887. Dále autoři uvažují o dalších validačních studiích i některých omezeních inventarizačního přístupu ke kreativitě, inovativnosti a produktivitě.

Spokojenost v dlouhodobých partnerských vztazích: kvalitativní studie českých heterosexuálních párů je název příspěvku **Zuzany Kalousové a Ivy Štětovské**, který prezentuje výsledky kvalitativní studie zkoumající spokojené páry partnerů u nás, která byla součástí diplomové práce Z. Kalousové. Polostrukturované rozhovory byly vedeny s dvaceti dvěma respondenty žijícími ve spokojeném vztahu po dobu více než deseti let; k analýze dat autorky využily techniku zakotvené teorie a detekovaly deset kategorií, které přispívaly ke spokojenosti ve vztazích respondentů. Které to jsou, přehledně zjistíte v článku samotném.

Markéta Němcová se ve svém diplomovém projektu podrobně zabývala stále častějším typem rodinného soužití – tzv. znovusloženými rodinami. Přehledová studie s názvem **Vztahy mezi členy znovusložených rodin** předkládá podrobnější analýzu získaných poznatků k této problematice. Autorka upozorňuje na rozdíl mezi výzkumným zájmem o danou problematiku u nás a v zahraničí a jejím cílem je poskytnout čtenáři relevantní současné poznatky. Následující text předkládá relevantní zjištění převážně zahraničních výzkumných studií zabývajících se znovusloženými rodinami a vztahy mezi jednotlivými členy těchto rodin. Vychází ze skutečnosti, že vztahy uvnitř takových rodin jsou složité zejména z pohledu dítěte, které získává nevládního rodiče, nové sourozence či

další příbuzné. Poukazuje na to, že by tyto rodiny neměly být výzkumně opomíjeny ani u nás, „*neboť rozpad rodiny původní biologické je zátěžovou situací pro všechny její členy a ovlivňuje formování rodiny nové a nemalou měrou i vývoj dětí v těchto rodinách*“.

„Unáhlené závěry“ u psychotických onemocnění: přehledová studie autorek **Petry Šustové a Mabel Rodriguez** popisuje nejčastěji zkoumané kognitivní zkreslení u psychotických onemocnění – unáhlené závěry. Autorky upozorňují, že výzkumné studie popisují přítomnost kognitivního zkreslení napříč celým psychotickým kontinuem, že unáhlené závěry jsou nejčastěji zkoumány ve vztahu k bludům, že existuje diskrepance mezi výsledky metaanalýz a longitudinálních studií, že dosud není jasné, jak spolu souvisí kognice a kognitivní zkreslení. Z toho je zřejmé, že v textu přehledové studie spojují výsledky různých výzkumů, ale zároveň se zamýšlejí nad řadou metodologických souvislostí, které mají význam pro rozšiřování poznatků i praktické klinické souvislosti.

Nechť vás příspěvky obohatí o poznatky z různých oblastí!

doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.
předsedkyně redakční rady PpP
<https://doi.org/10.14712/23366486.2021.9>

DIAGNOSTIC POSSIBILITIES OF CREATIVITY AND DEVELOPMENT OF A NEW SELF-REPORTING ASSESSMENT TOOL: CREATIXO INVENTORY

MILAN BOBEK, EVA HÖSCHLOVÁ

Abstract: In this article, we discuss some limits of methods being used most frequently for testing creativity and describe the process of developing a new diagnostic tool – a self-reporting inventory of creativity and innovativeness based on a complex set of skills and competencies identified in the review of existing research, relevant literature, and available diagnostic tools. Our complex applied creativity construct involves imagination, idea creation, openness, flexibility, and features like braveness, analytical skills, assertiveness, and even empathy, which are all necessary to transform a new idea into practical application beneficial for a company or society. We first gained data from 125 respondents and analyzed the structure of the first version of the questionnaire (reduction from 80 to 77 items had to be done based on correlation analysis). Then we undertook a series of exploratory factor analyses. After the iterative process of eliminating all the items with low loadings or problematic cross-loadings, we suggested the six-factor solution for the new, second version of the Creatixo inventory consisting of 47 items. On the new sample of 106 respondents confirmatory factor analysis supported the six-factor structure of the inventory (GOF indices: $CFI = .990$, $GFI = .909$, $RMSEA = .025$, $SRMR = 0.101$). The Creatixo tool has shown good results in internal consistency measures – e.g., McDonald's omega of all individual factors varies from .740 to .887. Now we are about to gather the bigger sample of the quota-representative population and cross-validate the psychometric analysis current outputs. We discuss the further validation studies and some limits of the self-reporting inventory approach to assess creativity, innovativeness, and productivity.

Keywords: creativity, innovativeness, questionnaire, test, competence, development

Možnosti diagnostiky tvořivosti a vývoj nového sebesuzovacího nástroje: Creatixo Inventory

Abstrakt: V tomto článku pojednáváme o některých limitech metod, které se nejčastěji používají k diagnostice kreativity a popisujeme proces vývoje nového diagnostického nástroje – sebesuzovacího inventáře kreativity a inovativnosti založeného na komplexním souboru dovedností a kompetencí identifikovaných v přehledu stávajícího výzkumu, relevantní literatury a dostupných diagnostických nástrojů. Náš komplexní konstrukt aplikované kreativity zahrnuje představivost, vytváření nápadů, otevřenost, flexibilitu a charakteristiky, jako jsou statečnost, analytické dovednosti, asertivita nebo dokonce empatie, které jsou nezbytné k transformaci nové myšlenky do podoby aktivity prospěšné pro určitou firmu nebo společnost jako takovou. Nejprve jsme získali údaje od 125 respondentů a analyzovali jsme strukturu první verze dotazníku (redukci z 80 na 77 položek bylo nutné provést na základě korelační analýzy). Poté jsme provedli řadu exploratorních faktorových analýz. Po iterativním procesu eliminace všech položek s nízkým sycením (low loadings) nebo s problematickou vzájemnou provázaností (problematic cross-loadings) jsme navrhli šestifaktorové řešení pro novou, druhou verzi inventáře Creatixo skládající se ze 47 položek. Na novém vzorku 106 respondentů potvrdila konfirmatorní

faktorová analýza šestifaktorovou strukturu inventáře (indexy GOF: CFI = .990, GFI = .909, RMSEA = .25, SRMR = .101). Nástroj Creatixo ukázal dobré výsledky v opatřeních vnitřní konzistence - např. McDonalldovo omega všech jednotlivých faktorů se pohybuje od .740 do .887. Nyní se chystáme shromáždit větší vzorek kvótně reprezentativní populace (quota-representative) a ověřit současně výstupy psychometrické analýzy. Diskutujeme o dalších validačních studiích a některých limitech sebeposuzovacího nástroje v přístupu k posouzení kreativity, inovativnosti a produktivity.

Klíčová slova: kreativita, inovativnost, dotazník, test, kompetence, rozvoj
<https://doi.org/10.14712/23366486.2021.5>

Introduction

Creativity is one of the necessary human skills needed for children to adapt to society. Later in adulthood, it is a prerequisite for all innovations and many problem-solving solutions in the working environment. For example, in the aged but well-known longitudinal studies using the NASA admittance test (Land & Jarman, 1992), 98% of healthy five-year-old children showed a high level of creativity over 130 on the IQ scale, while only 2% of the 25-year-olds and older scored the same. We can see how important it is to find out what features and traits lie behind the development or vanishing of this competence.

As the definition of creativity and innovativeness that brings real benefits for the society, we can use Urban's specification (2002, p. 8) included in the preface to his *Figural Test of Creative Thinking*:

“Creativity manifests itself in a new, surprising product, so it is the ability:

1. to create a new, unusual and surprising product as a solution to a sensibly perceived or assigned problem,
2. based on a sensitive perception of the broadest context of the submitted and other ‘investigated’ information,
3. through analysis and flexible solution-oriented processing, using unusual associations, restructuring or combining of this information with data from experience and imagination,
4. to elaborate new solutions (tangible and intangible) by synthesizing, structuring, and compiling these data, elements, and structures;
5. expressed as a product, or in a product in any form,
6. which is ultimately understood by others in communication as meaningful.”

We can see that this definition does not describe creativity as only ideation or imagination but as a set of more complex additional competencies in one cluster like analysis, sensitivity, or communication. It is in line with Singer's (2011) specification and also with the shorter definition of Kaufman, Plucker & Baer (1, 2008) which states: “Creativity is the integration among aptitude, process, and environment by which an individual or group produces a perceptible product that is both novel and useful as defined within a social context,” so we will understand creativity here including its practical application.

All these definitions explain some of the trouble we have with most presently used tests on creativity because they mostly emphasize more or less just the creation of new and unusual ideas. Still, most of them lack other mentioned features, namely practical application up an innovative product.

In the Czech Republic, the four most used, well-known and relatively widespread tests are the Torrance's Test of Creativity (Jurčová, 2004), the Urban's Figural Test of Creative

Thinking (Urban, 2002), Schürer's (1977) KREATOS, which is a modified Wartegg's test of creativity and finally most recently published Schuler's and Hell's ASK – The Test of Deductive and Creative Thinking (2014).

The first three of them are drawing tests. They evaluate fantasy and probands' abilities to see unusual aspects in given stimuli (usually simple graphical objects like circles or lines as a basis for probands' drawings) and finish pictures or sentences by themselves with features that would hopefully have non-conformity meanings. All of them focus on a narrower conception of creativity consisting of just imagination, originality, out-of-box thinking, idea creation, fluency of ideas, and flexibility. However, they lack the social aspects needed for promoting an idea among people, like assertiveness and empathy. And we miss there also analytical and systematic thinking required to assess the usefulness of an idea critically. What is also not included is the enthusiasm and perseverance necessary to finally bring the matter to a new, practically usable product or service. Not talking about braveness to go forward, sometimes against the opinion and resistance of others, or the ability to accept critical feedback, change and develop ourselves, which are also necessary to move elaboration forward.

The closest to what we would need to test creativity and innovativeness in a more holistic and complex view is the ASK test (Schuler, Hell, 2014), which is not based on pictures and tries to build on solutions to given problems. But social and personality aspects of creativity are not included here either, not talking about getting the matter to a usable product.

Until now, we have not found any entirely appropriate golden standard for our broadly defined applied creativity, which would include assessing and bravely promoting the idea and bringing it into practical realization for the benefit of the company or society.

Of course, we could make a test battery and use selected items or subscales from some standard personality questionnaires. These cognitive and performance tests usually include a lot of features we are searching for. To name just a few, Hogan Personality Inventory (HPI, 2019), Hexaco (Ashton, Lee, 2009), Clifton StrengthsFinder (Gallup Strengths, 2012) or Big Five (e.g. DeYoung, Quilty, Peterson, 2007) come into account. For instance, from the Big Five model, we could utilize all five scales: openness to experience, conscientiousness, agreeableness, extraversion, and the opposite trait of neuroticism: resilience and confidence. Hexaco can also help when it adds to the Big Five factors sixth one.

As an example of a closer look at some classical personality assessment tool subscales, we can take the Hogan Personality Inventory – HPI (2019). It includes seven primary scales, out of which six seem to fit well to what we wish to measure: Self-assertion, Sociability, Cooperativeness, Systematic approach, Curiosity, and Ability to learn. But from their subscales (each basic competence consists of 4 to 8 different features) only a few fit our construct, and the majority do not. The compatible ones are, for example, Empathy (as part of Stability), Competitiveness (part of Self-assertion), Searching for stimuli (in Sociability), and Easy cooperation (as part of Cooperativeness). Under the Systematic approach scale, features like Diligence, Perfectionism, Autonomy, and Prevention of problems would also be interesting. And under the Curiosity scale are items like Searching for experiences and Imagination.

But other features differ so much that the seven main scales as a whole will not correspond to the results we would like to obtain. For example, the contents of the Ability to learn scale seem to differ quite a lot from our construct based on accepting feedback and

openness for change because they include education, mathematics, memory, and reading, which is out of our focus.

On top of that, Hogan does not fully exhibit its inventory's exact structure to researchers, so it would be challenging to select and appropriately compare the individual features. So neither Hogan nor any other personality inventory known to us at present, includes all the features we wish to measure in an appropriate combination consistent with our construct.

Why should we invent a new psychometric tool and not just use the battery consisting of several personality, cognitive, and performance tests? Because we miss one comprehensive tool that would quickly measure competencies that the companies require the most today. Our intent can be supported by the regular annual LinkedIn research (Van Nuys, 2019), which examines more than 20 million jobs and over 660 million professionals on their platform. Among the top list of competencies valid for the year 2020, creativity remains even for several years in the first place, followed by persuasion, collaboration, adaptability, emotional intelligence, and analytical reasoning. All these aspects are included in our definition of applied creativity. From this fact, we derive our persuasion that a new tool concentrating just on these most valued competencies is needed. Applied creativity is considered long-term by companies to be the essential competence, so we believe it deserves more attention and a specific comprehensive tool to measure it in all its aspects.

That is why we decided to design a new self-assessing questionnaire with the aim first to validate its items and the construct as a whole, later on, to transfer its proven features into more objective test based on problem-solving and role-playing.

Our new tool is called Creatixo (or DKI-CXO, where DKI stands in Czech for a questionnaire of creativity and innovativeness and CXO for a start-up company Creatixo that cooperates on its development). Creatixo should assess company employees primarily and help them to develop in selected aspects. Its construct is defined in such a way that a highly creative, innovative, and productive person is able to create, systematically analyze, critically and strategically evaluate ideas, assert and enforce them among the colleagues or customers, bravely overcome obstacles and follow them up to a practical implementation to a new original product or service that will benefit the company and/or society and will be accepted by the social environment.

Using a review of existing tests, inventories, expert monographs, and research on creativity undertaken until now (see more detailed literature references at the end), which is summarized, for example, in Franková's (2011), Pritzker & Runca's (2011), Sternberg's (2008) or in Kaufman, Plucker, Baer's (2008) reviews, we identified dozens of different main features and skills that relate to our construct of ability to create and test ideas with their promotion, assertion, and finalization up to the specific product or service beneficial for the company and/or society. We made a list of all the attributes and competencies mentioned in these sources and created a list of more than 80 most frequent descriptive words.

To these creative features belong above all divergent thinking (Jurčová, 1984) measured already from Guilford (1950) until today by fluency (number of relevant answers), flexibility (scope of different approaches), originality, and elaboration (i.e., amount of details). But for example, Sternberg (2008) correctly objects that these features do not cover all aspects of creativity. On top of the creative process's generative phase, when new ideas arise (that require divergent thinking), he also distinguishes the explorative phase where many other skills are needed: logic, analysis, synthesis, or critical reasoning. Petrowski (2000) adds intuition and insight, the ability to keep stability and a low

level of arousal (that means to overcome stress and be resilient), but at the same time in contrary also necessity to be exposed to a certain level of excitement, new experiences, and stimuli. Moreover, Sternberg (2008) emphasizes the personality features of creative people like braveness, courage, spontaneity, and self-acceptance. MacKinnon (1975) adds self-awareness, self-control, sensitivity, emotiveness, openness to complex experience, and complexity preference. Both of them also talk about inner motivation to achieve results, overcome obstacles and bring a matter to its end. Csikszentmihalyi (1997) underlines socio-cultural aspects like willingness to give up public appraisal but at the same time ability to finally achieve necessary consent and approval from the society, which requires communication skills like empathy, negotiation, and assertiveness.

We took different features like these from the referenced sources and used them as individual items in our test. The first version of the DKI-CXO (Creatixo) inventory consisted of 80 of such items rated by a four-point grading scale: how fully the statement corresponds with respondent's usual behavior at work (I fully agree; partially agree; partially do not agree; I fully disagree with the statement).

We have preliminarily grouped them according to their logical similarity and coherence into nine clusters of supposed basic competencies. Those were 1. Braveness and Fighting Spirit (abbreviated as B), 2. Perseverance (V), 3. Imagination, Ideation and Artistic Eye (P), 4. Openness (O), 5. Analytical and Systematic Mindset (S), 6. Enthusiasm and Curiosity (N), 7. Empathy (E), 7. Assertiveness (A), and finally 9. the Ability of Self-Development (R).

In this article, we introduce the process of designing this creativity and innovativeness self-reporting questionnaire and the results of the pilot psychometric analyses on the first two verification groups of 125 and 106 respondents. The second group obtained a new, improved version of the test thanks to exploratory factor analysis. The work done so far includes item analysis, correlation analysis, reliability, and internal consistency verification, exploratory factor analysis for exploration of the test structure, and confirmatory factor analysis on the new sample to verify the structure of the second version of the inventory.

The article also presents researchers' further plans to gather a larger, quota-representative sample and undertake various kinds of validation studies so the test could be utilized in a real working environment.

Method

RESPONDENTS

We collected data from the first group of respondents by publishing the inventory online. The sample was composed of people who found the questionnaire on the server themselves (www.vyplnto.cz). Further on, the information about the questionnaire was posted on social networks like Facebook and LinkedIn and among the authors' university students. In the pilot phase, data from 90 respondents were collected in this way within four weeks (61% of women and 29% of men in the age range from primary school to retired), with 39% aged 25-35 years and 28% between 16-24 years of age). 62% of respondents were currently studying university or have completed university education. The professional structure varied from managers, entrepreneurs, helping professionals to students

without a permanent job (19% of the sample), and even manually working people. Afterwards, data from the other 35 more respondents were gathered from the business environment – mainly company managers around 40 years of age (85% of them were men).

With this sample of 125 participants, we conducted the first psychometric analyses, including item analysis, a preliminary study of internal consistency, reliability, and the series of exploratory factor analyses focused on exploring the internal structure of the inventory and the process of item reduction.

To perform the confirmation factor analysis on a new version of the inventory consisting of 47 items, we collected a sample of new respondents (also utilizing the same online server). Within three weeks, we received 107 responses, out of which 106 were valid. The demographics of this second sample: 33.6% consisted of women and 66.4% of men. Concerning the age structure, 41% were 25 to 35 years, 28 % between 16 and 24, 13% between 36 and 45.6 % were previous or present university students, and 30% with at least a school-leaving examination. The proportion of administrative, helping, or managerial positions was approximately the same – around 14%. The technicians (11%), entrepreneurs (6%), and other professions (including manual – 3%) formed the remaining part.

DATA ANALYSIS

We analyzed the data by using Excel, SPSS, and JASP. On the first sample of 125 respondents, we explored the inventory's internal structure by using EFA. As a method of extraction, we decided to use principal axis factoring. The confirmatory factor analysis (CFA) was applied to the new sample of 106 participants to validate the structure of six factors (output of EFA) and verify the level of item loadings (Kogar & Yilmaz Kogar, 2015).

As the estimation method, we used DWLS (diagonally weighted least squares) as recommended for the ordinal data with abnormal distribution (Nye & Drasgow, 2011). The selected fits were RMSEA, TLI, CFI, and SRMR. The widely used recommended critical values of these indices are $RMSEA \leq .06$, $SRMR \leq .08$, $TLI \geq .95$, and $CFI \geq .95$ (Schermelell-Engel, Moosbrugger, & Müller, 2003). However, these indicators have been established primarily for estimation methods other than DWLS and may be affected by the data's abnormality (Nye & Drasgow, 2011). Therefore, greater caution is needed when interpreting them. The internal consistency was analysed using McDonald's ω and Cronbach's α coefficients, and the split-half reliability was verified using the Guttman's coefficient.

Results

EXPLORATORY FACTOR ANALYSIS

We conducted an exploratory factor analysis on the first original sample of respondents (N=125). Results showed the existence of 23 factors with the eigenvalue higher than 1 and ten factors with eigenvalue over 2 (see Fig. 1).

Ten not rotated factors explained more than half (52.47%) of all the variability of the 77 items. Other factors had fewer items that loaded them and stronger cross-loadings with other factors.

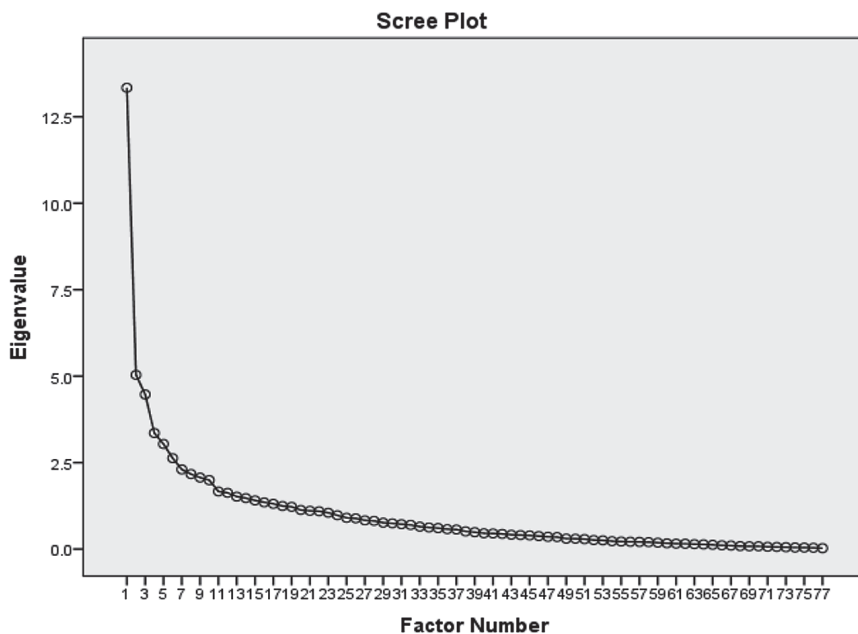

Figure 1: Scree plot graph with 23 factors, 10 with eigenvalue over 2 ($N=125$)

In item screening and reduction, we further eliminated all items with low loadings and high cross-loadings values. After this process, 43 items seemed to perform sufficiently, and for this reduced number of items, EFA showed a 6-factor solution.

The eigenvalues of 6 rotated factors (Oblimin) explain 49.53% of all items' variance (Tab.1).

Table 1: Final EFA outputs after removing problematic items: Eigenvalues of 6 factors ($N=125$)

Factor	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	7.276	16.921	16.921	4.354
2	3.798	8.832	25.753	4.114
3	3.449	8.020	33.773	4.200
4	2.894	6.730	40.503	2.744
5	2.020	4.698	45.201	3.228
6	1.860	4.325	49.526	2.472

Factor loadings of the remaining 43 items are shown in Tab. 2, displaying higher loadings than 2. The factors are coded with new labels of A, E, N, O, P and R, and in this way, the individual items are already grouped into new factor clusters.

Table 2: Exploratory factor analysis – loadings of 43 newly structured and coded items (N=125)

Factor Loadings							
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6	Uniqueness
A1690	.	.470
A2470	.	.731
A3665	.	.474
A4408	.	.754
A5	.	.	.215	.	.486	.	.570
E1	.	.741431
E2	.	.704461
E3	.	.600630
E4	.	.491	.252561
E5	.	.509	.	-.207	.	-.278	.530
E6	.	.556	.	.	.261	.	.588
E7	.	.679	.	.	-.226	.	.515
E8	.	.601593
N01	.619214	.	.420
N02	.613578
N03	.735430
N04	.477760
N05	.626569
N06	.610	.	.230518
N08	.658	.	-.245497
N11	.498629
N13	.425236	.695
O1	.	.	.584478
O2	.	.	.503	.	.214	.	.586
O3	.	.	.626	.264	.217	.	.390
O4	.	.	.445	.210	.	.	.708
O5	.	.	.366765
O6	.231	.	.698407
O7	.	.	.463775
O8	.	.	.630487
O9	.	.	.420	.	.	.227	.738
P1	.	.220	.	.	.207	.659	.368
P2	.	.	.225	.	.	.474	.651
P3428	.743
P4443	.762

Factor Loadings							
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6	Uniqueness
P6	.	.413	.	.	.243	.246	.523
R1639	.	.	.497
R2431	.	.	.801
R3	.	.211	.	.479	.	.	.718
R4632	.	.	.575
R5657	.	.	.515
R6584	.	.244	.559
R7510	.	-.285	.619

Note: Applied rotation method is oblimin

THE CONTENTS OF THE 2ND VERSION OF THE CREATIXO INVENTORY

To 43 items that remained after EFA, we added four new ones to strengthen the factors with fewer items. In this way, we created a second version of the test with a 6-factor structure and 47 items.

We examined the meanings of individual items grouped in each factor, discovered what joined them together and what they had in common, and finally formulated the new titles and descriptions of factors. In this way, the new set of 6 competencies was established, forming together our complex applied creativity and innovativeness construct:

ASSERTIVENESS, INDEPENDENCE (coded as A), EMPATHY, SOCIAL INTERACTION (code E), IDEATION, INNOVATIVENESS (N), COURAGE, DECISIVENESS, ENDURANCE (O), OPENNESS FOR FEEDBACK (P) and finally SYSTEMATIC AND CRITICAL THINKING (R).

As an example, we show here the detailed wording of items included in factor O = COURAGE, ENDURANCE (first the specific skill is named, and then the item is exhibited):

Skill:

1. Courage to go into risks – Item O1: If necessary, I do not hesitate to go into risk, even though it might be disadvantageous for me.
2. Ability to overcome rejection – O2: When I come across disagreement or rejection, I can get over it and continue without losing the vigor.
3. Courage to make decisions – O3: Under challenging situations, I usually decide on myself and do not question the chosen steps anymore.
4. Fighting spirit, not giving up – O4: Though sometimes things seem to be lost entirely, I never give up and fight to the very end.
5. The capability of intense commitment – O5: When necessary, I can turn to higher speed and, for a short time, work with high intensity and deployment.
6. Courage to step into the unknown – O6: I like to venture into unexperienced things, and I am not afraid to step into the unknown.

7. Stress resistance – O7: I can handle the load very well - under heavy (short-term) pressure, and in stressful situations, my performance even grows.
8. Ability to start again after failure – O8: If I experience failure, loss, or defeat, I am not having trouble starting again.
9. Following through till the end – O9: When I begin something, I'll also see to make it up to the end.

Contents of the other five competencies are as follows:

Competence N = IDEATION, INNOVATIVENESS consists of items Out-of-box-thinking, Fluent generation of ideas, Originality, Sense for opportunities for improvement, Interest in new ideas, Explorer's mind, Ability to think in pictures, Ability to initiate changes, and Thinking flexibility.

E = EMPATHY, SOCIAL INTERACTION is formed by items Showing interest in others, Sensitive communication, Ability to empathize, Acceptance of others as they are, Intuition, Recognition of moods and motivations of others, Willingness to help others, Ability to listen and accept other people's differences, and Negotiation with respect to a counterparty.

R = SYSTEMATIC AND CRITICAL THINKING consists of Analysis – breaking up a problem into smaller sections and identifying causes, Thoroughness and conscientiousness, Sense of order and ability to be well organized, Systematics and structure, Logical mindset, Anticipation, and evaluation of risks, and Consistency and check-out.

A = ASSERTIVENESS, INDEPENDENCE is formed by Ability to make one's own opinion, Ability to say "No", Ability to defend and advocate for oneself, Presentation of an opinion that does not bring advantage for the author, Ability to be a convincing presenter and win others over, and Ability to assert oneself.

And the last competence P = OPENNESS FOR FEEDBACK includes Courage to admit mistakes and failures in front of others, Admittance of ignorance, Ability to adjust one's behaviour based on feedback, Willingness to change opinions, Ability to develop in skills, and Ability to adapt to changes.

CONFIRMATORY FACTOR ANALYSIS ON THE NEW SAMPLE

We used data from the second sample of respondents (N=106) for confirmation of our 6-factor model. Based on CFA results (Tab. 3), we removed further 4 items with an insufficient level of factor loadings – i.e., with standard estimation under .300 (R2 = Being thorough and conscientious, R3 = Sense of order and being well organized, R7 = Consistency, and check-out, and P2 = Admitting ignorance).

The CFA performed on the reduced final version with 43 items showed overall supportive results of the inventory's six-factor structure (*GOF indices*: CFI = .990, GFI = .909, RMSEA = .025, SRMR = .101), only SRMR did not meet the criterium level of .08.

Table 3: Factor loadings according to confirmatory factor analysis (N=106)

Factor	Indicator	Est.	Std. Error	z-value	p	95% Confidence Interval		Std. Est. (all)
						Lower	Upper	
Factor 1	N01	1.000	.000			1.000	1.000	.671
	N02	1.054	.077	13.628	< .001	.902	1.205	.721
	N03	1.032	.079	13.106	< .001	.878	1.186	.662
	N04	1.163	.085	13.610	< .001	.995	1.330	.739
	N05	.799	.067	11.858	< .001	.667	.931	.505
	N06	.922	.073	12.656	< .001	.779	1.064	.585
	N07	.879	.081	10.799	< .001	.719	1.039	.482
	N08	1.168	.083	14.087	< .001	1.005	1.330	.754
	N09	1.239	.088	14.003	< .001	1.065	1.412	.814
	N10	.999	.077	12.949	< .001	.848	1.151	.650
Factor 2	S1	1.000	.000			1.000	1.000	.649
	S2	.890	.094	9.467	< .001	.706	1.074	.572
	S3	.627	.080	7.848	< .001	.470	.783	.377
	S4	.765	.087	8.775	< .001	.594	.935	.473
	S5	1.238	.115	10.737	< .001	1.012	1.464	.780
	S6	1.097	.103	10.658	< .001	.895	1.299	.694
	S7	.762	.088	8.638	< .001	.589	.935	.461
	S8	.733	.084	8.736	< .001	.568	.897	.487
	S9	1.193	.108	11.024	< .001	.981	1.405	.803
Factor 3	O1	1.000	.000			1.000	1.000	.545
	O2	.670	.071	9.449	< .001	.531	.809	.420
	O3	1.172	.097	12.066	< .001	.982	1.362	.660
	O4	.823	.077	10.644	< .001	.671	.974	.518
Factor 3	O5	.820	.071	11.537	< .001	.680	.959	.578
	O6	1.165	.098	11.827	< .001	.972	1.358	.651
	O7	1.522	.126	12.092	< .001	1.276	1.769	.675
	O8	1.057	.092	11.531	< .001	.877	1.237	.625
	O9	.524	.067	7.841	< .001	.393	.655	.310
Factor 4	R1	1.000	.000			1.000	1.000	.715
	R4	1.050	.102	10.323	< .001	.851	1.249	.657
	R5	.983	.097	10.132	< .001	.793	1.174	.649
	R6	.726	.079	9.210	< .001	.571	.880	.564

Factor	Indicator	Est.	Std. Error	z-value	p	95% Confidence Interval		Std. Est. (all)
						Lower	Upper	
Factor 5	A1	1.000	.000			1.000	1.000	.380
	A2	1.411	.179	7.896	< .001	1.061	1.761	.409
	A3	2.330	.251	9.273	< .001	1.837	2.822	.700
	A4	2.153	.236	9.119	< .001	1.691	2.616	.673
	A5	2.676	.283	9.454	< .001	2.121	3.231	.758
	A6	2.681	.284	9.452	< .001	2.125	3.237	.796
Factor 6	P1	1.000	.000			1.000	1.000	.527
	P3	1.047	.105	9.995	< .001	.841	1.252	.609
	P4	.948	.102	9.283	< .001	.748	1.149	.505
	P5	1.070	.106	10.113	< .001	.863	1.278	.625
	P6	1.620	.150	10.803	< .001	1.326	1.914	.763

DESCRIPTIVE STATISTICS

Basic descriptive statistics figures of the individual scales and the whole test are shown in Tab. 4. Answers to test items were coded into four levels marked from 1 to 4.

RELIABILITY ANALYSIS

The reliability of the whole test (Tab. 5) shows very high values: Cronbach's Alpha is .932, McDonald's Omega .934 and Gutmann's split-half correlation .970, which suggests that there might be one factor over all of the individual ones, something like applied creativity, but a larger sample of at least 500 probands is required for us to be able to examine these factors of the second order.

Table 4: Descriptive statistics

	mean	sd
N	2.820	.158
S	2.896	.147
O	2.672	.362
R	2.833	.080
A	2.761	.321
P	2.860	.177
All	2.803	.238

Table 5: Reliability of the overall score

	McDonald's ω	Cronbach's α	Gutmann's λ_6	Average interitem correlation	95% Confidence Interval	
					Lower	Upper
Overall score	.934	.932	.970	.244	.913	.950

Reliabilities of individual factors make much more sense here and show a very good level (Tab. 6). As the required figure should be minimally .7, we can see that all the scales overcome this level.

Table 6: Reliability of the individual scales (factors)

	McDonald's ω	Cronbach's α	Gutmann's λ_6	Average interitem correlation	95.0% Confidence Interval	
					Lower	Upper
Scale N	.887	.883	.896	.436	.846	.913
Scale S	.845	.837	.860	.366	.786	.880
Scale O	.802	.797	.814	.304	.734	.850
Scale R	.740	.738	.692	.412	.646	.811
Scale A	.800	.797	.807	.390	.730	.851
Scale P	.765	.756	.728	.391	.674	.822

FACTOR CORRELATIONS

Then we undertook an exploration of the new test version results concerning correlations between individual factors. Tab. 7 shows that factors correlate with each other in a reasonably moderate way, just doubles N – O and O – A are interrelated a bit more than the others (over .6).

Table 7: Mutual correlations of final 6 factors (HS=overall raw score)

	HS	F1 – N	F2 – S	F3 – O	F4 – R	F5 – A	F6 – P
F1 – N	.842	1.000					
F2 – S	.633	.413	1.000				
F3 – O	.830	.652	.387	1.000			
F4 – R	.504	.300	.112	.304	1.000		
F5 – A	.744	.582	.237	.625	.386	1.000	
F6 – P	.687	.511	.478	.525	.115	.416	1.000

Discussion

CONCLUSIONS

The undertaken steps described so far show that the Creatixo inventory might become a promising construct – it has very good reliability, inner consistency, and appropriate complexity.

Concerning internal structure and item analysis, the first version of the questionnaire needed some adjustment and reduction of items and regrouping into newly formed clusters of 6 factorial competencies. After EFA and CFA analyses, the questionnaire appears to be ready for further validation and data collection from more significant samples.

THE VALIDITY OF THE QUESTIONNAIRE CONSTRUCT

Full and thorough verification of our inventory's validity has not yet been done – we plan to do so in the next stage whenever we get a quota-representative sample of respondents.

We have just gained the first positive responses from participants concerning face validity. In general, they expressed that their results in the questionnaire correspond well to their self-evaluation. When other people, who know them well, have seen their reports, also they considered them fitting quite well to their fundamental characteristics. Further on respondents stated that the 6 new competencies of the questionnaire correspond well with their understanding of creativity and innovativeness, and individual items logically fit into these categories. Another planned way of confirming the face validity is to compare the results of the self-evaluation of participants with assessment by somebody else who knows them well using the same test. Then we will be able to correlate the two sources of answers.

Once at least some 235 respondents undergo new testing (i.e., 2.5 times the doubled number of 47 reduced questionnaire items), we will finally confirm the internal inventory structure by another iteration of confirmatory factor analysis.

Then we plan to undertake several construct validity assessments and explore convergent and discriminant validity by correlations with selected subscales of different personality and social skills inventories and creativity tests (Big Five, HPI, ASK, and Torrance test). Their scales and subscales, which we expect to correlate with our factors, are mentioned in more detail in the introduction. Concerning our inventory's ideation and imagination scale, we expect significant correlations with Torrance tests or ASK results. When talking about personality features, we will compare our results with the appropriate scales of Hogan's inventory, as mentioned earlier. We can also compare some elements of Leary's interpersonal diagnosis ICL test for corresponding social aspects like assertiveness or social interaction. We would expect positive correlations with his scales of Cooperation and Individuality and negative ones with Conformity or Submission.

After collecting more data, we will also perform a contrast validation on the population of corporate participants to assess whether employees, who their colleagues perceive as particularly creative and innovative, or people with specifically creative occupations score higher in the questionnaire than the remaining population.

NEXT STEPS

After all these validation studies, we intend to start using the questionnaire at the beginning and the end of the company creativity development programs, which could help us evaluate their impact. In a longer perspective, our ambition is to design more objective test based on problem-solving assessments that will be linked to the main 6 factors of our validated questionnaire. It could make assessing the creative and innovative competencies of participants in development programs even more objective.

LIMITS

We have to assess the method's construct validity by comparing it with the golden standard inventories (Big Five) or other creativity, personality, and social skills tests and inventories mentioned in the introduction part.

For EFA and CFA, we used two small samples of 125 and 106 probands. Therefore, the results must be considered preliminary only and need to be proven on the more extensive and quota-representative sample.

Our method's most problematic limit is assessing the creativity, innovativeness, and productivity just by a self-reporting questionnaire. It might bring numerous distortions related to a subjective view: social desirability, overestimation, low self-reflection, self-criticism, not understanding the question the proper way, etc. The test report draft shows the order of the individuals' competencies primarily; therefore, some of these distortions might be reduced in this way. But comparisons with other people or norms would not be valid at this stage.

Nevertheless, as Kaufman (2019) states, self-assessment of creativity is not ideal, but better than we would think. So, despite all of these limits, the Creatixo tool seems to be a promising way to become a valuable contribution to assessing and developing creativity, innovativeness, and productivity. Later, it might become a solid ground for designing more objective tests.

REFERENCES

- Amelang, M., Herboth, G., & Oefner, I. (1991). A prototype strategy for the construction of a creativity scale. *European Journal of Personality, 5*, 261–285.
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A Short Measure of the Major Dimensions of Personality. *Journal of Personality Assessment, 91*(4): 340–345.
- Barbot, B. (2019). Measuring creativity change and development. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 13*(2), 203–310. American Psychological Association.
- Barbot, B., Hass, R. W., & Reiter-Palmon, R. (2019). Creativity assessment in psychological research: (Re) setting the standards. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts, 13*(2), 233–240. American Psychological Association.
- Brophy, K. (2009). *Patterns of Creativity: Investigations into the sources and methods of creativity*. Amsterdam: Brill Rodopi.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Perennial.
- Corrigan, A. M. (2010). *Creativity: Fostering, Measuring and Contexts*. New York: Nova Science Publishers.

- Cropley, A. J. (2000) Defining and measuring creativity: Are creativity tests worth using? *Roeper Review*, 23(2), 72–79.
- Dacey, J. S., & Lennon, K. H. (2000). *Creativity: Interplay of Biological, Psychological and Social Factors*. Praha: Grada Publishing.
- DellaPietra, L. (Ed.) (2011). *Perspectives on Creativity*. Vol. 2. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- DeYoung, C. G., Quilty, L. C., & Peterson, J. B. (2007). Between facets and domains: 10 aspects of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93 (5), 880–96.
- Epstein, S. (2004). *Questionnaire of Constructive Thinking – A guide*. Praha: Testcentrum.
- Feist, G. J., Reiter-Palmon, R., & Kaufman, J. C. (2017). *The Cambridge Handbook of Creativity and Personality Research*. New York: Cambridge University Press.
- Fleener, J., & Taylor, S. The assessment of creativity. In: *Comprehensive Handbook of Psychological Assessment. Vol. 4: Industrial and Organizational Assessment*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Florida, R. (2004). *The Rise of Creative Class... And How It's Transforming Work, Leisure And Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Franková, E. (2011). *Kreativita a inovace v organizacích* [Creativity and Innovations in an Organisation]. Praha: Grada Publishing.
- Gallup Strengths. (2012). *Introduction to the Strengths-based Development*. Unauthored brochure. Washington, DC: Gallup.
- Glăveanu, V. P. (2019). Measuring creativity across cultures: Epistemological and methodological considerations. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 13(2), 227–232. American Psychological Association.
- Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5, 444–454.
- Henry, J. (Ed.) (2008). *Creative Management and Development*. Los Angeles: Sage Publications.
- Hogan, R. (2019). *The Hogan Personality Inventory – HPI*. Available from www.hoganassessments.com/assessment/hogan-personality-inventory.
- Chadt, K., Kouřil, L., & Pechová, J. (2009). *Umění kreativity: Kreativita jako klíčová kompetence v období změn* [Art of Creativity: Creativity as a Key Competence in the Time of Changes]. Praha: UJAK.
- Christensen, B. T., & Moeran, B. (2013). *Exploring Creativity: Evaluative Practices in Innovation, Design and the Arts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jurčová, M. (1984). *Torranceho figurální test tvořivého myšlení* [Torrance's Figural Test of Creative Thinking – A guide]. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Kaufman, J. C. (2019). Self-assessment of creativity: Not ideal, but better than you think. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 13(2), 187–192. American Psychological Association.
- Kaufman, J. C., Plucker, J. A., & Baer, J. (2008). *Essentials of Creativity Assessment*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kaufman, J. C., & Sternberg, R. J. (2010). *The Cambridge Handbook of Creativity*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Klijn, M., & Tomic, W. (2010). A review of creativity within organisations from a psychological perspective. *Journal of Management Development*, 29(4), 322–343.
- Kogar, H., & Yilmaz Kogar, E. (2015). Comparison of different estimation methods for categorical and ordinal data in confirmatory factor analysis. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 6(2), 351–364.
- Land, G., & Jarman, B. (1992). *Breakpoint and Beyond: Mastering the Future Today*. HarperCollins Publishers.
- Leary, T., Kožený, J., La Forge, R. L., Sucek, R. L., & Ganický, P. (1976). *Interpersonal Diagnosis Questionnaire – ICL: A guide for administration, interpretation and evaluation of the test*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- MacKinnon, D. W. (1975). The Nature and Nurture of Creative Talent. In: Barbre. W. B., Renzuli, J. S. (Eds.). *Psychology and Education of the Gifted*. New York: Irvington Publishers. 151–167.
- Martins, E. C., & Terblanche, F. (2003). Building organizational culture that stimulates creativity and innovation. *European Journal of Innovation Management*, 6(1), 64–74.
- McAdam, R., & McClelland, J. (2002). Individual and team-based idea generation within innovation management: organizational and research agendas. *European Journal of Innovation Management*, 5(2), 86–97.
- Miner, M. (2017). *Creativity and Spirituality: A multidisciplinary perspective*. Charlotte: Information Age Publishing.
- Myszkowski, N., & Storme, M. (2019). Judge response theory? A call to upgrade our psychometrical account

- of creativity judgments. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 13(2), 167–175. American Psychological Association.
- Ness, R. B. (2015). *The Creativity Crisis: Reinventing Science to Unleash Possibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Nye, C. D., & Drasgow, F. (2011). Assessing goodness of fit: Simple rules of thumb simply do not work. *Organizational Research Methods*, 14(3), 548–570.
- Park, N. K., Chun, M. Y., & Lee, J. (2016). Revisiting individual creativity assessment: Triangulation in subjective and objective assessment methods. *Creativity Research Journal*, 28(1), 1–10.
- Petrowski, M. J. (2000). Creativity research: implications for teaching, learning and thinking. *Reference Services Review*, 28(4), 304–312.
- Plhánková, A., Dostál, D., & Zášková, T. (2015). Hollandova typologie profesních zájmů ve vztahu k doménově specifické kreativě [Holland's typology of professional interests in relation to domain-specific creativity]. *Československá psychologie*, 59(1), 17–32.
- Politis, J. D. (2005). Dispersed leadership predictor of the work environment for creativity and productivity. *European Journal of Innovation Management*, 8(2), 182–204.
- Primi, R., Silvia, P. J., Jauk, E., & Benedek, M. (2019). Applying many-facet Rasch modelling in the assessment of creativity. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 13(2), 176–186. American Psychological Association.
- Pritzker, S. R., & Runco, M. A. (ed.) (2011). *Encyclopedia of Creativity*. San Diego: Academic Press.
- Provazník, V. *Developing Creativity*. Praha: VŠE.
- Puccio, G. J., Murdock, M. C., & Mance, M. (2007). *Creative Leadership: Skills That Drive Change*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Rickards, T., & Moger, S. (1999). *Handbook for Creative Team Leaders*. Hampshire: Gower Publishing.
- Roffe, I. (1999). Innovation and creativity in organisations: A review of the implications for training and development. *Journal of European Industrial Training*, 23(4/5), 224–241.
- Runco, M. A. (Ed.) (1994). *Problem Finding, Problem Solving and Creativity*. Norwood, NJ: Ablex Publishing.
- Runco, M. A. (2014). *Creativity: Theories and Themes: Research, development and practice*. San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012) The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), 92–96.
- Sawyer, R. K. (2012). *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. New York: Oxford University Press.
- Sarri, K. K., Bakouros, I. L., & Petridou, E. (2010). Entrepreneur training for creativity and innovation. *Journal of European Industrial Training*, 34(3), 270–288.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8, 23–74.
- Schuler, H., & Hell, B. (2014). *ASK: Test of Deductive and Creative Thinking – A guide*. Praha: Hogrefe – Testcentrum.
- Schürer, M. (1977). *KREATOS: projektivní kresebný test tvořivosti a osobnosti – Příručka pro administraci, hodnocení a interpretaci* [KREATOS: Projection Drawing Test of Creativity and Personality – A guide for administration, evaluation and interpretation]. Praha: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Singer, I. (2011). *Modes of Creativity: Philosophical Perspectives*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Sternberg, R. J. (Ed.) (2008). *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svoboda, M. (2010). *Psychologická diagnostika dospělých* [Psychologic Diagnostics of Adults]. Praha: Portál.
- Urban, K. K. (1991). On the development of creativity in children. A study with the “Test of creative thinking – Drawing production” (TCT-DP). *The Creativity Research Journal*, 4(2), 177–191.
- Urban, K. K., Jellen, H. G., & Kováč, T. (2002). *Urbanův figurální test tvořivého myšlení* [Urban's Figural Test of Creative Thinking]. Brno: Psychodiagnostika.
- Van Nuys, A. (2019). *New LinkedIn Research: Upskill Your Employees with the Skills Companies Need Most in 2020*. Retrieved January 30, 2021, from <https://www.linkedin.com/business/learning/blog/learning-and-development/most-in-demand-skills-2020>.
- Walton, A. P. (2003). The impact of interpersonal factors on creativity. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 9(4), 146–162.
- Watson, E. (2007). Who or what creates? A conceptual framework for social creativity. *Human Resource Development Review*, Dec., 6, 419–441.

Williams, S. D. (2004). Personality, attitude and leader influences on divergent thinking and creativity in organisations. *European Journal of Innovation Management*, 7(3), 187–204.

Žák, P. (1994). *Kreativita a její rozvoj* [Creativity and Its Development]. Brno: Computer Press.

Milan Bobek, Department of Psychology, Faculty of Arts, Charles University in Prague, Czech Republic, e-mail: milan.bobek@fpe.cz

PhDr. Eva Höschlová, Ph.D., Department of Psychology, Faculty of Arts, Charles University in Prague, Czech Republic, e-mail: Eva.Hoschlova@ff.cuni.cz

SPOKOJENOST V DLOUHODOBÝCH PARTNERSKÝCH VZTAZÍCH: KVALITATIVNÍ STUDIE ČESKÝCH HETEROSEXUÁLNÍCH PÁRŮ

ZUZANA KALOUSOVÁ, IVA ŠTĚTOVSKÁ

Abstrakt: Tento článek prezentuje výsledky kvalitativní studie, která zkoumala české spokojené páry. Výsledky tohoto šetření jsou porovnány s poznatky zahraničních studií. V první části textu je stručný úvod do dosavadních poznatků v oblasti spokojenosti v partnerských vztazích a přehled zahraničních studií s podobným designem. Dále je popsán výzkum, který byl uskutečněn v rámci diplomové práce Zuzany Kalousové v roce 2017. Jednalo se o kvalitativní výzkum, v rámci kterého byly vedeny polostrukturované rozhovory s 22 respondenty žijícími ve spokojeném vztahu po dobu více než deseti let. K analýze materiálů byla použita technika zakotvené teorie. Výsledkem bylo deset kategorií, které přispívaly ke spokojenosti ve vztazích respondentů: překonání rozdílů a překážek, společné aktivity, komunikace, vytrvalost, neřešit vše, soulad, bezpečí, dobrá volba partnera/ky, stabilní ekonomická situace, rodina.

Klíčová slova: spokojenost v partnerských vztazích, manželské přizpůsobení, kvalitativní výzkum, české páry

The Satisfaction in Longterm Romantic Relationships: A Qualitative Study of Heterosexual Czech Couples

Abstract: This article presents the results of the qualitative research, which pursued the topic of satisfaction in relationships in Czech couples. The results are compared with the outcomes of several studies from abroad. The first part of the paper consists of a brief introduction to the topic and present the results of studies with a similar design. The second part describes the research, which was part of Zuzana Kalousova's thesis in 2017. It is a qualitative research conducted via half-structured interviews with 22 respondents who have been in a satisfactory relationship for over ten years. To analyze the data, we used grounded theory. The results were ten categories that contributed to satisfaction in relationships: overcoming of differences and obstacles, doing things together, communication, endurance, not trying to solve everything, harmony, safety, good choice of spouse, stable financial situation, family.

Key words: Satisfaction in romantic relationship, marital adjustment, qualitative research, Czech couples

<https://doi.org/10.14712/23366486.2021.8>

Úvod a teoretické zázemí

V tomto článku prezentujeme kvalitativní studii spokojenosti v partnerských vztazích jedenácti českých heterosexuálních párů a srovnání výsledků této studie s podobnými zahraničními výzkumy. Zkoumání spokojenosti v partnerských vztazích není snadným

úkolem, protože jde o konstrukt vysoce subjektivní povahy, označovaný různými termíny (partnerská/manželská spokojenost, šťastné páry, partnerské/manželské štěstí, kvalita manželského/partnerského vztahu atd.), obtížně operacionalizovatelný a měřitelný. Dá se vnímat jako konstrukt jednodimenzionální nebo vícedimenzionální, lze na něj pohlížet z interpersonálního i intrapersonálního hlediska.

První vědecké práce, které si klady za cíl nalézat koreláty manželské spokojenosti (Davis, 1929; Bernard, 1933, 1934; Terman a Johnson, 1939 atd.) daly vzniknout termínu manželské přizpůsobení (*marital adjustment*), který předcházal ostatním výše zmíněných výrazům. Manželské přizpůsobení je multidimenzionální konstrukt a jednou z jeho složek je spokojenost. Již Terman a Johnson (1939) však používali výrazy manželské přizpůsobení (*marital adustment*), manželská spokojenost (*marital satisfaction*) a manželské štěstí (*marital happiness*) jako synonyma. Locke a Wallace (1959) vytvořili k měření manželského přizpůsobení Marital adjustment test (MAT), a odstartovali tak éru vědeckého zkoumání tohoto konstrukt. MAT se stal stavebním kamenem pro další metody měření manželské a partnerské spokojenosti. V roce 1976 vydal Spanier Dyadic adjustment scale (DAS), který překonával některé nedostatky svého předchůdce. Tyto dvě metody zde uvádíme, protože byly významné pro počátky vědeckého zkoumání spokojenosti v partnerských vztazích, a také protože ilustrují obtížnost operacionalizování tohoto konstrukt, která přetrvává do dnešní doby, a odráží se například v tom, že tyto metody, které měří manželské přizpůsobení, jsou používány jako zlatý standard pro vývoj testů měřících spokojenost a kvalitu vztahu. Ward, Lundberg, Zabriskie a Berrett (2009) kritizují užívání různorodých inventářů pro měření stejného konstrukt a zdůrazňují nutnost ustanovit jednoznačnou definici konstrukt manželské spokojenosti. Přicházejí s formulací, že manželská spokojenost je: „*emoční stav jednotlivce, ve kterém se cítí spokojený s interakcemi, zážitky a očekáváním od manželského života*“ (Ward, Lundberg, Zabriskie a Berrett, 2009, str. 414). V Encyklopedii výzkumu kvality života a well-beingu je spokojenost v partnerských vztazích definována jako: „*subjektivní hodnocení vztahu jedinice. Nejde o vlastnost vztahu, jde o subjektivní zážitek a názor. Proto se u členů stejné dvojice může lišit, jak jsou spokojeni se vztahem*“ (Keizer, 2014).

Spokojenost v partnerských vztazích je spojována s mnoha benefity z oblasti zdraví a osobní pohody (Gottman a Gottman, 2017; Rahn, Bennett, Jones a Lykins, 2019; Shrout et al, 2020). Dokonce samotné očekávání budoucí spokojenosti se vztahem má podle Bakera, VanderDrifta a McNultyho (2017) souvislost se závazkem. Z těchto poznatků vychází potřeba zkoumat případy, kde partnerství dlouhodobě naplňuje oba členy svazku spokojeností. O nutnosti zaměřit se na zkoumání specifických aspektů funkčních vztahů mluví i Bachandová a Caronová (2001), Gottman et al. (1998) nebo Rauerová a Vollingová (2013).

V této části popíšeme zahraniční kvalitativní studie podobného charakteru, které byly nalezené metodou sběhové koule v letech 2016 a 2020 v databázích přístupných na Portálu elektronických zdrojů Univerzity Karlovy.

Wallersteinová (1996) uskutečnila studii s 50 spokojenými páry. Vedla rozhovory s účastníky jednotlivě i dohromady. Výsledkem bylo devět úkolů či výzev, které je zapotřebí zvládnout, aby bylo manželství spokojené a stabilní: emocionálně se odpoutat od původní rodiny a plně se věnovat nové rodině, budovat společnou sounáležitost (*togetherness*) a intimitu, vést uspokojivý sexuální život, přijmout zodpovědnost přicházející s rodičovskou rolí, překonat nevyhnutelné krize, vytvořit bezpečnou zónu pro

vyjádření emocí, užívat humor k udržení nadhledu, pečovat o partnera a udržovat romantiku.

Allendorfová (2012) dělala kvalitativní výzkum manželské spokojenosti na indickém venkově. Jejím záměrem bylo poskytnout srovnání manželské spokojenosti v západních a východních zemích. Analyzovala rozhovory z 22 venkovských domácností (46 respondentů). Autorka odhalila tyto faktory přispívající manželské spokojenosti: láska, porozumění (*understanding*), klid (*peace*), důvěra a věrnost, komunikace, rovnováha (*ballance* – míněno rovnováha mezi láskou k ženě a ke svým rodičům).

Bachandová a Caronová (2001) provedly kvalitativní studii na vzorku 15 heterosexuálních párů, které byly sezdány po dobu více než 38 let a označovaly své soužití za šťastné. Všechny páry měly alespoň jedno dítě a jednalo se o jejich první manželství. Autorky kladly nejprve obecnou otázku, jak si účastníci vysvětlují dlouhodobost svého vztahu, a poté se zajímali o některá témata, která vyplynula z literárního přehledu. Zde jsou kódované odpovědi účastníků na otázku, jaké faktory přispěly k dlouhodobosti jejich vztahu: přátelství, láska, stejné zájem/zájmy, závazek, svoboda jít si za svými cíli, znát druhého dobře z doby před vztahem, respekt pro druhého, podobné hodnoty, partner je dobrý člověk, pozornost k pocitům druhého, podpora, akceptance/tolerance, náboženství/shoda ve víře, kamarádství (*partnership*), důvěra, děti, komunikace, loajalita, trpělivost, sounáležitost (*companionship*), kompromis, odpuštění, stavět druhého na první místo.

Daneshpourová a další (2011) chtěli zjistit, jaké faktory přispívají šťastnému manželství. Jejich vzorek čítal 11 párů, které spolu byly více než 10 let. Výzkumníci formulovali tyto faktory, které napomáhají spokojenosti v dlouhodobém vztahu: páry si věří a jsou si oddaní, mluví spolu (*consult with each other*), vnímají svůj vztah jako intimní, řeší své problémy, kooperují spolu ve výchově dětí, sdílejí společnou víru/názory (*beliefs*), vyjadřují si vzájemně lásku.

Metodologie

Výzkumnou otázkou, kterou jsme si kladly, bylo: Co činí dlouhodobé partnerské vztahy spokojenými? Prezentovaný výzkum byl vypracovaný v rámci diplomové práce Kalousové (2017). Sběr dat probíhal metodou polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovor byl veden s každým z partnerů zvlášť a na závěr bylo krátké setkání s oběma dohromady. Doplnující technikou k rozhovoru bylo grafické znázornění spokojenosti a společné sestavování seznamu faktorů spokojenosti. Sběr dat probíhal od listopadu 2016 do února 2017. Většina rozhovorů probíhala u respondentů doma. Na samém začátku byli účastníci požádáni, aby zaznamenali míru současné spokojenosti ve vztahu na škále od 0 do 10, kde deset je nejspokojenější.

Zpracování získaných dat proběhlo podle zásad zakotvené teorie. Při přepisování rozhovorů byla provedena redukce prvního řádu, poté bylo provedeno otevřené, axiální a selektivní kódování. Jednotlivé výroky byly kódovány a vznikly podkategorie, které byly posléze sloučeny do kategorií podle podobnosti, souvislostí a kontextu. Proces kódování a přezkoumávání příslušnosti ke kategoriím byl opakován několikrát, než vznikly výsledky, které byly ještě ověřené triangulací.

Výsledky

Výběr respondentů proběhl metodou samovýběru a následně metodou sněhové koule. Respondenti ve výzkumném souboru museli být ve vztahu trvajícím alespoň 10 let, kde oba z partnerů považují svůj vztah za spokojený (na škále od nuly do deseti, kde deset je nejspokojenější, oba z partnerů uvedou číslo sedm a vyšší).

Výzkumný vzorek činil 22 respondentů z 11 párů žijících v České republice. Průměrný věk účastníků byl 35,6 let s rozpětím od 28 do 59 let. Délka vztahu účastníků byla od 10 do 38 let, průměrně 15,6 let. Dva páry žily v nesezdaném soužití, zbylí respondenti byli manželé. Pro všechny sezdané páry to bylo první manželství. Průměrná spokojenost respondentů ve vztahu na škále os 0 do 10 byla 9,3. Podmínkou pro zařazení do výzkumu bylo číslo sedm.

Dva respondenti byli vyučení, 10 mělo středoškolské vzdělání a 10 vysokoškolské vzdělání. Dva páry neměly žádné děti, tři páry jedno dítě, pět párů dvě děti a jeden pár tři děti. Tři páry bydlely v Praze, čtyři v jiném českém městě a čtyři na vesnici.

Odpovědi respondentů se výrazně nelišily podle pohlaví. Žádná z kategorií ani podkategorií nebyla významně ženská či mužská. Nelze říct, že by se odpovědi uvnitř páru shodovaly ani odlišovaly. Respondenti udali odpověď ve stejné podkategorii jako jejich partner průměrně šestkrát v průběhu rozhovoru, přičemž rozptýl byl od 3 do 11 souhlasných výroků.

Výsledkem studie je 32 podkategorií seskupených do 10 kategorií.

PŘEKONÁNÍ ROZDÍLŮ A PŘEKÁŽEK. Tato kategorie zahrnuje přizpůsobení se, ochotu ustoupit, toleranci a také společné překonání překážek, které vede ke stmelení vztahu. Velmi často se ve výrociích respondentů objevovalo slovo kompromis nebo ochota ustoupit. Hojně používaným slovem byla i tolerance. V rozhovorech s respondenty často zaznívalo, jak partnery posílilo a stmelilo překonávání překážek. Také z toho bylo patrné, že nešlo o žádné extaticky šťastné jedince, ale že se také museli potýkat s problémy a řešit společně výzvy, které jim život připravil.

SPOLEČNÉ AKTIVITY. Kategorie společné aktivity je tvořena dvěma poměrně silně zastoupenými podkategoriemi: aktivity zaměřené na společnou budoucnost a společné trávení volného času. Jsou zde zařazeny výroky, ve kterých účastníci popisovali společné aktivity, společné pracovní činnosti, plánování budoucnosti a naplňování společných cílů, podnikání různých aktivit s dětmi apod. Zmiňovali, jak pro ně bylo důležité posouvat jejich vztah dál, neustrnout, „nepřechodit se“. Lidé spokojení se svým vztahem často zmiňovali, že podnikají určité kroky pro to, aby si spokojenost udrželi: „*snáším se do toho vztahu, co jde dávat*“, „*dbám o to, aby vztah kvetl*“.

KOMUNIKACE. Několikrát došlo v průběhu sběru dat na zvolání: „komunikovat, komunikovat, komunikovat!“ Patří sem podkategorie: mluvení a naslouchání, vyřikat si to, upřímnost a humor. Mluvení a naslouchání je podkategorie, kde byla komunikace zmiňována v obecném slova smyslu. Jsou to výroky, kde se několikrát opakuje samotné slovo komunikace, obecná potřeba partnerů spolu mluvit a její souvislost se spokojeností ve vztahu. Početné byly výroky o komunikaci při řešení problémů. Respondenti zmiňovali různé způsoby, jak si vzájemné neshody vyřikat, vysvětlit, rozebrat. Legrace je podkategorie, která se neobjevovala v rozhovorech hned od začátku, spíše se vynořovala postupně. Také není tak soudržná jako jiná témata. Objevovala se tvrzení: „*že se hodně směje*“, „*rádi se spolu bavíme, smějeme se...*“. Za důležitou považovali spokojení

partneři i upřímnost. Mluvili o tom, že je třeba vše říkat na rovinu, být poctivý, nelhat. Na svých partnerech oceňovali, že jsou upřímní.

VYTRVALOST. Zde jsou zařazena témata čas, vytrvalost/trpělivost a rozhodnutí/zodpovědnost. Možná se to může zdát překvapivé, ale někteří respondenti přičítali svou spokojenost na vrub samotnému času. Používali obraty jako: „*časem se to tak nějak srovná*“, „*čas je největší lékař*“ nebo „*čas všechno vyřeší*“. Pod názvem výdrž/trpělivost si můžeme docela dobře představit známé rčení, které je součástí manželského slibu: „v dobrém i ve zlém, ve zdraví i v nemoci...“ Respondenti se rozhodli, že budou spolu, přistoupili ke vztahu zodpovědně a byli ochotni v něm vytrvat a překonat případné překážky.

NEŘEŠIT VŠE je kategorie méně soudržná, trochu kontroverzní, ale poměrně hojně sycená odpověďmi. Vychází ze svědectví některých účastníků o tom, že pro zachování spokojenosti a domácí pohody je někdy zapotřebí něco vypustit, přejít, nevytvářet problémy, zachovat klid, dát partnerovi prostor, spokojit se s tím, co je, nehledat důvody pro rozchod apod. Patří sem podkategorie: neřešit vše, klid, není důvod se rozejít, nepřítomnost konfliktů a prostor partnerovi. V podkategorii nazvané neřešit vše jsou shromážděny výroky typu: „*neřeším hlouposti*“, „*každý vztah má nějaké mouchy a já to neřeším*“. Dalším rozměrem této podkategorie je, že by člověk neměl chtít moc, že je někdy lepší se spokojit s tím, co má, vážit si toho, co má. V rozhovorech zaznívalo, že partner, partnerka nebo oba jsou klidní, vyrovnaní, dokonce flegmatictí. Další podkategorie nese název „není důvod se rozejít“. Ačkoli se to může zdát paradoxní, ve faktorech spokojenosti v partnerském vztahu je zařazena i tato oblast, protože respondenti uváděli, že prostě nemají důvod vztah s partnerem ukončit.

Kategorie **SOULAD** má pod sebou tři podkategorie, jež jsou: sedli jsme si/doplňujeme se/zapadlo to, rozumíme si a stejné cíle. Spokojení partneři vypovídali, že jsou v souladu, sedli si, rozumí si, prostě jim to všechno zapadá. Partneři však zároveň popírali, že by si byli vzájemně hodně podobní. Podkategorii „rozumíme si“ tvoří výroky o tom, že se partneři shodnou, jsou za jedno. Do podkategorie stejné cíle spadají například výroky: „*byli jsme na stejné vlně, stejné cíle*“ nebo „*od začátku víme, že do budoucna chceme to samé*“.

Do kategorie **BEZPEČÍ** patří podkategorie důvěra, opora/podpora a ohleduplnost/být hodný na partnera. Důvěra byla zmiňovaná v několika podobách. Jednak v obecné rovině, tedy potřeba si navzájem věřit, ale zahrnovala také věrnost, která je s důvěrou spjatá. Respondenti zmiňovali důvěru v souvislosti se spolehlivostí a s tím, že není nutné dělat žárlivé scény a že jsou si jisti partnerovou věrností, což přispívalo k pocitu bezpečí ve vztahu. Ilustruje to například tvrzení: „*vím, že by mě v životě nepodvedl, můžu mu stoprocentně věřit*.“ Podkategorie opory/podpory je sycena tvrzeními typu: „*je taková velká opora*“, „*stála za mnou*“. Další podkategorii je ohleduplnost/být hodný na partnera. Respondenti ji vyjadřovali slovy: „*ohledy na druhého*“, „*ohleduplnost*“, „*starostlivost*“.

DOBŘÁ VOLBA PARTNERA. Zařazeny jsou sem podkategorie dobrá volba, všechno mám na ní/něm ráda a láska. Dobrá volba a dobrý partner se v rozhovorech manifestovaly výroky typu: „*možná jsem potkala toho správného chlapa*“. Velmi zajímavou podkategorii byly výroky, které vyjadřovaly vzájemnou náklonnost variacemi na téma: všechno mám na ní/něm rád/a. Respondenti říkali například: „*Já má ráda všechno, co dělá, neumím to konkretizovat*.“ Do této kategorie je zařazena i láska. Jde o několik málo výroků přímo či nepřímě odkazujících na vzájemné city. Samotné slovo láska se moc často neobjevovalo.

Dvakrát uvedli respondenti lásku za jeden z faktorů partnerské spokojenosti, třikrát se ozval výraz zamilovanost, dvakrát mít se rádi a jednou milujeme se.

EKONOMICKÉ FAKTORY se dělí na podkategorie hospodaření s penězi a samostatná domácnost. Několik respondentů uvedlo, že se jejich spokojenost se vztahem výrazně zvýšila, když se osamostatnili od rodičů nebo přestěhovali do vhodnějšího bydlení, koupili byt nebo dům apod.

RODINA. Tato kategorie v sobě zahrnuje tři podkategorie: teplo domova, děti a původní rodinu. Příchod dětí byl respondenty většinou vnímán jako událost, která zvýšila jejich spokojenost, někdy poměrně markantním způsobem. Dle slov respondentů ovlivnila původní rodina spokojenost v jejich současném vztahu dvěma způsoby, buď získali partneri od svých rodičů dobrý příklad a chtěli ho následovat, nebo se naopak snažili vyvarovat chyb svých rodičů.

Diskuze

V prezentovaných výsledcích výzkumu se nevynořila dvě témata, která nalézáme u jiných autorů, a to jsou sex a náboženství. Téměř úplnou nepřítomnost výroků obsahujících jakoukoli explicitní zmínku o sexuálním soužití přičítáme na vrub tomu, že se respondenti mohli ostýchat a krátký čas rozhovoru jim nedal dostatek prostoru vybudovat si dostatečnou důvěru. Například Simsová a Meana (2010) ve výsledcích svého výzkumu konstatovaly, že neuspokojivý sexuální život jejich respondentkám nebránil, aby byly ve svém vztahu celkově spokojené.

Ačkoli u zahraničních autorů hrálo mnohdy významnou roli náboženství a společná víra, v našem výzkumu se o náboženství žádný respondent nezmínil. Bachandová a Caronová (2001) měly náboženství/shodu ve víře na 13. místě. Nepřítomnost odpovědí týkajících se náboženství mohla být zapříčiněna kulturním kontextem. Na druhou stranu, pokud bychom odhlédli od náboženství jako instituce, a spíše se zaměřili na společnou víru, postoje, hodnoty a cíle partnerů jako například Daneshpourová a další (2011), kteří provedli toto propojení náboženství a víry v obecnějším slova smyslu (*beliefs*), potom bychom ekvivalent ve výsledcích představeného výzkumu našli v kategorii soulad.

V kategorii bezpečí se několik výzkumů potkává v podkategorii důvěra. Allendorfová (2012) vytvořila kategorii ze spojení důvěra a věrnost. V případě zde prezentované práce je důvěra spojena s věrností, protože ve výpovědích respondentů k sobě měly tyto dva konstrukty blízko, kdežto upřímnost je zařazena ke kategorii komunikace. Další z průsečíků této studie a odborné literatury nalezneme v podkategorii podpora. O tom, že ve spokojeném vztahu je zapotřebí podporovat se navzájem, píší například autoři Yedirirová a Hamarta (2015) a Wallersteinová (1996).

V podkategorii „soulad“ byla jedna z podkategorií „sedli jsme si, doplňujeme se, zapadli to“. Podobná koncepce se objevila ve výzkumu Walersteinové (1996), jejíž respondenti uváděli, že ve šťastném manželství partneri sdílí společný pocit, že našli nebo dosáhli dobré shody s partnerem (*good fit*), sdílejí stejná či podobná přání, potřeby a očekávání. Do této kategorie spadá i láska. Autoři výše uvedených zahraničních výzkumů však většinou lásku uvádí samostatně (Allendorf, 2012), nebo dokonce na prvních místech důležitosti (Bachand & Caron, 2001). Je možné, že v naší kultuře není tak obvyklé vyjadřovat city přímo skrz slova mám tě rád či miluji tě, jako kdybychom těmito výrazy spíše chtěli šetřit.

Kategorie překonání rozdílů a překážek se potkává s výsledky Bachandové a Caronové (2001) a Wallersteinové (1996), která píše, že je zapotřebí konfrontovat se s nevyhnutelností krizí, zvládnout je a zachovat si partnerské pouto.

Společné trávení času, činnost a společné zážitky uvedlo jako stmelující faktor mnoho respondentů. V odborné literatuře se objevují podobné výsledky například u Arona et al. (2000) a Grahama (2008). Zajímavé je, že v kvalitativních studiích uvedených výše mnoho zmínek o společném trávení času a zábavě není. Pouze Bachandová a Caronová (2001) mají v seznamu faktorů společné zázemí/zájmy.

K podobným výsledkům v oblasti komunikace dospěla Allendorfová (2012). Daneshpourová et al. (2011) zmiňují, že z počátku se respondenti hodně hádali a neřešili a málo komunikovali, časem se to vylepšilo.

V kategorii neřešit vše lze spatřit jistou podobnost s konceptem zaměření na maximalizaci (*maximization*) a satisfakci (*satisfaction*). Podle Mikkelsona a Pauleyho (2013) jsou ve vztazích šťastnější ti lidé, kteří se spokojí s dostupnou variantou, pokud naplňuje jejich potřeby a nehledají tu nejlepší možnou variantu. Podobně respondenti v tomto výzkumu uváděli, že nevidí důvod měnit partnera, dělat ze všeho vědu, řešit zbytečnosti. Dovedli se přenést přes nedostatky vztahu nebo toho druhého a být spokojeni s tím, co mají. Také je zde jistá podobnost v podkategorii klid se stejnojmennou kategorií u Allendorfová (2012).

Projekty zkoumání spokojenosti v partnerských vztazích s sebou nesou mnoho pochybností, zda a jakým způsobem je vůbec možné je smysluplně realizovat. Když pomineme úskalí, která s sebou nese samotné vymezení termínů a ustálení jednotného pojmenování partnerské spokojenosti, jsou tu další zásadní otázky, kterými je třeba se zabývat. Jedna z takových otázek je: má spokojenost ve vztahu souvislost s celkovou životní spokojeností? Diener a Seligman (2002) zkoumali velmi šťastné jedince a porovnávali je s nešťastnými. Hledali přitom proměnnou, která by byla zároveň dostačující a zároveň nutná pro štěstí. Všichni lidé s touto proměnnou by tedy měli být šťastní a zároveň by jí měli všichni šťastní jedinci. Žádnou takovou proměnnou nenašli, ale našli jednu nutnou proměnnou, a tou byly kvalitní sociální vztahy.

Také je důležité zmínit souvislost mezi spokojeností a stabilitou. Tyto dva konstrukty jdou ve výzkumech často ruku v ruce. Například Bachandová a Caronová (2001) hovoří o stabilních a šťastných manželství dohromady. Je však třeba dodat, že autoři udali jako podmínky pro svůj výběr respondentů jak dlouhodobost vztahu, tak spokojenost obou partnerů. Tak to bývá v mnoha výzkumech šťastných párů – výběr se podmiňuje dlouhodobostí a spokojeností zároveň. Gottman et al. (1998) uvádějí zvlášť výsledky pro stabilitu a pro spokojenost. Mnoho faktorů, které měly souvislost se stabilitou, nesouviselo se spokojeností. Vztah těchto dvou konstruktů tedy není zcela jasný. Je evidentní, že stabilní manželství nemusí být nutně šťastné, ale šťastné manželství je vždy stabilní.

Jsme si vědomy toho, že tento výzkum má mnohé problematické body a v ohledech, které přinášely sporné momenty, jsme se často opíraly o dostupnou zahraniční literaturu. Mnohé parametry výzkumu jsme volily na základě srovnání s podobnými studiemi. Do výzkumného souboru byly zařazeny pouze páry, které byly spolu alespoň 10 let. Inspirace k tomu pramení z prací Simsově a Meany (2013) 6,52 let, Rauerové a Vollingové (2013) 8,7 let, Gottmana et al. (1998), kteří zkoumali novomanžele po dobu šesti let nebo Daneshpourové et al. (2011), kde byly páry sezdané alespoň 10 let.

Výzkumný soubor prezentované studie činil 11 párů, tedy 22 respondentů a sběr dat byl ukončen po docílení teoretického nasycení. Podobné počty vidíme také v zahraničních

podobných výzkumech. Vzorek 11 párů čítal výzkum Simsová a Meany (2010), Danešpourová et al. (2011), 15 párů měly ve svém šetření Bachandová a Caronová (2001).

Zřejmým nedostatkem, kterému se však v případě kvalitativního šetření lze jen těžko bránit, je nereprezentativnost vzorku. Výběr respondentů probíhal samovýběrem a posléze metodou sněhové koule, protože nalézt jiným způsobem ochotné respondenty, kteří by splňovali daná kritéria, bylo velmi obtížné. Ačkoli jde o nereprezentativní výběr, podařilo se získat rozmanitý výzkumný soubor s respondenty od 28 do 59 let, délkou vztahu od 10 do 38 let, různým dosaženým vzděláním a velikostí místa bydliště.

Věříme, že i přes některé nedostatky přináší tato práce smysluplnou zprávu o českých spokojených párech a bude motivovat další výzkumné snahy v této velmi důležité oblasti psychologického bádání.

LITERATURA

- Allendorf, K. (2012). Marital Quality from a Rural Indian Context in Comparative Perspective. *Journal Of Comparative Family Studies*, 43(4), 527–544.
- Aron, A., Norman, C., C., Aron, E., N., McKenna, C., Heyman, R., E. (2000). Couples shared participation in novel and arousing activities and experienced relationship quality. *Journal of Personality and Social psychology*, 78(2), 273–284.
- Bachand, L. L., & Caron, S. L. (2001). Ties that Bind: A Qualitative study of Happy Long-Term Marriages. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 23(1), 105–121.
- Baker, L. R., McNulty, J.K., & VanderDrift, L. E. (2017). Expectations for future relationship satisfaction: Unique sources and critical implications for commitment. *Journal of Experimental Psychology: General*, 146(5), 700–721. <https://doi.org/10.1037/xge0000299>
- Bernard, J. (1933). An instrument for the measurement of the succes in marriage. *Publications of the American Sociological Society*, (39), 194–203.
- Bernard, J. (1934). Factors in the distribution of succes in marriage. *American journal of sociology*, (40), 49–60.
- Daneshpour, M., Asoodeh, M., Khalili, S., Lavasani, M., & Dadras, I. (2011). Self Described Happy Couples and Factors of Successful Marriage in Iran. *Journal of Systemic Therapies*, vol. 30(issue 2), pp. 43–64. <https://doi.org/10.1521/jsyt.2011.30.2.43>.
- Davis, K. B. (1929). *Factors in the sex life of twenty-two hundred women*. Harper & Brothers, New York.
- Demir, M. (2008). Sweetheart, you really make me happy: romantic relationship quality and personality as predictors of happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies*, vol. 9(issue 2), pp. 257–277.
- Diener, E., & Seligman, M. (2002). Very Happy People. *Psychological Science*, 13(1), pp. 81–84.
- Gottman, J., & Gottman, J. (2017). The Natural Principles of Love. *Journal of Family Theory and Review*, 9(1), 7–26. <https://doi.org/10.1111/jtfr.12182>.
- Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S., & Swanson, C. (1998). Predicting Marital Happiness and Stability from Newlywed Interactions. *Journal Of Marriage & Family*, 60(1), 5–22.
- Graham, J., M. (2008). Self-expansion and flow in couples' momentary experiences: An experience sampling study. *Journal of Personality and Social psychology*, 95(3), 679–694.
- Kalousová, Z. (2017). Spokojenost v partnerských vztazích. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Keizer R. (2014) Relationship Satisfaction. In: Michalos A.C. (eds) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Springer, Dordrecht. [Vyhledáno 8. 10. 2020 na https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_2455.]
- Locke, H. J., & Wallace, K. M. (1959). Short marital adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21, 251–255.
- Mikkelson, A., C., & Pauley, P., P. (2013). Maximizing Relationship Possibilities: Relational Maximization in Romantic Relationships. *The Journal of Social Psychology*, 153(4), 467–485.
- Rauer, A. & Volling, B. (2013). More than One Way to be Happy: Typology of Marital Happiness. *Family Processes*, 52(3), 519–534.

- Sims, K. E., & Meana, M. (2010). Why Did Passion Wane? A Qualitative Study of Married Women's Attributions for Declines in Sexual Desire. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 36(4), 360–380.
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 15–28.
- Shrout, M. R., Renna, M. E., Madison, A. A., Alfano, C. M., Povovski, S. P., Lipari, A. M., Agnese, D. M., Yee, L. D., Carson, I. W. E., & Kiecolt–Glaser, J. K. (2020). Relationship satisfaction predicts lower stress and inflammation in breast cancer survivors: A longitudinal study of within–person and between–person effects. *Psychoneuroendocrinology*, 118. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2020.104708>.
- Terman, L. M., & Johnson, W. B. (1939). Methodology and results of recent studies in marital adjustment. *American Sociological Review*, 4(3), 307–324.
- Wallerstein, J. S. (1996). The psychological tasks of marriage: Part 2. *American Journal Of Orthopsychiatry*, 66(2), 217–227.
- Peter J. Ward , Neil R. Lundberg , Ramon B. Zabriskie & Kristen Berrett (2009) Measuring Marital Satisfaction: A Comparison of the Revised Dyadic Adjustment Scale and the Satisfaction with Married Life Scale, *Marriage & Family Review*, 45:4, 412–429, <https://doi.org/10.1080/01494920902828219>.
- Rahn, A., Bennett, C., Jones, T., & Lykins, A. (2019). Happily partnered older adults' relationship–enhancing behaviours. *Australian Journal on Ageing*, 39(1), 30–39. <https://doi.org/10.1111/ajag.12731>.
- Yedirir, S., & Hamarta, E. (2015). Emotional Expression and Spousal Support as Predictors of Marital Satisfaction: The Case of Turkey. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(6), 1549–1558.

Zuzana Kalousová, katedra psychologie, Filozofická fakulta UK, e-mail: zuzana.kalousova@ff.cuni.cz

Iva Štětovská, katedra psychologie, Filozofická fakulta UK, e-mail: iva.stetovska@ff.cuni.cz

VZTAHY MEZI ČLENY ZNOVUSLOŽENÝCH RODIN

MARKÉTA NĚMCOVÁ

Abstrakt: Čím dál častějším typem rodinného soužití jsou dnes tzv. znovusložené rodiny. V zahraniční literatuře je možné nalézt nemalé množství výzkumů zabývajících se těmito rodinami. V českém prostředí je ovšem problematika těchto rodin výzkumně opomíjena a je u nás tak velmi málo známo o specifikách a dynamice vztahů mezi jednotlivými členy znovusložených rodin. Vztahy uvnitř těchto rodin jsou poměrně složité propletené, a to zejména z pohledu dítěte, které získává nevlastního rodiče, nové sourozence či další příbuzné. Zkoumání těchto vztahů tak není jednoduchou záležitostí. Přesto by tyto rodiny neměly být opomíjeny, neboť rozpad rodiny původní biologické je zátěžovou situací pro všechny její členy a ovlivňuje formování rodiny nové a nemalou měrou i vývoj dětí v těchto rodinách. Následující text předkládá přehled zjištění převážně zahraničních výzkumných studií zabývajících se znovusloženými rodinami a vztahy mezi jednotlivými členy těchto rodin.

Klíčová slova: znovusložené rodiny, nevlastní rodiče, sourozenci, rodinné poradenství

Relationships between members of stepfamilies

Abstract: Today, so-called reunited families are an increasingly common type of family cohabitation. A considerable amount of research dealing with these families can be found in foreign literature. In the Czech environment, however, the issue of these families is neglected in research and very little is known about the specifics and dynamics of relationships between individual members of reunited families. Relationships within these families are quite intricately intertwined, especially from the point of view of a child who acquires a stepparent, a new sibling or other relatives. Exploring these relationships is not an easy task. Nevertheless, these families should not be neglected, as the disintegration of the original biological family is a stressful situation for all its members and affects the formation of a new family and, to a large extent, the development of children in these families. The following text presents an overview of the findings of mostly foreign research studies dealing with reconstituted families and the relationships between individual members of these families.

Key words: reconstituted families, stepparents, siblings, family counseling
<https://doi.org/10.14712/23366486.2021.6>

Úvod

Znovusložené rodiny jsou v současnosti typem rodinného uspořádání, se kterým se nejen v praxi, ale také v běžném a osobním životě setkáváme poměrně často. Jedná se o ty rodiny, které vznikají po zániku rodiny původní, biologické, přičemž jeden či oba dospělí v této rodině mají jedno nebo více dětí z předchozího vztahu (Ganong & Coleman,

2004; Němcová, 2018). K zániku rodiny původní může dojít buď na základě rozvodu či rozchodu rodičů, nebo v důsledku úmrtí jednoho z rodičů (Matějček, 1992; Němcová, 2018). Pro označení těchto rodin se mimo pojmu rodina znovusložená užívá též označení rodina nevlastní, smíšená, doplněná, patchworková či rekonstruovaná. Domnívám se, že nejpřesněji vystihuje podstatu tohoto typu rodinného soužití označení rodina znovusložená (Němcová, 2018; Němcová, 2020). Tento pojem nejlépe vystihuje fakt, že v těchto rodinách dochází k vytvoření rodiny nové po rozpadu rodiny nebo rodin předcházejících.

Obecně lze říct, že existují dva typy znovusložených rodin. Záleží zde na tom, zda děti z předchozího vztahu, které ve znovusložené rodině žijí, má pouze jeden či oba dospělí (rodiče) v rodině. V případě, že pouze jeden z rodičů s sebou přivádí děti z předchozího vztahu do nové rodiny, mluvíme o tzv. jednoduchých znovusložených rodinách (*simple stepfamily*). V případě, že oba dospělí mají děti z předchozího vztahu, které žijí v nově utvořené znovusložené rodině, jedná se o tzv. komplexní znovusloženou rodinu (*complex stepfamily*) (Ganong & Coleman, 2004; Němcová, 2018). V zahraniční literatuře se někdy rovněž hovoří o rodinách nevlastních otců (*stepfather families*) nebo rodinách nevlastních matek (*stepmother families*) v závislosti na tom, který z rodičů je nevlastní.

Vztahy uvnitř těchto rodin jsou přitom velmi složité, jejich zkoumání tak rozhodně není jednoduché a složitost těchto vztahů může být naopak pro výzkumníky odrazující. Spletité mohou být vztahy v těchto rodinách zejména z pohledu dítěte, které má ve znovusložené rodině pouze jednoho z biologických rodičů (tzv. residenční rodič), případně sourozence a zároveň získává nového nevlastního rodiče, nové sourozence a další příbuzné. Mimo znovusloženou rodinu ovšem děti často mají druhého biologického (tzv. ner residenčního) rodiče. Situace se samozřejmě stává složitější, pokud oba biologičtí rodiče utvoří nové znovusložené rodiny (Ganong & Coleman, 2004; Němcová, 2018).

Určitě bychom téma těchto rodin neměli opomíjet, neboť rozpad původní biologické rodiny je pro všechny její členy zátěžovou situací, která může zásadním způsobem ovlivňovat vztahy mezi členy těchto rodin, formování nové, znovusložené rodiny a nemalou měrou také vývoj dětí v těchto rodinách. Dříve jsme se setkávali s poměrně velkou stigmatizací znovusložených rodin. Ačkoli dnes tomu již tak není a pohled na rodiny znovusložené není vyloženě stigmatizující, může ve společnosti přesto přetrvávat spíše negativní pohled na tyto rodiny. K tomu může přispívat i negativní obraz těchto rodin v literatuře a filmech, který zde stále přetrvává (Claxton-Oldfield, 2000; Leon & Angst, 2005; Pasley & Ihinger-Tallman, 1985). Negativní pohled na tyto rodiny může být důsledkem i tzv. ideologie vlastní rodiny. Tento pojem v zahraniční literatuře označuje jev, kdy biologické, vlastní rodiny jsou společensky přijatelné a žádoucí. Ostatní typy rodinného soužití, včetně rodin znovusložených, jsou poté vnímány jako nežádoucí a deviantní (Ganong & Coleman, 2004; Němcová, 2018). Tento postoj je ale třeba vyvrátit. Mnohé zahraniční výzkumy poukazují na to, že rodina znovusložená může být vhodnějším prostředím pro dítě než vlastní biologická rodina. Tento fakt rovněž potvrdzovali i mnozí respondenti v rámci výzkumného šetření k mé diplomové práci na toto téma, neboť mnozí z nich hodnotili znovusloženou rodinu jako rodinu, která je zcela normální, kde se cítí dobře nebo dokonce lépe než v rodině biologické (Němcová, 2020).

Problematické těchto rodin se v zahraničí věnuje nemalá pozornost v oblasti výzkumu. U nás jsou znovusložené rodiny v rámci psychologického výzkumu opomíjeny. To může být ovlivněno, jak již bylo řečeno, složitostí vztahů uvnitř těchto rodin, což činí výzkum

náročnější a komplikovanější. Výzkumně podložená fakta přitom mohou být východiskem pro následné praktické intervence při práci s těmito rodinami. Ve svých textech se u nás těmito rodinám hojně věnoval prof. Matějček (např. 1992), jehož zkušenosti z praxe jsou velmi cenné.

V následujícím textu, který je samostatnou kapitolou v rámci mé diplomové práce (Němcová, 2020) na téma „*Vztahy mezi členy znovusložených rodin a osobní pohoda dítěte*“, je předložen přehled zjištění a výsledků zahraničních studií. Většina výzkumů se zabývala problematikou těchto rodin z hlediska modelu, kdy děti po rozpadu původní rodiny žijí s matkou, která si najde nového partnera. Jedná se tedy o tzv. rodiny nevlastních otců (*stepfather families*). Tento model znovusložených rodin je asi modelem nejčastějším, proto se tento model odráží a je nejčastěji popisován i v tomto textu (Němcová, 2018; Němcová, 2020).

Vztahy a jejich vývoj uvnitř znovusložených rodin

V rámci každé znovusložené rodiny probíhá vývoj zcela individuálně, nelze hovořit o jednom schématu vývoje těchto rodin. Pro vývoj znovusložené rodiny a proces „stávání se rodinou“ jsou klíčové tři základní oblasti – udržování hranic, solidarita a adaptace. S těmito oblastmi přišli autoři kvalitativní studie, která analyzovala přepisy rozhovorů s rodiči a dětmi ze znovusložených rodin. Na základě toho autoři také popisují pět možných scénářů vývoje znovusložené rodiny v prvních čtyřech letech. První možný scénář nazvali zrychlený (*accelerated*). Rodiny, které spadaly do tohoto scénáře, zažívaly velmi rychle pocit, že jsou rodina. Jednotliví členové měli od samého počátku očekávání, že budou typickou, tradiční rodinou, což se projevovalo rychlým rozdělením rolí a ustálením rodinných norem a zvyků, tradic. I zde se ovšem objevovaly konflikty. Přejít na vytvoření nové rodiny byl ovšem relativně bezproblémový, a to zejména díky vysoké schopnosti adaptace a vysoké míře solidarity. U jednotlivých členů byla patrná ochota přizpůsobit se stávající situaci a vytvořit s členy znovusložené rodiny dobré vztahy (Braithwaite et al., 2001).

Druhým scénářem je scénář dlouhotrvající (*prolonged*). V rámci těchto rodin se pocit „jsme rodina“ objevoval většinou velmi postupně a po delší době. Na začátku vývoje těchto znovusložených rodin byla popisovaná velmi malá míra solidarity. Jednotliví členové se necítili příliš dobře a byli skeptičtí vůči nové rodině. Míra pocitu „jsme rodina“ byla na začátku velmi nízká. Tyto rodiny je ovšem možné popsat jako flexibilní a adaptabilní, ochotné přizpůsobit se nové situaci. Oproti rodinám se zrychleným scénářem se liší tyto rodiny tím, že se nesnažily být „tradiční“ rodinou, ale naopak vytvářely vlastní definici toho, co to znamená být rodina. Postupně narůstala důvěra mezi jednotlivými členy rodiny, míra solidarity a přijetí. Komunikace se stávala otevřenější. Na konci výzkumu bylo možné tyto rodiny popsat jako relativně spokojené (Braithwaite et al., 2001).

Třetím typem scénáře je scénář upadající (*declining*). Typická pro tyto rodiny byla vysoká míra počátečního pocitu „jsme rodina“, která se ale postupně snižovala. Těchto rodin byly ovšem pouze 3,5 % v rámci výzkumu. Na počátku se objevovala vysoká očekávání, těšení se na rodinný život, která ale postupně klesala a začala se objevovat naopak úzkost a vysoká míra konfliktů, což zabránilo rozvoji solidarity a pocitu „jsme rodina“. Konflikty byly spojené zejména s pokrevním poutem mezi jednotlivými členy

a mezigeneračními rozdíly. Jednotliví členové nebyli schopni se vyrovnat s novými rolami a často kritizovali chování ostatních členů. Na konci byla patrná beznaděj a vysoká nespokojenost s rodinou (Braithwaite et al., 2001).

Čtvrtým scénářem byl scénář stagnující (*stagnating*). Jednotliví členové se často cítili „být hozeni“ do rodiny a tlačeni do toho stát se rodinou, což zvyšovalo odpor jednotlivých členů k celé rodině. Typická byla nestabilita a nesplněná očekávání v rámci rodiny. Objevovaly se časté konflikty, které ještě více narušovaly již existující vztahy. Časté bylo to, že děti nesnesly své rodiče, a to jak vlastní, tak nevlastní zejména kvůli tomu, že na ně nebrali ohled při důležitých rozhodnutích. Pocit „jsme rodina“ byl stagnující na velmi nízké úrovni a jednotliví členové byli v rodině nespokojeni (Braithwaite et al., 2001).

Poslední scénář byl pojmenovaný jako vysoce turbulentní (*high-amplitude turbulent*). Tyto rodiny byly charakterizovány vysokou rozmanitostí, nestabilitou a nepředvídatelností. I zde se objevovala nereálná očekávání od nově vznikající rodiny, která doprovázela nespokojenost. Členové rodiny se často cítili být zrazeni a vůči novým členům rodiny vykazovali nedůvěru. Velmi nízká solidarita se objevovala mezi partnery, kteří nebyli jednotní ve svých rozhodnutích a řešení konfliktů. Vysoká míra konfliktů byla doprovázena snahou vyhnout se jakékoli konfrontaci (Braithwaite et al., 2001).

Kvalitativní studie kolektivu autorů Kellas et al. (2014) se zabývala 80 příběhy nevlastních dětí o jejich znovusložené rodině. Autoři této studie identifikovali celkem pět typů příběhů a v souvislosti s tím zkoumali, kde byly děti nejspokojenější. Nejčastější typ příběhu byl „náhlý příběh“ (*sudden story*), kdy vznik znovusložené rodiny byl popisován jako rychlý, spontánní a jen s minimem komunikace. Děti vznik tohoto typu rodiny popisovaly jako příliš rychlý, tajný a také uzavřený, bez velkého plánování, a aniž by to dospělí v rodině s dětmi nějak probírali. Dalším typem příběhu o vzniku znovusložené rodiny byl „temný příběh“ (*dark-sided*). Zde byl vznik znovusložené rodiny komplikovaný, doprovázený často pomluvami, konflikty, odhalením nevěry, finančními problémy aj. Dalším typem byly „příběhy ambivalentní“ (*ambivalent*), pro které byly typické protichůdné emoce. Typické zde bylo, že začátky vzniku znovusložené rodiny byly dobré, ale komplikované neshodami mezi rodiči po rozvodu. Předposledním typem příběhu o vzniku znovusložené rodiny byl „idealizovaný typ“ (*idealized*), který byl popisován jako bezproblémový a rodina byla popisovaná jako skutečná rodina. Tento typ vzniku byl doprovázen pozitivními emocemi a pocity příslušnosti k rodině. Poslední typ příběhu byl „příběh přírůstkový“ (*incremental*). Vznik znovusložené rodiny byl zde popisován jako plánovaný, organizovaný. Dospělí vše sdíleli s dětmi a nedocházelo zde k tajemstvím. Autoři této studie zjistili, že pokud byl vznik znovusložené rodiny doprovázen pozitivními emocemi a od počátku se mezi členy objevovala vřelost a blízkost, byly děti v těchto rodinách spokojenější než v těch, kde vznik byl doprovázen spíše negativními emocemi (Kellas et al., 2014).

Výzkumy se v minulosti hodně zaměřovaly na jednotlivé typy vztahů ve znovusložených rodinách (matka-děti, nevlastní otec-nevlastní děti,...), ale je velmi málo známo o tom, jak vzájemně spolu jednotlivé vztahy interagují, jak se ovlivňují a jakým způsobem ovlivňují procesy uvnitř znovusložených rodin. Jensen (2017) se ve své studii zaměřil na tyto nedostatky ve výzkumu a analyzoval data od celkem 1 182 adolescentů, kteří žili ve znovusložené rodině s vlastní matkou a nevlastním otcem. Výsledky této studie ukázaly, že znovusložené rodiny lze rozdělit na 4 kategorie v závislosti na tom, jaké interakce a mezi jakými členy jsou klíčové.

První kategorii tvoří „rodiny zahrnující všechny“ (*inclusive pattern*), pro kterou jsou typické velmi dobré vztahy uvnitř rodiny, ale zároveň dění v této rodině vysoce ovlivňuje vztah s neresidenčním otcem. Tento typ rodin se zaměřuje hlavně na podporu osobní pohody a spokojenosti dětí. Zároveň je ale pro tuto kategorie typické kratší trvání v porovnání s ostatními kategoriemi. Pro tyto rodiny je typický i vyšší finanční příjem. Další kategorií jsou „rodiny orientované na vztahy uvnitř“ (*residence-centered pattern*), pro kterou jsou typické vysoce pozitivní vztahy s residenčními členy (tj. těmi, s kterými je sdílána domácnost). Tyto rodiny jsou považovány za vysoce integrované a přizpůsobivé. Vlastní otcové, kteří v této domácnosti nežijí, nemají vliv na dění uvnitř rodiny. Třetí kategorií jsou „nešťastné rodiny“ (*unhappy pattern*), pro kterou jsou typické konflikty mezi partnery/manžely, které mohou být i důsledkem nízkých finančních příjmů těchto rodin. Děti se v těchto rodinách mohou cítit nepříjemně a mohou tíhnout spíše k druhému biologickému rodiči, se kterým ovšem nežijí. Poslední kategorií jsou rodiny, kde došlo k odpojení v rámci vztahu rodič-dítě (*parent-child disconnection*). I v této kategorii se mohou objevovat konflikty či boj o zdroje napříč různými vztahy mezi členy rodiny. Děti se zde špatně přizpůsobují nové rodině. To může vést k napjatým vztahům mezi dětmi a matkou či mezi dětmi a nevlastním otcem (Jensen, 2017).

Role vlastní matky ve znovusložené rodině a její vztah k dětem

Z longitudinálního výzkumu trvajícího 10 let, kterého se účastnilo celkem 60 rodin, vyplývá, že vztahy dětí a rodičů (obecně) jsou po rozvodu a po založení znovusložené rodiny nestabilní. Na rodičovství po rozvodu má přitom vliv mnoho faktorů – počet dětí v rodině, finance, vztah mezi biologickými rodiči, přístup a zájem nevlastního rodiče. Autoři této studie ovšem uvádějí, že změny v rámci rodičovství jsou odrazem všech věcí, které musí rodič po rozvodu zvládnout a se kterými se musí vyrovnat (Wallerstein & Lewis, 2007).

Role matky je ve znovusložené rodině, stejně jako v ostatních typech rodin, klíčová (Němcová, 2018). Dle některých autorů dokonce není možné porozumět dynamice této rodiny, aniž bychom pochopili, jakou roli zde matka zastává (Ganong & Coleman, 2004). Matky ve znovusložených rodinách mají specifické úkoly. Musí pracovat na vztahu s partnerem, zároveň musí plnit rodičovskou funkci, a i nadále mají rozvíjet vztah se svými dětmi. Současně musí napomáhat při vytváření vztahu mezi svými dětmi a nevlastním otcem (Němcová, 2018; Pryor, 2008). Z longitudinálního výzkumu trvajícího 25 let, kterého se účastnilo 60 rodin, vyplývá, že po rozvodu jsou matky pro své děti méně dostupné v případě potřeby a že se matky o děti méně zajímají. Asi 1/3 matek se zaměřila na dosažení ekonomické nezávislosti a navázání nového partnerského vztahu. To může mít poté samozřejmě dopad na osobní pohodu dětí, což ukazují i výsledky této studie, neboť u dětí se v důsledku toho objevilo problémové chování, které bývá považováno za jeden z indikátorů osobní pohody. Problémové chování ovšem ustoupilo, když se matky opět více zaměřily na rodinu, výchovu a péči o děti (Wallerstein, Lewis & Rosenthal, 2013). Dle jiné studie (Wallerstein & Lewis, 2007) matky dokonce často vnímají, že nedávají dětem tolik pozornosti, ale zároveň to nedokážou vzhledem k okolnostem a důsledkům rozvodu změnit. Některé matky se naopak zaměřily pouze na nejmladší dítě, které z jejich hlediska potřebovalo nejvíce péče, nebo na to dítě, které dávalo najevo, že matku potřebuje. Dle

této studie si byly matky nejbližší s dětmi, které jim nejvíce pomáhaly, což byly nejčastěji nejstarší dcery (Wallerstein & Lewis, 2007).

To, jak je rozvod náročný, značí i to, že pouze polovina matek v jiné studii se dovedla o děti starat a pečovat o ně tak jako před rozvodem. Některé matky se kvůli tomu vzdaly kariéry a upozadily navázání jiného intimního vztahu před péčí o děti. Jiným matkám napomohlo to, že se znovu provdaly, díky čemuž získaly finanční a emoční podporu, ačkoli se objevovaly konflikty mezi nevlastním otcem a dětmi. Matky, které se znovu provdaly, se tak o děti staraly stejně dobře jako v prvním manželství, ale s dětmi si nebyly již tolik blízké (Wallerstein, Lewis & Rosenthal, 2013).

Tomu, jak matky ve znovusložených rodinách vnímají svoji roli, se věnovala kvalitativní studie, které se účastnilo celkem 24 matek (Weaver & Coleman, 2010). Matky samy sebe vnímají hlavně jako prostředníka mezi dětmi a nevlastním otcem. V případě, že mezi nevlastním otcem a dětmi vzroste míra konfliktů, matky bývají na straně dětí, přičemž vůči nim zaujímají protektivní postoj a zastávají určité speciální role, kterými mohou ovlivňovat osobní pohodu členů rodiny. Těmito rolemi jsou ochránce (*defender*), vrátný (*gatekeeper*), mediátor (*mediator*) a interpretující (*interpreter*). Role ochránce spočívá v ochraně dětí před jakýmkoli nebezpečím, a to i ze strany nevlastního otce, tj. matčína partnera. Matky rovněž naplňují roli vrátného, přičemž lze říct, že tato role spočívá v monitorování a sledování kontaktu a vztahu nevlastního otce s dětmi. Role mediátora spočívá v tom, že matky fungují jako prostředník mezi nevlastním otcem a dětmi a snaží se pomáhat s urovnáváním konfliktů mezi nimi. Poslední role interpretujícího hodně souvisí s rolí předchozí, neboť pokud se matky snaží urovnávat konflikty mezi nevlastním otcem a dětmi dělají to často tak, že vysvětlují jednotlivým členům rodiny hledisko ostatních (Němcová, 2018; Weaver & Coleman, 2010). V případě, že by se matka při konfliktu postavila na stranu nevlastního otce, vnímají to děti často jako ztrátu loajality a závazku ze strany matky vůči sobě. To může poté narušit vztah dítěte s matkou (Cartwright, 2005).

Zajímavé jsou výsledky studií, které ukazují, že po vytvoření znovusložené rodiny dochází ke změnám ve vztahu matky a dětí. Matky krátce po utvoření znovusložené rodiny vykazují více problémů v rámci výchovy dětí, přičemž u dětí se zároveň vyskytuje ve větší míře problémové chování (Bray, 1999; Bray & Berger, 1993). Podle longitudinální studie z 90. let dochází mezi matkou a dětmi krátce po vytvoření znovusložené rodiny ve větší míře ke konfliktům a matky ve vztahu s dětmi vykazují více negativity, což samozřejmě může negativním způsobem ovlivňovat osobní pohodu dětí. Tato longitudinální studie rovněž ukázala, že po dvou letech soužití znovusložené rodiny se tyto problémy již neobjevují (Hetherington & Clingempeel, 1992). Zvýšená míra konfliktů mezi rodiči a dětmi ve znovusložených rodinách může být reakcí dětí na množství konfliktů mezi rodiči a to, jak vlastními, tak nevlastními (Dunn, O'Connor & Cheng, 2005). V novější studii (O'Connor et al., 2006), zabývající se rozdíly ve vztazích mezi dětmi a rodiči v různých typech rodin, které se účastnilo celkem 404 dětí ze 171 rodin, bylo rovněž zjištěno, že vztah matek a dětí ve znovusložených rodinách se liší od vztahu mezi matkami a dětmi v jiných typech rodin. Autoři hovoří o odlišném přístupu matek ke svým biologickým dětem v rámci výchovy, který ovšem nepřipisují samotnému vzniku znovusložené rodiny a zvýšené úrovni stresu, ale běžným procesům vývoje rodiny a dětí. Thomson, Mosley, Hanson a McLanahan (2001) zjistili, že děti, jejichž matky po rozvodu navázaly nový vztah, hodnotí svůj vztah s matkou jako lepší v porovnání s dětmi, jejichž matky nový

vztah nenavázaly. Zároveň se ovšem podle této studie objevuje více konfliktů mezi matkami a biologickými dětmi. Čižáková (2017) uvádí, že vztah mezi biologickým rodičem a dítětem se po utvoření znovusložené rodiny ne vždy změnil a často byl tento vztah s biologickým rodičem považován za stejný i po vytvoření znovusložené rodiny. Ke zhoršení vztahu s matkou může dojít v případě, že se dítě nesmíří s rozpadem rodiny původní (Čižáková, 2017).

Poměrně nekonzistentní jsou výsledky výzkumů týkající se otázky, zda dochází u matek po rozvodu a zejména po vytvoření znovusložené rodiny ke změně v rámci monitorování a kontrolování chování dětí. Monitorování a kontrolování dětí je považováno za jednu z dimenzí výchovného stylu, která může ovlivňovat osobní pohodu dětí. Kim, Hetherington a Reiss (1999) zjistili, že matky ve znovusložených rodinách vykazují vůči svým dětem, respektive synům, větší míru kontroly a monitoringu jejich chování v porovnání s matkami z rodin vlastních. Výsledky jiné studie ovšem poukazují na to, že kontrola chování dětí je vyšší v rodinách vlastních, zatímco v rodinách znovusložených míra kontroly a monitoringu chování dětí klesá, stejně jako klesá míra přijetí. Matky ve znovusložených rodinách také dle výsledků studií používají méně fyzických trestů či na děti méně křičí (Thomson et al., 2001; Fisher et al., 2003; Leidy et al., 2011). Dle studie kolektivu autorů Leidy et al. (2011) se rodiče ve znovusložených rodinách rovněž méně zapojují do aktivit dětí. Matky jsou celkově vůči dětem ve znovusložených rodinách více odmítavé, u otců klesá míra přijetí. Existuje několik možných vysvětlení, proč tyto studie nedocházejí k jednotným výsledkům. Jedním z možných vysvětlení je, že některé studie tuto problematiku posuzují z pohledu matek, zatímco jiné z pohledu dětí. Možným vysvětlením může být rovněž to, že výzkumníci často nezohledňují dobu, po kterou je znovusložená rodina vytvořena (Ganong & Coleman, 2004).

Nevlastní otec a jeho vztah s dětmi v rodině

Stejně jako matky čelí nevlastní otcové poměrně velké výzvě, kdy musí na pozadí nově utvářené rodiny navázat vztah s nevlastními dětmi. Přitom ovšem děti mají silný vztah s matkou, tj. partnerkou nevlastního otce, a mají své zvyky, do kterých se musí nevlastní otec pokusit začlenit. Postoj nevlastního otce k dětem může být velmi různorodý. Někteří nevlastní otcové se na tuto roli těší, zatímco jiní mají obavy z odmítnutí a někteří se nechtějí jakkoli zapojovat do interakce s nevlastními dětmi a podílet se na jejich výchově (Ganong & Coleman, 2004; Matoušková, 2017; Němcová, 2018; Pryor, 2008). Někteří autoři dokonce považují rozvinutí dobrého a pozitivního vztahu mezi dětmi a nevlastním otcem za klíčový úkol znovusložené rodiny (Ganong et al., 2019). Z kvalitativní studie, které se účastnilo 12 nevlastních rodičů, vyplývá, že nevlastní rodiče si mohou být často nejistí ve své roli a role nevlastního rodiče jim zároveň není dost jasná (Felker et al., 2002). Mnohem těžší je v případě nevlastních otců definovat jejich roli, když neresidenční otec je vysoce zapojen do péče o děti (Gold & Adeyemi, 2013).

Dle kvalitativní studie, které se účastnilo 21 nevlastních otců, lze nalézt 4 základní postoje k roli nevlastního otce. Prvním z nich je postoj „asistujícího rodiče“ (*asistant parent*), který je charakteristický tím, že tyto nevlastní otcové jsou vůči nevlastním dětem zpočátku velmi milí, kamarádští, postupem času ovšem tato snaha upadá. Tito nevlastní otcové jsou do výchovy zapojeni jen velmi málo, a to i vzhledem k vysoké aktivitě obou

biologických rodičů. Dalším postojem je postoj „replikace rodiny“ (*replication family*), kdy se neresidenční rodič neangažuje v péči o dítě, a role nevlastního otce je tak primárně rodičovská s typickým požadavkem na dodržování disciplíny. Tito nevlastní otcové si ovšem zároveň uvědomovali, že přílišná autoritativnost a dodržování disciplíny, které neodpovídá emoční blízkosti s nevlastním dítětem, by mohlo vztah s nevlastním dítětem ohrozit. Třetím postojem je postoj „třetího rodiče“ (*third parents*), kdy se nevlastní otcové necítí být primárně rodičem, ale spíše součástí jakéhosi týmu, který se podílí na výchově dítěte. Toto je typické i pro čtvrtý postoj, kterým je postoj „rozšířená rodina“ (*extended family*), který se ovšem liší tím, že nevlastní otec má blízký vztah s neresidenčním otcem (Svare, Jay & Mason, 2004).

Vytváření vztahu mezi nevlastním otcem a dětmi může být zpočátku složité, neboť děti mohou nevlastního otce vnímat jako zdvořilého vetřelce (Hetherington & Clingempeel, 1992) nebo ho mohou vidět jako soupeře, který narušuje vztah s jejich matkou a bere jim matčinu pozornost (Sobotková, 2001). Čígašová (2017) uvádí faktory, které se pojí s přijetím či naopak nepřijetím nevlastního rodiče. S nepřijetím nevlastního rodiče jsou spojené faktory jako negativní pohled dítěte na utvoření partnerského vztahu a na chování nevlastního rodiče. S přijetím nevlastního rodiče může naopak souviset smíření s rozpadem původní rodiny, postupnost při navazování vztahu s nevlastním rodičem a pozitivní vnímání chování nevlastního rodiče. Čígašová (2017) ovšem uvádí, že mezi těmito faktory a přijetím či nepřijetím nevlastního rodiče nebyla prokázána kauzalita. Ganong a Coleman (2004) rozlišují tři typy nevlastního otce podle toho, jak se chovají vůči nevlastním dětem na začátku vytváření vztahu a později. Prvním z nich jsou ti, kteří se neustále snaží být pro děti kamarády, nejen na začátku (tzv. *continuous affinity-seeker*). Druhým typem jsou ti nevlastní otcové, kteří se snaží s dětmi zpočátku navázat kamarádský vztah, snaží se jim zalíbit, ale postupem času zaujímají rodičovskou roli (tzv. *early affinity-seekers*). Třetí skupinou jsou ti nevlastní otcové, kteří se příliš nesnaží nevlastním dětem zalíbit (tzv. *nonseekers*). Nejlepší a zároveň nejstabilnější vztah s nevlastními dětmi mají nevlastní otcové, kteří patří do první skupiny (tzv. *continuous affinity-seekers*) (Ganong & Coleman, 2004). Naopak ti nevlastní rodiče, kteří se od samého počátku snaží zaujmout otcovskou roli, se mohou u nevlastních dětí setkat s odporem. Děti se totiž mohou domnívat, že nevlastní otec chce plně zaujmout místo jejich vlastního otce, který s nimi už nežije (Ganong et al., 1999). Ti nevlastní otcové, kteří zastávají názor, že je důležité u dětí dodržování disciplíny, jsou často mnohem starší než jejich partnerky a tento postoj zastávají zejména vůči chlapcům. V důsledku toho jsou poté vztahy dětí s nevlastním otcem vyhrocené (Wallerstein & Lewis, 2007).

Matoušková (2017) ve své rigorózní práci uvádí, že pro nevlastní otce mohou být frustrující otázky výchovy, a to z toho důvodu, že nevlastní otcové nemají autoritu, kterou mají biologičtí rodiče a zároveň mají pohled na výchovu dětí jiný než jejich partnerka. Zároveň se nevlastní otcové mohou cítit nejistí právě kvůli kompetencím v oblasti výchovy, kdy si nevlastní otcové nejsou jisti tím, co vše si v rámci výchovy mohou dovolit. Jednou z nepřijemných věcí, s kterou se musí nevlastní otcové potýkat, je možná rivalita s biologickým otcem dětí. Nevlastní otcové zároveň hovořili o tom, že získali hezký vztah s partnerkou či že vztah s nevlastním dítětem jim nahrazuje a vynahrazuje vztah s dítětem vlastním.

De studie autorů Wallerstein a Lewis (2007) nevlastní otcové často preferují některé nevlastní dítě, přičemž to dávají najevo většinou od samého počátku. Ačkoli může být

vytváření vztahu mezi dětmi a nevlastním otcem komplikované, bývá tento vztah dle některých studií ve většině případů pozitivní, ačkoli se zcela nevyrovná vztahu, který je mezi dětmi a jejich vlastním otcem. Nevlastní otcové se rovněž nezapojují tolik do aktivit dětí jako otcové vlastní (Hofferth et al., 2007). Z pohledu matek vykazují nevlastní otcové stejnou či dokonce větší míru pomoci při výchově dětí v porovnání s otci vlastními (Berger et al., 2008). Mnoho dětí ve znovusložených rodinách má dobrý a vřelý vztah jak s otcem vlastním, tak nevlastním. To vyplývá ze studie, které se účastnilo 189 adolescentů (White & Gilbreth, 2001). Dokonce i v průběhu času a toho, jak děti dospívají, zůstává ve většině případů vztah mezi nevlastním otcem a dětmi pozitivní (King & Lindstrom, 2016) a to i přesto, že nevlastní otcové mají často menší pochopení pro změny v chování dětí, které se objevují právě v období puberty (Wallerstein & Lewis, 2007).

Lze říct, že nevlastní rodiče obecně investují do nevlastních dětí méně (čas, peníze, pozornost apod.) v porovnání s rodiči vlastními. Je ale nepravděpodobné, že by do nevlastních dětí neinvestovali vůbec, neboť investice se jim poté zpětně vyplatí v rámci partnerského vztahu a jeho rozvoje (Tifferet, Jorev & Nasanovitz, 2010). Vztah nevlastního otce s nevlastními dětmi je přitom ovlivněn právě tím, kolik nevlastní otec do tohoto vztahu investuje (pozornost, trávení času s dětmi apod.), přičemž kvalita tohoto vztahu poté ovlivňuje právě stabilitu partnerského/manželského vztahu ve znovusložené rodině (Ganong et al., 2019; Petren et al., 2019). Pokud se nevlastní otcové méně zapojují do aktivit s dětmi, nemají s nimi navázaný blízký vztah a nepodporují matku při výchově, je zde větší pravděpodobnost, že se znovusložená rodina rozpadne (Petren, Garneau-Rosner & Yildirim, 2018).

Významnou roli při vytváření vztahu mezi nevlastním otcem a dětmi hraje vztah matky a dětí ve znovusložené rodině (Cartwright, 2005; Dunn et al., 2004; King, 2009; King, Thorsen, & Amato, 2014). Čigašová (2017) uvádí, že pokud byl vztah s matkou vnímán stejně před i po vytvoření znovusložené rodiny, bylo pro děti snazší přijmout nevlastního rodiče a navázat s ním vřelý vztah. Pokud děti matku vnímají jako zodpovědnou a dostupnou v případě potřeby, znamená to pro ně více stability během náročného období přechodu z jedné rodiny do nové. Pokud jsou matky zároveň otevřené v komunikaci ohledně nevlastního otce, nejsou děti tolik rozzlobené na nevlastního otce, což může poté napomoci při navazování vztahu s ním. Důležité zároveň je, aby se matka s nevlastním otcem shodli v otázkách výchovy, což poté také pozitivně ovlivňuje vytváření vztahu mezi nevlastním otcem a dětmi (Cartwright, 2005; Jensen & Shafer, 2013; King, Amato & Lindstrom, 2015). Mnozí výzkumníci předpokládali, že vztah nevlastního otce s dětmi může být ovlivněn vztahem, který mají děti se svým vlastním otcem. Tento předpoklad se ale zatím nepotvrdil (King, 2009; King, Amato & Lindstrom, 2015).

Velmi důležité je si uvědomit, že pro vytvoření dobrého vztahu s nevlastním otcem není důležitá pouze snaha nevlastního otce, ale také snaha dětí v rodině (Ganong & Coleman, 2004). Mnoho dětí se přitom do vztahu s nevlastním otcem aktivně zapojuje a snaží se, o čemž svědčí jak frekvence kontaktů, sdílených aktivit, tak i to, že si děti s nevlastním otcem povídají o důležitých věcech jako je škola (King et al., 2014). Ganong, Coleman a Jamison (2011) na základě kvalitativního výzkumu zjistili, že snaha dětí a míra, do jaké se děti snaží navázat dobrý vztah s nevlastním otcem, souvisí s tím, jaké mají děti hodnotící soudy o nevlastním otci a jeho přínosu pro rodinu. Tyto soudy jsou přitom ovlivněny zejména tím, co si myslí matka a další blízcí příbuzní. Lze říct, že dospívající děti častěji zpochybňují nevlastního rodiče a vyvolávají konflikty (Wallerstein & Lewis, 2007).

Poněkud snazší mohou mít situaci při navazování vztahu s nevlastními dětmi ti otcové, kteří mají ve znovusložené rodině i své vlastní děti, o které pečují. V takovém případě vykazují otcové větší míru chování spojeného s otcovskou rolí i vůči nevlastním dětem a zároveň s nimi lépe navazují vztahy (Marsiglio, 1992). Úskalím ovšem může být to, když se nevlastní rodič ve znovusložené rodině zaměří pouze na své biologické děti, zatímco ty nevlastní upozaduje. To většinou vede k tomu, že rodič očekává od nevlastních dětí až přílišnou poslušnost. Nevlastní rodičovství se tak stává mnohem obtížnější a děti nevlastního rodiče spíše odmítají. Toto zaměření na biologické děti může vést ke kritice i ze strany partnera, čímž může být negativně ovlivněna i spokojenost v rámci partnerského vztahu (Jensen, Shafer & Larson, 2014).

Výzkumně byly spíše zkoumány vztahy mezi nevlastním otcem a dětmi, zatímco nevlastní matky a jejich vztahy s nevlastními dětmi bývají často upozadovány. Nevlastní matky mají těžší situaci, neboť se od nich očekává, že i když nejsou vlastními matkami dětí svého partnera, budou zastávat mateřskou roli a svědomitě pečovat o děti (Ganong & Coleman, 2004). Sobotková (2001) mluví o tzv. mýtu okamžité lásky, podle kterého se očekává, že nevlastní matky budou mít okamžitě rády děti svého partnera a budou je brát jako vlastní. Vzhledem k tomu, že nevlastní matky o děti pečují, často jsou s nimi v kontaktu více než vlastní otec. Musí od dětí často proto vyžadovat disciplínu a dodržování pravidel, což může být v rozporu s chováním, které by pomohlo navázat s nevlastními dětmi vřelý vztah. Někteří autoři tvrdí, že matky, a to i ty nevlastní, jsou důležitým faktorem pro osobní pohodu dětí (Ganong & Coleman, 2004).

Sobotková (2001) hovoří o tom, že nejistota ohledně nově získaných rolí může ohrozit identitu nevlastních matek. Nová role nevlastní matky může být často velmi ambivalentní a projevuje se nejistotou ohledně množství povinností, konkrétního jednání a naplňování těchto povinností, nejistotou týkající se toho, které očekávání má být naplněno dříve a také nejistotou spojenou s chováním a jeho důsledky na osobní, ale také rodinou pohodu. Nevlastní matky mají samy často potřebu definovat svoji roli ve vztahu k dětem.

Na základě kvalitativního výzkumu bylo zjištěno, že nevlastní matky mohou zaujmout tři základní postoje ohledně své role v domácnosti – „mateřství, ale ne role matky“ (*mothering but not mother roles*), „ostatní role“ (*other-focused roles*), „role outsidera“ (*outsider roles*). První postoj (*mothering but not mother roles*) spočívá v tom, že nevlastní matky se chovají mateřsky, ale necítí se být vůči nevlastním dětem matkami. Tyto nevlastní matky často svoji roli v domácnosti popisují ambivalentně, přičemž pocity nevlastní matky jsou často ovlivněny přítomností biologické matky dětí. V rámci druhého postoje (*other-focused roles*) nevlastní matky vidí svoji roli v zaměření se na potřeby ostatních, ale ne dětí. Tyto matky často fungují jako prostředník mezi svým partnerem a biologickou matkou partnerových dětí, přičemž domlouvají návštěvy, vyzvedávání dětí apod. V rámci posledního postoje (*outsider roles*) lze identifikovat dvě role. První z nich je, že nevlastní matky jsou zapojeny do dění v rodině, ale pouze na jejím okraji a nejsou například plně zapojeny do aktivit dětí a otce. Druhá role spočívá v tom, že matky se nepovažují za důležitého člověka v životě nevlastních dětí a nemají na ně žádný výrazný vliv. V tomto případě byl vztah dětí a nevlastní matky popisován jako nejméně blízký (Weaver & Coleman, 2005). Z výzkumu, kterého se účastnilo asi 300 adolescentů, vyplývá, že většina z nich má dobrý a vřelý vztah jak s matkou vlastní, tak i nevlastní (King, 2007).

Nevlastní matky často berou jako prioritu jejich domácnost a životní styl, nikoli potřebu dětí. Nevlastní matky také upřednostňují to dítě, které se rychle přizpůsobí a se kterým

vychází. Ty nevlastní matky, které mají vlastní děti, upřednostňují to nevlastní dítě, které dobře vychází s jejími vlastními dětmi (Wallerstein & Lewis, 2007).

Vztah dětí s neresidenčním rodičem

Neresidenční rodiče, kteří po rozpadu původní rodiny nežijí společně s dětmi, jsou dle Stewarta (1999) spíše rodiči pro trávení volného času. Pokud mluvíme o neresidenčním rodiči, mluvíme ve většině případů o otci dětí. Ti jsou se svými dětmi po rozpadu původní rodiny v kontaktu méně často. Nicméně důležitější je kvalita vztahu mezi otcem a dětmi. Pro neresidenční rodiče je mnohem náročnější zhostit se své rodičovské role, neboť s dětmi nejčastěji tráví pouze limitovaný čas. I z toho důvodu někteří autoři mluví o tom, že neresidenční rodiče mají na děti menší vliv, než měli předtím (Ganong & Coleman, 2004). Děti přitom samozřejmě neresidenčního rodiče potřebují (Schwartz & Finley, 2009). Poněkud lépe jsou na tom v tomto případě biologické matky, které s dětmi nežijí, neboť jsou s dětmi častěji v telefonickém kontaktu, častěji využívají elektronické komunikace a děti u nich častěji přespávají v porovnání s biologickými neresidenčními otci (Gunnore & Hetherington, 2004). Frekvence kontaktu se přitom ukazuje jako velmi důležitý faktor ovlivňující vztahy dětí a neresidenčních matek (King, 2007).

Je nutné si uvědomit, že vztah s druhým biologickým rodičem, se kterým ovšem dítě nežije, je pro dítě rovněž důležitý. Edwards (2002) tvrdí, že udržení vztahu dítěte s biologickým neresidenčním rodičem je důležité pro zachování stability dítěte ve znovusložené rodině. Když dítě udržuje vztah s neresidenčním rodičem, je propojena jeho minulost se současností. I tento vztah tak ovlivňuje osobní pohodu dítěte. Udržení tohoto vztahu může být po vzniku znovusložené rodiny náročnější a pro dítě stresující, neboť se zároveň musí snažit vytvořit vztah s rodičem novým, nevlastním. Děti jsou tak vždy mezi těmito dvěma vztahy (Jensen, Shafer & Holmes, 2015). Vztah neresidenčního rodiče s dítětem a míra, v jaké se neresidenční rodič podílí na péči a výchově dítěte, je významně ovlivněna vztahem mezi oběma biologickými rodiči dítěte. Pokud je tento vztah dobrý a nedochází zde ke konfliktům, neresidenční rodič se více podílí na péči o děti, a i nadále s dítětem rozvíjí vřelý vztah (Ahrns, 2007; Fagan & Palkovitz, 2007).

Otcové se po rozpadu původní rodiny mohou cítit být pro své děti nepotřební a zároveň je pro ně z finančních a časových důvodů mnohem těžší podílet se na výchově dětí (Ahrns, 2007; Russell et al., 2016). Pokud dojde k odcizení dítěte s biologickým otcem po rozvodu, má toto odcizení negativní dopad i na vztah s prarodiči z otcovy strany, nevlastní matkou a nevlastními sourozenci z otcovy strany (Ahrns, 2007; Němcová, 2018). V rámci studie White a Gilbreth (2001), které se účastnilo celkem 189 dětí vyrůstajících ve znovusložené rodině s matkou a nevlastním otcem, bylo zjištěno, že 2/3 těchto dětí mělo velmi dobrý vztah se svým biologickým otcem a pouze velmi málo dětí s biologickým otcem neudržovalo žádný vztah. Ze stejné studie vyplynulo, že vztah dětí s biologickým neresidenčním otcem není ovlivněn vztahem dětí a matky.

Wallerstein, Lewis a Rosenthal (2013) zjistili, že v rodinách, kde byly 3 a více dětí, bylo pro otce mnohem těžší udržet si pěkný vztah se svými dětmi (povedlo se to 3 ze 16 otců). Vztah s dětmi bylo pro neresidenčního otce rovněž těžší si udržet v případě, že založil i on novou rodinu a s novou partnerkou měl další dítě. Toto dítě bylo často otcem preferované, což se projevovalo i tím, že mu kupoval dražší dárky. Rovněž se ukázalo, že neresidenční

otcové mohou upřednostňovat po rozvodu to dítě, s kterým sdílí nějakou zálibu nebo které je s nimi ochotné trávit čas. Otcové rovněž vnímali jako snazší udržet si pěkný vztah s dítětem, které bylo mladší, zatímco s adolescentním dítětem vnímali udržení vztahu jako náročnější.

Přesto lze říct, že vztahy dětí s neresidenčním otcem mohou být velmi různorodé a celkově lze říct, že nejsou zcela předvídatelné. Blízký vztah otce a dětí před rozvodem není prediktorem a zárukou dobrého vztahu i po rozvodu. Vztah je ovšem ovlivněn vztahem nové otce/partnerky/nevlastní matky k dětem z prvního manželství, a tím, jestli je vnímá jako potenciální ohrožení jejich vztahu. Lze říct, že ti otcové, kteří i po rozvodu měli dobré vztahy se svými dětmi a nadále je rozvíjeli, měli podporu od své nové partnerky, která ovšem často neměla vlastní děti (Wallerstein & Lewis, 2009). Některé partnerky mohou vztah neresidenčního otce s dětmi ovlivňovat i negativně, což může vést k tomu, že se neresidenční otec s dětmi odcizí. Otcové totiž většinou nezpochybňují postoj partnerky ohledně toho, co je důležité pro jeho biologické děti. Často s tím ale nejsou spokojeni (Wallerstein & Lewis, 2007).

Sourozenecké vztahy ve znovusložených rodinách

Sourozenecké vztahy ve znovusložených rodinách jsou samy o sobě poměrně složité, neboť se zde setkáváme kromě sourozenců vlastních (*full-siblings*), také se sourozenci nevlastními (*stepsiblings*) a polovičními (*half-siblings*). Pokud mluvíme o vlastních sourozencích, jedná se o ty sourozence, kteří mají oba biologické rodiče společně. Poloviční sourozenci mají pouze jednoho biologického rodiče společného. Nevlastní sourozenci nemají společné biologické rodiče (Němcová, 2018).

Už samotný rozpad původní rodiny je pro děti zatěžující a ovlivňuje i sourozecké vztahy. Dle studie, která byla provedena na reprezentativním vzorku, čítajícím asi 8 500 účastníků, se mohou mezi sourozenci objevit ve zvýšené míře konflikty poté, co dojde k rozpadu rodiny v důsledku úmrtí jednoho z rodičů. Možným vysvětlením je to, že děti v rodině ztratí možnost podpory a sociální opory, kterou rodiče poskytují (Fuller-Thomson, 2000; Němcová, 2018). Z dlouhodobého hlediska lze ovšem říct, že sourozenci, kteří v dětství přišli o jednoho z rodičů, si jsou v dospělosti bližší v porovnání s těmi sourozenci, kteří o rodiče nepřišli (Mack, 2004). Rovněž rozvod a v jeho důsledku rozpad rodiny má vliv na sourozecké vztahy. Významnou roli přitom hraje věk, ve kterém děti prožily rozvod rodičů (Riggio, 2001). Při rozvodu dochází často mezi rodiči ke konfliktům, které mohou souviset rovněž se zvýšenou mírou konfliktů mezi sourozenci, zvýšenou dominancí jednoho sourozence vůči druhému a rivalitě a zároveň mohou vést ke snížení vřelosti mezi sourozenci (Němcová, 2018; Stocker & Youngblade, 1999). Vztahy sourozenců po rozvodu lze charakterizovat zvýšenou emoční intenzitou, která se projevuje jak již zmíněnou zvýšenou mírou konfliktů, tak i tím, že vztahy mezi sourozenci jsou vřelejší v porovnání se sourozenci, jejichž rodiče se nerozvádějí (Němcová, 2018; Sheehan et al., 2004). Ke konfliktům může mezi sourozenci docházet zejména v případech, že každý stojí na straně některého z rodičů (Grenwood, 2014). Zvýšenou mírou konfliktů u sourozenců, jejichž rodiče se rozvedli, lze nalézt mezi sourozenci i v dospělosti, přičemž kvalita jejich vztahu není nijak jinak dotčena (Němcová, 2018; Poortman & Voorpostel, 2009). Tyto změny (zvýšená míra konfliktů a vřelosti) popisují sami sourozenci, přičemž

retrospektivně mluví o časově ohraničeném období, které netrvalo dlouho (Bush & Ehrenberg, 2003). Ze strany starších sourozenců lze zaznamenat rovněž větší míru starostlivosti o mladšího sourozence (Němcová, 2018; Roth, Harkins & Eng, 2014). Při porovnání vztahu mezi vlastními sourozenci z rodin původních a sourozenců, jejichž rodiče se rozvedli, bylo ve studii autorů Anderson a Rice z roku 1992 zjištěno, že sourozenci, jejichž rodiče se rozvedli, nevykazují takovou míru vřelosti jako sourozenci žijící v rodinách biologických. Stejný autor ale o několik let později ve své další studii došel k závěru, že se tyto vztahy nijak významně neliší (Anderson, 1999; Němcová, 2018). Vliv na sourozenecké vztahy ve znovusložených rodinách mohou mít také faktory jako finanční zdroje, jiný styl života v důsledku vytvoření nové rodiny, vztah mezi partnery, doba soužití sourozenců, vztah rodičů a dětí a rozdílný přístup rodičů k dětem ve znovusložené rodině (Henderson & Taylor, 1999; Hetherington, 1989; Mekos, Hetherington & Reiss, 1996; Němcová, 2018; Pryor, 2008).

Čigašová (2017) ve své diplomové práci realizovala kvalitativní výzkum, na jehož základě uvádí, že vztahy mezi sourozenci jsou ve znovusložených rodinách vnímány pozitivně, ale liší se mírou koheze, přičemž rozdíly nebyly vysvětlitelné na základě pokrevní příbuznosti. Pokud jde o měření kvality sourozeneckých vztahů ve znovusložených rodinách, jsou i v nejnovějších výzkumných studiích hojně citované výzkumy z 90. let a studie provedené krátce po roce 2000. Z těchto studií vyplývá, že mezi sourozenci vlastními se objevuje nejvyšší míra záporných aspektů (rivalita a konflikty) v porovnání se sourozenci nevlastními a polovičními (Anderson, 1999; Deater-Deckard, Dunn & Lussier, 2002; Ganong & Coleman, 1993; Němcová, 2018). Méně konzistentní jsou výsledky těchto studií týkající se pozitivních aspektů sourozeneckých vztahů (spolupráce, vřelost, empatie). Zatímco studie Ganong a Coleman (1993) poukazuje na to, že zároveň nevlastní sourozenci vykazují v porovnání s těmi vlastními a polovičními významně nižší míru pozitivních aspektů, v rámci studií autorů Deater-Deckard, Dunn a Lussier (2002) a Andersona (1999) nebyly žádné rozdíly v míře pozitivních aspektů napříč různými sourozeneckými vztahy nalezeny (Němcová, 2018).

Sourozenci vlastní vykazují vůči sobě více rivality než sourozenci poloviční. Z evolučního hlediska lze tento fakt vysvětlit tím, že sourozenci poloviční žijí s oběma svými biologickými rodiči a nemusí soutěžit v takové míře o jejich pozornost jako sourozenci vlastní, kteří mají ve znovusložené rodině pouze jednoho biologického rodiče (Němcová, 2018; Tanskanen et al., 2016). Přesto lze ale říct, že vztahy polovičních sourozenců a sourozenců vlastních se od sebe navzájem tolik neliší (Němcová, 2018). Pokud spolu sourozenci poloviční vyrůstají od útlého dětství, jsou jejich vztahy velmi podobné, takřka identické jako vztahy mezi sourozenci vlastními (Danielsbacka & Tanskanen, 2015). V souvislosti s polovičními sourozenci někteří autoři rovněž zmiňují, že tyto děti, jako společné děti partnerů/manželů ve znovusložené rodině, by měly mít na rodinu stmelující vliv. Tato hypotéza nebyla ovšem nijak výzkumně prozkoumána (Ganong & Coleman, 2004; Němcová, 2018). Některé studie ovšem poukazují na negativní vlivy, které mohou mít poloviční sourozenci (rizikové, potenciálně závislostní chování či zvýšená míra úrazů) (Harcourt et al., 2015; Němcová, 2018; Tanskanen, Danielsbacka, & Rotkirch, 2015).

Hyblerová (2011) se ve své diplomové práci zabývala vztahem nevlastních sourozenců ve znovusložených rodinách. S celkem 10 nevlastními sourozenci provedla skupinovou diskusi, během které se ukázalo, že se u respondentů objevila touha mít nevlastního sourozence stejného pohlaví, přičemž v sourozenci stejného pohlaví viděli potenciální větší míru

opory. Do vztahu nevlastních sourozenců se mohou negativně promítat hádky mezi rodiči, přičemž se jednalo zejména o situace, kdy rodiče do svých sporů zatahovali právě i děti.

Diskuse

Zkoumání znovusložených rodin je zcela jistě téma, které je velmi citlivé jak pro děti, tak rodiče a které je nutné velmi dobře metodologicky a zejména eticky ošetřit. Jak již bylo zmíněno výše, je výzkum týkající se těchto rodin rovněž velmi náročný zejména kvůli složitosti a propojenosti vztahů uvnitř těchto rodin. To se samozřejmě odráží i na kvalitě různých studií a jejich metodologickém řešení. Mnoho zahraničních studií je typických tím, že využívá velké národní reprezentativní vzorky. Zde je ovšem nutné podotknout, že takové studie, respektive primární sběr dat neprobíhal přímo za účelem zkoumání znovusložených rodin, ale za účelem jiným. Proto tyto studie usuzují na děje, vztahy a osobní pohodu členů znovusložených rodin spíše nepřímo z některých ukazatelů, které jsou k dispozici. Dalším metodologickým problémem, který se velmi často objevuje v různých studiích, je, že vztahy uvnitř rodiny jsou hodnoceny pouze z hlediska jednoho jejího člena, např. matky, která vypovídá o vztahu dětí a nevlastního otce. Vzhledem k tomu mohou být mnohé údaje a výsledky studií zkresleny, neboť neznáme pohled těch členů rodiny, na které se studie přímo zaměřily. Mnohem zajímavější, ale rovněž náročnější by samozřejmě bylo získat výpovědi všech členů rodiny a jejich pohledy posléze porovnávat. Za velmi přínosné lze považovat longitudinální a kvalitativní studie na toto téma. Oba typy studií jsou samozřejmě náročné, a proto je jich v porovnání se studiemi kvantitativního typu málo (Němcová, 2020).

Velmi dobře problematiku výzkumu znovusložených rodin hodnotí autoři Anderson a Greene (2013). Autoři pojednávají o tom, jakým způsobem je výzkumně přístupováno k těmto rodinám a zejména se zabývají tím, jak jsou výsledky jednotlivých studií interpretovány. Autoři vidí jako problém to, že jako referenční bod pro porovnávání znovusložených rodin jsou zvoleny rodiny biologické. Dle autorů tento referenční bod není zvolen vhodně, neboť biologické rodiny neprošly rozpadem a není tak možné zjistit, zda rozdíl mezi rodinami biologickými a znovusloženými jsou dány skutečným typem rodiny, či rozpadem rodiny biologické. Právě kvůli tomu doporučují autoři longitudinální zkoumání a porovnávání rodiny před vznikem a po vzniku znovusložené rodiny. Teprve díky těmto studiím by bylo možné dle autorů zjistit, jaký vliv na vztahy, osobní pohodu a jednotlivé členy rodiny má vznik znovusložené rodiny (Anderson & Greene, 2013; Němcová, 2020). Stejní autoři také poukazují na interpretaci výsledků studií, které se týkají zejména osobní pohody dětí ve znovusložených rodinách. Autoři tvrdí, že pokud je rozdíl při srovnání rodin znovusložených s jiným typem rodinného soužití signifikantní, je třeba se podívat i na konkrétní výsledky a zjistit, jak velký je skutečný rozdíl. Příkladem může být interpretace metaanalýzy Amato (1994), kde lze učinit závěr, že děti ve znovusložených rodinách mohou být zvýšeně ohrožené problémovým chováním. Přesto ale 80 % z nich nevykazuje dle této metaanalýzy žádné problémy. První interpretace tak může být zavádějící (Anderson & Greene, 2013; Němcová, 2020).

Článek autorů Anderson a Greene (2013) je tak poměrně zásadním příspěvkem, který poukazuje na to, že znovusložené rodiny jsou často vnímány pouze negativně, což je zcela neoprávněné. Znovusložené rodiny jsou pouze jedním typem rodinného soužití. Nelze

říct, že tyto rodiny jsou pouze „špatné“ a biologické rodiny jsou pouze „dobré“. Stejně jako mohou být napjaté vztahy v rodině znovusložené, mohou být napjaté vztahy i v rodině biologické. Stejně jako může biologická rodina tvořit bezpečné zázemí pro rozvoj dětí, může být rodina znovusložená také bezpečným zázemím pro rozvoj dětí. Výzkumně bychom se měli zaměřit na to, jakým způsobem může být při formování nové rodiny toto bezpečné zázemí vytvářeno a jakým způsobem mohou být vztahy uvnitř těchto rodin pozitivně ovlivněny. Tyto poznatky mohou být totiž skutečně velmi užitečné pro praxi rodinného a psychologického poradenství při práci s těmito rodinami (Němcová, 2020).

LITERATURA

- Ahrons, C. R. (2007). Family ties after divorce: Long-term implications for children. *Family Process*, 46(1), 53–65.
- Amato, P. R. (1994). The implications of research findings on children in stepfamilies. In A. Booth & J. Dunn (Eds.), *Stepfamilies: Who benefits? Who does not?* (81–87). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Anderson, E. R. (1999). Siblings, half-siblings, and stepsiblings relationships in remarried families. In E. M. Hetherington, S. H. Henderson, & D. Reiss (Eds.), *Adolescent siblings in stepfamilies: Family functioning and adolescent adjustment. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64(4), 101–126.
- Anderson, E. R., & Greene, S. M. (2013). Beyond divorce: Research on children in repartnered and remarried families. *Family Court Review*, 51(1), 119–130.
- Anderson, E. R., & Rice, A. M. (1992). Sibling relationships during remarriage. *Monographs of The Society Research in Child Development*, 57(2/3), 149–177.
- Berger, L. M., Carlson, M. J., Bzostek, S. H., & Osborne, C. (2008). Parenting practices of resident fathers: The role of marital and biological ties. *Journal of Marriage and Family*, 70(3), 625–639.
- Braithwaite, D., Olson, L., Golish, T., Soukup, Ch., & Turman, P. (2001). “Becoming a family”: Developmental processes represented in blended family discourse. *Journal of Applied Communication Research*, 29(3), 221–247.
- Bray, J. H. (1999). From marriage to remarriage and beyond: Findings from the Developmental issues in Stepfamilies research project. In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective* (253–271). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bray, J. H., & Berger, S. H. (1993). Developmental issues in Stepfamilies research project: Family relationships and parent-child interactions. *Journal of Family Psychology*, 7(1), 7–90.
- Bush, J., & Ehrenberg, M. (2003). Young persons’ perspectives on the influence of family transitions on sibling relationships: a qualitative exploration. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39(3–4), 1–35.
- Cartwright, C. (2005). Stepfamily living and parent-child relationships: An exploratory investigation, *Journal of Family Studies*, 11(2), 267–283.
- Claxton-Oldfield, S. (2000). Deconstructing the Myths of the Wicked Stepparent. *Marriage & Family Review*, 30, 51–58.
- Čigášová, K. (2017). *Vztahy mezi členy nevlastních rodin*. Nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika.
- Danielsbacka, M., & Tanskanen, A. O. (2015). The association between unequal parental treatment and the sibling relationship in Finland: The difference between full and half – siblings. *Evolutionary Psychology*, 13(2), 492–510.
- Deater-Deckard, K., Dunn, J., & Lussier, G. (2002). Sibling relationships and social – emotional adjustment in different family contexts. *Social Development*, 11(4), 571–590.
- Dunn, J. H., Cheng, H., O’Connor, T. G., & Bridges, L. (2004). Children’s perspectives on their relationships with their nonresident fathers: Influences, outcomes, and implications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(3), 553–566.
- Dunn, J., O’Connor, T. G., & Cheng, H. (2005). Children’s responses to conflict between their different parents: Mothers, stepfathers, nonresident fathers, and nonresident stepmothers. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34(2), 223–234.

- Edwards, R. (2002). Creating 'stability' for children in step-families: Time and substance in parenting. *Children & Society, 16*(3), 154–167.
- Fagan, J., & Palkovitz, R. (2007). Unmarried, nonresident fathers' involvement with their infants: A risk and resilience perspective. *Journal of Family Psychology, 21*(3), 479–489.
- Felker, J. A., Fromme, D. K., Arnaut, G. L., & Stoll, B. M. (2002). A qualitative analysis of stepfamilies. *Journal of Divorce & Remarriage, 38*(3–4), 125–142.
- Fisher, P. A., Leve, L. D., O'Leary, C. C., & Leve, C. (2003). Parental monitoring of children's behavior: Variation across stepmother, stepfather, and two-parent biological families. *Family Relations, 52*(1), 45–22.
- Fuller-Thomson, E. (2000). Loss of the kin-keeper? Sibling conflict following parental death. *Omega, 56*(2), 547–559.
- Ganong, L. H., & Coleman, M. (1993). An exploratory study of stepsibling relationships. *Journal of Divorce and Remarriage, 19*(3–4), 125–141.
- Ganong, L. H., & Coleman, M. (2004). *Stepfamilies relationships: Development, Dynamics, and Interventions*. Springer Science+Business Media.
- Ganong, L. H., Coleman, M., Fine, M., & Martin, P. (1999). Stepparents' affinity-seeking and affinity maintaining strategies with stepchildren. *Journal of Family Issues, 20*(3), 299–327.
- Ganong, L. H., Coleman, M., & Jamison, T. (2011). Patterns of stepchild – stepparent relationship development. *Journal of Marriage and Family, 73*(2), 396–413.
- Ganong, L. H., Jensen, T., Sanner, C., Russell, L., & Coleman, M. (2019). Stepparents' affinity-seeking with stepchildren, stepfather-stepchild relationship quality, marital quality, and stepfamily cohesion among stepfathers and mothers. *Journal of Family Psychology, 33*(5), 521–531.
- Gold, J. M., & Adeyemi, O. (2013). Stepparents and noncustodial fathers: Two men, one role. *The Family Journal: Counselling and Therapy for Couples and Families 21*(1), 99–103.
- Greenwood, J. L. (2014). Adult sibling relationships in the context of a mid – to late-life parental divorce. *Journal of Divorce & Remarriage, 55*(5), 391–407.
- Gunnoe, M. L., & Hetherington, E. M. (2004). Stepchildren's perceptions of noncustodial mothers and noncustodial fathers: Differences in socioemotional involvement and associations with adolescent adjustment problems. *Journal of Family Psychology, 18*(4), 555–563.
- Harcourt, K. T., Adler-Baeder, F., Erath, S., & Pettit, G. S. (2015). Examining family structure and half-sibling influence on adolescent well-being. *Journal of Family Issues, 36*(2), 250–272.
- Henderson, S. H., & Taylor, L. C. (1999). Parent-adolescent relationships in nonstep-, simple step-, and complex stepfamilies. In E. M. Hetherington, S. H. Henderson, & D. Reiss (Eds.), *Adolescent siblings in stepfamilies: Family functioning and adolescent adjustment. Monographs of the Society for Research in Child Development, 64*(4), 79–100.
- Hetherington, E. M. (1989). Coping with family transitions: Winners, losers, and survivors. *Child Development, 60*(1), 1–14.
- Hetherington, E. M., & Clingempeel, W. G. (1992). Coping with marital transitions: A family systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 57*(2), 12–42.
- Hofferth, S. L., Cabrera, N., Carlson, M., Coley, R. L., Day, R., & Schindler, H. (2007). Resident father involvement and social fathering. In S. L. Hofferth & L. M. Casper (Eds.), *Handbook of measurement issues in family research* (335–374). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hyblerová, P. (2011). *Soudržnost mezi sourozenci v doplněné rodině*. Nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Česká republika.
- Jensen, T. M., (2017). Constellations of dyadic relationship quality in stepfamilies: A factor mixture model. *Journal of Family Psychology, 31*(8), 1051–1062.
- Jensen, T. M., & Shafer, K. (2013). Stepfamily functioning and closeness: Children's views on second marriages and stepfather relationships. *Social Work, 58*(2), 127–136.
- Jensen, T. M., Shafer, K., & Holmes, E. K. (2015). Transitioning to stepfamily life: the influence of closeness with biological parents and stepparents on children's stress. *Child and Family Social Work, 22*(1), 275–286.
- Jensen, T. M., Shafer, K., & Larson, J. H. (2014). (Step)parenting attitudes and expectations: Implications for stepfamily functioning and clinical intervention. *The Journal of Contemporary Social Services, 95*(3), 213–220.
- Kellas, J. K., Baxter, L., LeClair-Underberg, C., Thatcher, M., Routsong, T., Normand, E. L., ... Braithwaite, D. O. (2014). Telling the story of stepfamily beginnings: The relationship between young-adult

- stepchildren's stepfamily origin stories and their satisfaction with the stepfamily. *Journal of Family Communication*, 14(2), 149–166.
- Kim, J. E., Hetherington, E. M., & Reiss, D. (1999). Associations among family relationships, antisocial peers and adolescents' externalizing behaviors: Gender and family type differences. *Child Development*, 70(5), 1209–1230.
- King, V. (2007). When children have two mothers: relationships with nonresident mothers, stepmothers, and fathers. *Journal of Marriage and Family*, 69(5), 1178–1193.
- King, V. (2009). Stepfamily formation: Implications for adolescent ties to mothers, nonresident fathers, and stepfathers. *Journal of Marriage and Family*, 71(4), 954–968.
- King, V., Amato, P. R., & Lindstrom, R. (2015). Stepfather–adolescent relationship quality during the first year of transitioning to a stepfamily. *Journal of Marriage and Family*, 77(5), 1179–1189.
- King, V., & Lindstrom, R. (2016). Continuity and change in stepfather–stepchild closeness between adolescence and early adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 78(3), 730–743.
- King, V., Thorsen, M. L., & Amato, P. R. (2014). Factors associated with positive relationships between stepfathers and adolescent stepchildren. *Social Science Research*, 47, 16–29.
- Leidy, M. S., Schofield, T. J., Miller, M. A., Parke, R. D., Coltrane, S., Braver, S., ... Adams, M. (2011). Fathering and adolescent adjustment: variations by family structure and ethnic background. *Fathering*, 9(1), 1–22.
- Leon, K., & Angst, E. (2005). Portrayals of Stepfamilies in Film: Using Media Images in Remarriage Education. *Family Relations*, 54, 3–23.
- Mack, K. Y. (2004). The effects of early parental death on sibling relationships in later life. *Omega*, 49(2), 131–148.
- Marsiglio, W. (1992). Stepfathers with minor children living at home: Parenting perceptions and relationship quality. *Journal of Family Issues*, 13(2), 195–214.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Matoušková, K. (2017). *Podmínky přijetí nevlastního otce dítětem a život ve složené rodině očima dětí a nevlastních otců*. Nepublikovaná rigorózní práce. Univerzita Karlova, Česká republika.
- Mekos, D., Hetherington, E. M., & Reiss, D. (1996). Sibling differences in problem behavior and parental treatment in nondivorced and remarried families. *Child Development*, 67(5), 2148–2165.
- Němcová, M. (2018). *Sourozenecké vztahy v doplněných rodinách*. Nepublikovaná bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Česká republika.
- Němcová, M. (2020). *Vztahy mezi členy znovusložených rodin a osobní pohoda dítěte*. Nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova, Česká republika.
- O'Connor, T. G., Dunn, J., Jenkins, J. M., & Rasbash, J. (2006). Predictors of between-family and within-family variation in parent-child relationships. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(5), 498–510.
- Pasley, K., & Ihinger-Tallman, M. (1985). Portraits of stepfamily life in popular literature: 1940-1980. *Family Relations*, 34, 527–534.
- Petren, R. E., Garneau-Rosner, Ch. L., & Yildirim, E. D. (2018). Union stability among mothers and stepfathers: Contributions of stepfathers and biological fathers. *Journal of Family Psychology*, 32(8), 1142–1151.
- Petren, R. E., Lardier, D. T., Bible, J., Bermea, A., & van Eeden-Moorefield, B. (2019). Parental relationship stability and parent-adult child relationships in stepfamilies: A test of alternative models. *Journal of Family Psychology*, 33(2), 143–153.
- Poortman, A. R., & Voorpostel, M. (2009). Parental divorce and sibling relationships: A research note. *Journal of Family Issues*, 30(1), 74–91.
- Pryor, J. (eds.) (2008). *The international handbook of stepfamilies: Policy and practice in legal, research, and clinical environments*. John Wiley & Sons, Inc.
- Riggio, H. R. (2001). Relations between parental divorce and the quality of adult sibling relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 36(1-2), 67–82.
- Roth, K. E., Harkins, D. A., & Eng, L. A. (2014). Parental conflict during divorce as an indicator of adjustment and future relationships: A retrospective sibling study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(2), 117–238.
- Russell, L. T., Beckmeyer, J. J., Coleman, M., & Ganong, L. (2016). Perceived barriers to postdivorce coparenting: Differences between men and women and associations with coparenting behaviors. *Family Relations*, 65(3), 450–461.
- Schwartz, S. J., & Finley, G. E. (2009). Mothering, fathering, and divorce: The influence of divorce on reports of and desires for maternal and paternal involvement. *Family Court Review*, 47(3), 506–522.

- Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P., & Feeney, J. (2004). Children's perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41(1/2), 69–94.
- Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*. Portál.
- Stewart, S. (1999). Disneyland dads, Disneyland moms: How nonresident parent spend time with absent children. *Journal of Family Issues*, 20(4), 539–556.
- Stocker, C. M., & Youngblade, L. (1999). Marital conflict and parental hostility: Links with children's sibling and peer relationships. *Journal of Family Psychology*, 13(4), 598–609.
- Svare, G. M., Jay, S., & Mason, M. A. (2004). Stepparents on stepparenting: An exploratory study of stepparenting approaches. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41(3/4), 81–97.
- Tanskanen, A. O., Danielsbacka, M., Jokela, M., & Rotkirch, A. (2016). Sibling conflict in full – and half-sibling households in the UK. *Journal of Biological Science*, 49(1), 1–17.
- Tanskanen, A. O., Danielsbacka, M., & Rotkirch, A. (2015). More unintended injuries in half sibling than full sibling households in the UK. *Journal of Individual Differences*, 36(3), 177–182.
- Thomson, E., Mosley, J., Hanson, T. L., & McLanahan, S. S. (2001). Remarriage, cohabitation, and changes in mothering behavior. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 370–380.
- Tifferet, S., Jorev, S., & Nasanovitz, R. (2010). Lower parental investment in stepchildren: the case of the Israeli “Great Journey”. *Journal of Social, Evolutionary and Cultural Psychology*, 4(2), 62–67.
- Wallerstein, J. & Lewis, J. M. (2007). Disparate parenting and stepparenting with siblings in the post-divorce family: Report from a 10year longitudinal study. *Journal of Family Studies*, 13(2), 224–235.
- Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2009). Divorced fathers and their adult offspring: Report from a twenty-five-year longitudinal study. *Family Law Quarterly*, 42(4), 695–711.
- Wallerstein, J., Lewis, J., & Rosenthal, S. P. (2013). Mothers and their children after divorce: Report from a 25 – year longitudinal study. *Psychoanalytic Psychology*, 30(2), 167–187.
- Weaver, S. E., & Coleman, M. (2005). A mothering but not a mother role: A grounded theory study of the nonresidential stepmother role. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(4), 477–497.
- Weaver, S. E., & Coleman, M. (2010). Caught in the middle: Mothers in stepfamilies. *Journal of Social Personal Relationships*, 27(3), 305–326.
- White, L., & Gilbreth, J. G. (2001). When children have two fathers: Effects of relationships with stepfathers and noncustodial fathers on adolescent outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 155–167.

Mgr. Markéta Němcová, absolventka katedry psychologie FF UK; pracuje jako psycholog ve zdravotnictví s dětskou klientelou a také jako psycholog v dětském domově, e-mail: marketan.11@gmail.com

„UNÁHLENÉ ZÁVĚRY“ U PSYCHOTICKÝCH ONEMOCNĚNÍ: PŘEHLEDOVÁ STUDIE

PETRA ŠUSTOVÁ, MABEL RODRIGUEZ

Abstrakt: Tato přehledová studie popisuje nejčastěji zkoumané kognitivní zkreslení u psychotických onemocnění – unáhlené závěry. Toto zkreslení odkazuje k odchylce v usuzování, kdy jedinec dochází k úsudku na základě nižšího množství informací, než je běžné. Výzkumné studie popisují přítomnost kognitivního zkreslení napříč celým psychotickým kontinuem. Unáhlené závěry jsou nejčastěji zkoumány ve vztahu k bludům, existuje však diskrepance mezi výsledky metaanalýz a longitudinálních studií ohledně toho, jak spolu bludy a unáhlené závěry souvisí. Stejně tak dosud není jasné, jak spolu souvisí kognice a kognitivní zkreslení. Metodologie měření unáhlených závěrů je v současnosti velmi roztržštěná, což s sebou nese řadu problémů, kterým se v článku věnujeme. Poslední část je věnována možností a efektivitě tréninku metakognice, který by mohl vést ke snížení unáhlených závěrů a potenciálně k nefarmakologickému ovlivnění bludů a dalších pozitivních symptomů.

Klíčová slova: unáhlené závěry, psychóza, bludy, kognitivní zkreslení, schizofrenie

“Jumping to conclusions” in psychotic illnesses: a review study

Abstract: This narrative review describes the most frequently investigated cognitive bias in psychosis – jumping to conclusions. This bias refers to deviance in reasoning, when person reaches to the conclusion on the basis of less evidence than it is usual. Experimental studies describe presence of the bias across whole psychotic continuum. Jumping to conclusions is most frequently studied in associations with delusions. There are discrepancies between results of metaanalyses and longitudinal studies about the nature of relationship between those two phenomena. Relationship between cognition and this bias remains also unclear. Methodology of measuring the bias is very fragmented, and that brings a lot of problems described in the article. Last part is dedicated to possibilities and effectivity of metacognitive training, which could lead to decrease in jumping to conclusions and potentially nonpharmacologically influence delusions and other positive symptoms.

Key words: jumping to conclusions, psychosis, delusions, cognitive bias, schizophrenia
<https://doi.org/10.14712/23366486.2021.7>

1. Úvod

Unáhlené závěry jsou specifická kognitivní zkreslení, která se vztahují k procesu vyhodnocování informací a tvorbě úsudku. Jako unáhlené označujeme závěry, které byly vytvořeny v situacích, ve kterých nemáme ještě dost informací na to, abychom mohli dojít ke spolehlivému rozhodnutí (Evans, Averbeck, Furl, 2015). V zahraniční literatuře se pro toto zkreslení používá pojem „*jumping to conclusions*“ (JTC).

Toto zkreslení bývá nejčastěji zkoumáno v souvislosti s psychózou a především s bludy. Autoři vůbec první studie unáhlených závěrů u schizofrenie vycházeli z výzkumu rozhodování a konzervatismu u zdravé populace (Phillips, Edwards, 1966) a navrhli úlohu na měření pravděpodobnostního usuzování, ve které se sleduje množství informací, které člověk potřebuje k tomu, aby si vytvořil úsudek (Huq, Garety, Hamsley, 1988). Již dříve studie zdokumentovaly ukvapenost usuzování u pacientů s bludy v úlohách, ve kterých byl využit podnětový materiál, vztahující se k obsahu bludů těchto pacientů (Brennan, Hemsley, 1984). Nově vytvořená úloha (Huq, Garety a Hamsley, 1988) však pacienty konfrontovala s neutrálním podnětovým materiálem, který se tematicky nevztahoval k jejich bludům – zaměřovala se tak širěji na obecnou schopnost pravděpodobnostního usuzování. Od roku 1988, kdy byla tato studie publikována, výzkumy ukazují, že pacienti s psychotickým onemocněním, zejména ti, kteří mají aktuálně bludy, dochází k rozhodnutí po prezentaci menšího počtu informací než zdravé kontroly i ostatní pacienti s psychiatrickým onemocněním (Dudley et al., 2016). U zdravých kontrol unáhlené závěry korelují se subklinickou bludnou ideací (*delusion proneness*) (Ross et al., 2015), příslušností k novým náboženským hnutím (Lim, Gleeson, Jackson, 2012) a paranormálními přesvědčeními (Irwin, Drinkwater, Dagnall, 2014).

Zatímco některé dřívější teorie bludů předpokládají, že bludy vznikají jako odpověď na vnímané percepční anomálie (tedy jedná se o bottom-up přístup), kdy jedinec potřebuje najít „racionální“ vysvětlení pro zažívané abnormality (Maher, 2005), současné modely integrují jak bottom-up, tak top-down procesy. Např. Bryod et al. (2017) nahlížejí na vznik a udržování bludů jako na problém s přisuzováním jistoty (*assessment of certainty*), a to na dvou úrovních. Zatímco tzv. *low-level certainty* se vztahuje ke spolehlivosti vnímaných stimulů, *high-level certainty* reflektuje míru, s jakou jsme si jisti našimi přesvědčeními a zkušenostmi. Vzájemný vztah mezi těmito procesy si lze dle Bryod et al. (2017, s. 97) zjednodušeně představit tak, že „*zatímco bottom-up procesy nás vedou k tomu věřit tomu, co vnímáme; top-down procesy vedou k tomu, že naše vnímání je zkreslené či pozměněné dle toho, čemu věříme.*“ Fenomén unáhlených závěrů, který pozorujeme u pacientů s bludy, spadá do oblasti top-down ovlivnění a reflektuje narušení v připisování jistoty na vyšší úrovni.

Obdobně na unáhlené závěry pohlížejí teorie vycházející z prediktivního kódování. Stěžejním procesem v těchto teoriích je tvorba inference – závěru o světě. Abychom mohli ve světě efektivně fungovat, vytváříme si na základě předešlých zkušeností predikce – předběžná očekávání – která náš mozek porovnává s aktuálně dostupnými (povětšinou) sensorickými daty. Když tato data a naše očekávání sedí, utvrzujeme se v našem obrazu světa. Pokud predikce a sensorické informace neodpovídají, vzniká tzv. predikční chyba – část nevysvětlené informace, která, vzhledem k tomu, že inference jsou hierarchicky uspořádány, postupuje z nižší úrovně na vyšší. Pokud ve vyšších úrovních nedokážeme predikční chybu „vysvětlit“ v rámci naší dřívější zkušenosti, dochází k úpravě zkušenosti. Integrace našich predikcí a predikčních chyb je ovlivněna také váhou, jakou jim přiřkládáme. U pacientů s pozitivními symptomy se předpokládá, že připisují velkou váhu predikčním chybám, které se pak z nižších úrovní propagují na vyšší, kde tak vzniká falešné přesvědčení. To pak ovlivňuje naše budoucí predikce (Friston, 2005). Dle Adamse et al. (2013) reflektují unáhlené závěry sníženou přesnost inferencí, která následně vede k větší důležitosti sensorických informací.

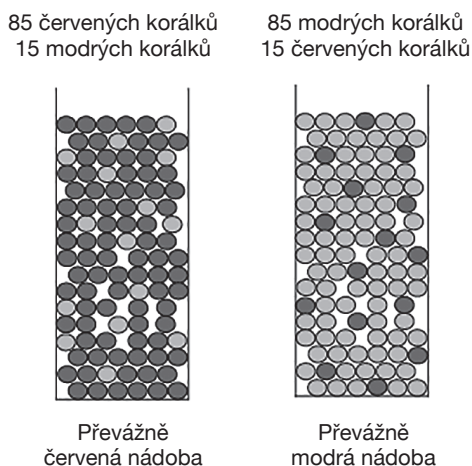
Cílem této přehledové studie je přiblížení současného stavu poznání v oblasti unáhlených závěrů u celého spektra psychotických onemocnění a možností jejich ovlivnění

pomocí vhodných intervencí. Tato přehledová studie přibližuje současný stav poznání v oblasti unáhlených závěrů u psychotických onemocnění. Vzhledem k tomu, že v našem prostředí se jedná o dosud velmi málo diskutovanou oblast současného výzkumu u psychotických pacientů, stěžejní část článku je věnována metodologii zkoumání unáhlených závěrů. Dále se článek zaměřuje na souvislosti unáhlených závěrů s psychózou, bludy a neurokognicí. Závěrem chceme představit dva tréninkové programy, které se snaží s unáhlenými závěry terapeuticky pracovat, a inspirovat tak klinické pracovníky k jejich zapojení mezi další intervence doporučené u psychotických onemocnění.

2. Metodologie zkoumání unáhlených závěrů

Klasickou experimentální úlohu na zkoumání unáhlených závěrů představuje tzv. *Beads task*. Jedná se o úlohu, ve které jsou probandům prezentovány dvě nádoby naplněné korálky dvou různých barev. Barvy korálků jsou v každé nádobě zastoupeny v opačném poměru, tzn. v nádobě A je 85% červených korálků a 15% modrých, v nádobě B 85% modrých korálků a 15% červených (viz obr. 1). Probandům je prezentována série korálků, které byly vytaženy z nádoby a jejich úkolem je rozhodnout, ze které nádoby jsou korálky losovány. Dále jsou informováni, že každý korálek je po vylosování znovu vrácen do nádoby, takže poměr korálků zůstává stále stejný. Po každém novém vylosování korálku, je proband dotázán, zda se již rozhodl, z jaké nádoby jsou korálky losovány, nebo zda si přeje nechat vylosovat další korálek. Série korálků je však předem dána, všichni probandi vidí tu stejnou sekvenci. Sledovanou proměnnou je počet korálků, které si proband nechal ukázat předtím, než došel k rozhodnutí (Evans, Averbeck, Furl, 2015).

Od doby, kdy byla publikována první studie na pacientech se schizofrenií (Huq, Garety, Hamsley, 1988), bylo vytvořeno množství alternativních variant této úlohy. Vzhledem k tomu, že klasický *beads task* bývá označován jako příliš abstraktní úloha, vznikly úlohy, které manipulují s konkrétnějšími podněty. Rozšířená je např. varianta, kde jsou místo

Obr. 1: *Beads task*, upraveno dle popisu v Huq et al. (1988). V původní studii šlo o modré a červené korálky, na našem obrázku jsou to tmavé a světlé korálky.

korálků ovce. Probandi vidí dvě stáda ovcí, ve kterých jsou černé a bílé ovce zastoupeny v opačném poměru, a mají uhodnout, ze kterého stáda se ztratila prezentovaná série ovcí (Moritz et al., 2016). Velmi populární je také tzv. *fish task*, kde je cílem probanda uhodnout, ze kterého jezera loví rybář ryby (v každém jezeře převažuje jedna barva ryb) (Speechley, Whiteman, Woodward, 2010). Existují také tzv. emočně salientní verze *beads task*, ve které se místo nádob s korálky prezentují dva průzkumy o vlastnostech nějaké osoby. V prvním průzkumu je dotyčná osoba vykreslena pozitivně, v druhém převládají negativní charakteristiky. Úkolem probandů je vybrat, ze kterého průzkumu pochází série komentářů popisujících vlastnosti dané osoby (Young, Bentall, 1997). Experimentuje se také s poměrem informací v úloze. Nejčastěji se používá poměr 85:15, který byl použit v originální studii Phillipse a Edwardse (1966). Poměrně rozšířená je však i těžší varianta 60:40, často se ve výzkumech zadávají společně. Některé studie využívají vlastní poměry např. 80:20, což znesnadňuje interpretaci výsledků (Balzan, Delfabbro, Galetly, 2012). Ukazuje se, že čím je úloha náročnější (60:40), tím více souvisí výkon v úloze s úrovní kognitivních funkcí (především pracovní paměti) (Krężolek et al., 2019).

Nejednotná však není pouze podoba a poměr používaný v experimentálních úlohách, ale i způsoby vyhodnocování úlohy. Nejčastěji studie při vyhodnocování pracují s tzv. *draws to decision* (DTD) – počtem korálků (informací), které si proband nechal prezentovat před tím, než se rozhodl. Tato metoda je nejcitlivější k rozlišení pacientů s bludy a bez bludů (Fine et al., 2007). Dalším parametrem, který se často sleduje, je tzv. *JTC bias*, což je procento respondentů, kteří vykazovali extrémní odpovědi (většinou definováno jako rozhodnutí se po 1–2 prezentovaných informacích) (Evans, Averbeck, Furl, 2015). Další metodou je přiřazování pravděpodobnosti (tzv. *probability estimates procedure*), kdy po prezentaci každého nového korálku odhadují probandi pravděpodobnost, s jakou vylosovaná sekvence pochází z nádoby A, nebo B (Moritz, Woodward, 2005). Kombinací této a DTD metody pak je tzv. *graded probability estimates procedure*. Úkolem probandů je po každém prezentovaném korálku vybrat jednu z možností na sedmibodové škále, jejíž konce jsou označeny jako „rozhodně pochází z nádoby A“ a „rozhodně pochází z nádoby B“. Uprostřed se pak nachází možnost „ještě se nelze rozhodnout“. Pokud proband vybere jednu z krajních odpovědí (*rozhodně z nádoby A/rozhodně z nádoby B*), je tato volba vyhodnocena jako rozhodnutí (Young, Bentall, 1997).

Ačkoli ve výzkumu hojně využívaná, úloha *beads task* se jeví jako velmi problematická. Dle studie Balzan, Delfabbro a Galetly (2012) lze horší výkon v úloze u pacientů připsat spíše neporozumění zadání než tendenci činit unáhlené závěry. Někteří autoři také upozorňují na fakt, že pravděpodobnostní usuzování dělá problémy nejen pacientům, ale lidem obecně, a odkazují se na známé experimenty Kahnemana, ve kterých se většina respondentů rozhoduje jako špatní statistici (Maher, 1974). Jiní autoři zase zmiňují jako původce rozdílů mezi zdravými kontrolami a pacienty kognitivní deficit, zejména obecné problémy s abstrakcí a pracovní paměti u pacientů (současný stav poznání v této oblasti je blíže popsán níže) (Freeman et al., 2014).

Z výše zmíněných důvodů vznikla potřeba vytvoření nové úlohy, která by měřila stejný fenomén, ale jiným způsobem. Vznikla tak nová úloha, tzv. *box task*. Respondentům je na počítači prezentována obrazovka s několika „boxy“, které mohou probandi kliknutím otáčet, aby zjistili, jaká barva se pod nimi skrývá. Respondenti vždy vidí informaci, v jakém poměru jsou obě barvy zastoupeny (Moritz et al., 2017). Studie se však rozcházejí v tom, zda výsledky v této nové úloze korelují s výsledky v *beads task* (Chu, Sun, So, 2015; Moritz

et al., 2017), či nikoliv (Balzan et al., 2017). Jsou však zapotřebí další výzkumy, které by ukázaly, zda úloha *box task* zachycuje skutečně tendenci k unáhleným závěrům a lze ji používat ve výzkumu místo *beads task*, či zda ve skutečnosti zachycuje jiné zkreslení.

Kromě experimentálních metod se ve výzkumu kognitivních zkreslení používají i sebe-posuzovací dotazníky, které zachycují větší počet kognitivních zkreslení najednou. Jejich výsledky však mohou být zatíženy vysokými nároky na schopnost sebereflexe a soustředění, což jsou oblasti u pacientů často oslabené.

Cognitive Bias Questionnaire (CBQ) (Peters et al., 2010) je dotazník mapující kognitivní zkreslení typická pro psychózy (resp. bludy u psychóz). Vznikl na základě dotazníku Cognitive Style Test (Blackburn, Jones, Lewin, 1986), který se používá k měření kognitivních zkreslení u deprese. Skládá se z popisu 30 událostí z každodenního života, u kterých si respondent volí jednu ze tří možností, která nejlépe vystihuje to, co by ho v dané situaci pravděpodobně napadlo.

Příklad položky z dotazníku CBQ vztahující se k unáhleným závěrům:

Představte si, že zvoní telefon. Zvednete ho a druhá strana okamžitě zavěsí.

Pravděpodobně bych si pomyslel:

A: Uvažuji, zda je na tom něco podezřelého. (2 body)

B: Někdo se mě určitě snaží kontrolovat. (3 body)

C: Někdo měl asi špatné číslo. (1 bod)

CBQ-P se snaží zachytit pět kognitivních zkreslení, kromě unáhlených závěrů to je dále dichotomické myšlení, katastrofizace, intencionalizace a uvažování založené na emocích. Odpovědi jsou skórovány 3–1, kde odpověď s hodnotou 1 znamená absenci zkreslení, 2 přítomnost zkreslení, které ale proband dokáže zpochybnit, a 3 přítomnost zkreslení (Peters et al., 2010). Psychometrické vlastnosti této škály jsou však problematické: ve faktorové analýze se ve dvou studiích jako nejlepší fit ukázal jednofaktorový model (Bastiaens et al., 2013; Peters et al., 2010), většina kognitivních zkreslení, které si dotazník klade za cíl měřit (včetně unáhlených závěrů), nekorelovala s jinými dosud používanými metodami k jejich měření (Startup, Freeman, Garety, 2017). Celkový skór z dotazníku dokáže dobře rozlišit mezi zdravými kontrolami a pacienty se schizofrenií (Bastiaens et al., 2013).

Davos Assessment of Cognitive Biases Scale (DACOBS) (van der Gaag et al., 2013) je škála měřící tři oblasti: kognitivní zkreslení (cognitive biases), kognitivní limitace (cognitive limitations) a vyhýbavé chování (safety behaviors). Respondenti hodnotí různá tvrzení na sedmibodové Likertově škále dle míry souhlasu. Z kognitivních zkreslení zachycuje DACOBS kromě unáhlených závěrů ještě inflexibilitu přesvědčení, zvýšenou pozornost vůči hrozbě a externalizační atribuční zkreslení. Škála dokáže dobře rozlišit mezi populací s onemocněním schizofrenního okruhu a zdravými kontrolami (van der Gaag et al., 2013). Subškála unáhlených závěrů dle některých studií (van der Gaag et al., 2013) signifikantně koreluje s experimentální úlohou (*beads task*), dle jiných se vztahuje pouze k těžší variantě úlohy (Krežolek et al., 2019).

Příklad položek vztahujících se k unáhleným závěrům z dotazníku DACOBS:

Nepotřebuji mnoho času k tomu, abych se rozhodl/a.

Rozhoduji se rychleji než ostatní lidé.

První myšlenka bývá většinou ta správná.

Jak je vidět z obou uvedených příkladů, přestože oba dotazníky cílí na kognitivní zkreslení, konceptualizují je odlišně. Zatímco CBQ cílí na konkrétní situace, ve kterých se

kognitivní zkreslení mohou vyskytovat a myšlení probanda v těchto situacích, DACOBS se zaměřuje spíše na metakognitivní schopnost reflektovat, jež je vlastní docházení k závěrům.

3. Unáhlené závěry a psychóza

Ve vztahu ke specificitě unáhlených závěrů pro psychotická onemocnění metaanalýzy potvrzují, že unáhlené závěry jsou u pacientů z této diagnostické skupiny zastoupeny ve větší míře než u zdravých kontrol a ostatních nepsychotických onemocnění. Rozhodnutí po prezentaci 1–2 korálků pozorujeme u 48–60 % psychotických pacientů. Zdravé kontroly se takto extrémně rozhodují pouze v míře 28 %, průměrný počet vyžádaných informací je u nich 5–6 korálků. U ostatních psychiatrických onemocnění pozorujeme extrémní odpovědi u 38 % pacientů (Dudley et al., 2016).

Unáhlené závěry lze pozorovat již u zdravých sourozenců pacientů, přičemž dle van Dael et al. (2006) jejich výkon leží mezi výkonem psychometricky definované skupiny respondentů se sklony k psychóze a výkonem pacientů. Dle některých autorů (Garety et al., 2013) tak unáhlené závěry mohou fungovat jako endofenotyp psychotických onemocnění. V rozsáhlé studii Tripoli et al. (2018) byl však vztah mezi unáhlenými závěry a skórem polygenického rizika (*polygenic risk score*) schizofrenie nesignifikantní. Tendence k unáhleným závěrům byla zaznamenána také u lidí s vysokým rizikem rozvoje psychózy, přičemž pacienti, kteří splňovali ultra high risk kritéria, podávali horší výsledky než respondenti, kteří naplňovali pouze kritéria bazálních symptomů (Raush et al., 2016). Unáhlené závěry byly popsány jak u prvních epizod psychotických onemocnění (Dudley et al., 2011; Falcone et al., 2015; Ormrod et al., 2012), tak u pacientů s chronickým průběhem onemocnění (Evans et al., 2015). Na rozdíl od chronických pacientů se však v časných stádiích onemocnění unáhlené závěry nejeví jako stabilní rys a při opakovaném měření zaznamenáváme změnu v pravděpodobnostním rozhodování (Dudley et al., 2013; Woodward et al., 2009). Pouze jedna studie u prvních epizod zaznamenala zlepšení v emocionální verzi testu, ale ne v klasické *beads task* (Menon, Mizrahi, Kapur, 2008). Naopak u pacientů s chronickým průběhem se studie shodují a nepozorují v unáhlených závěrech změnu (Andreau et al., 2018; Peters, Garety, 2006; So et al., 2012).

4. Unáhlené závěry a bludy

V současnosti je stále velmi diskutovaný vztah mezi aktuální přítomností bludů a tendencí k unáhleným závěrům. Souvislost mezi bludnou ideací a tendencí k unáhleným závěrům byla pozorována již na úrovni zdravé populace u lidí, kteří dosahují vyššího skóru v dotazníku PDI (*Peter's Delusion Inventory*) (Ross et al., 2015). Metaanalýza Fine et al. (2007) porovnávala pacienty se schizofrenií s bludy a bez bludů, v této studii se potvrdila vyšší tendence k unáhleným závěrům ve skupině s bludy. Obdobné výsledky zaznamenali Dudley et al. (2016), kteří porovnávali skupinu pacientů (schizofrenie a porucha s bludy), aktuálně s bludy a bez bludů. Autoři nejnovější metaanalýzy (McLean, Mattiske, Balzan, 2017) se pak domnívají, že unáhlené závěry specificky souvisí s bludy, ať již u schizofrenie, nebo u ostatních psychiatrických onemocnění. Pacienti s diagnózou

schizofrenie, kteří jsou aktuálně bez bludů, dosahují dle výsledků této metaanalýzy srovnatelného výkonu jako zdravé kontroly. Souvislost mezi bludy a unáhlenými závěry podporují i longitudinální studie u prvních epizod onemocnění, které společně s ústupem pozitivní symptomatologie zaznamenávají i změnu v unáhlených závěrech (Dudley et al., 2013; Menon, Mizrahi, Kapur, 2008; Woodward et al., 2009). Naproti tomu longitudinální studie na chronických pacientech opakovaně selhávají ve snaze zachytit souvislost mezi změnou v unáhlených závěrech a pozitivních symptomech (Andreau et al., 2018; Peters, Garety, 2006; So et al., 2012). Do výsledků těchto studií se může promítat více faktorů, např. hlubší kognitivní deficit, či efekt dlouholetého užívání antipsychotické medikace, v neposlední řadě také malá velikost souboru.

5. Unáhlené závěry a kognice

U pacientů se schizofrenií není oslabeno pouze pravděpodobnostní usuzování; kognitivní deficit, přestože značně heterogenní (Rodriguez et al., 2019), je u schizofrenie konzistentně dokumentován (Neuchterlein et al., 2004). Někteří autoři (Mahler, 2005) se proto domnívají, že unáhlené závěry jsou pouhým epifenomenem kognitivního deficitu. Ve vztahu k unáhleným závěrům bývá zkoumána především inteligence, pracovní paměť a exekutivní funkce.

Souvislost mezi nižší inteligencí a tendencí k unáhleným závěrům byla dokumentována u zdravých sourozenců pacientů i subklinické populace (van Dael et al., 2007), u pacientů s psychotickou depresí (Corcorand, Rowse, Moore, 2008), u pacientů s perzekučními bludy (Freeman et al., 2014) a u pacientů se schizofrenií (Garety, Hemsley, Wassely, 1991; Moritz et al., 2010; Mortimer et al., 1996; Tripoli et al., 2019). Poté, co Lincoln et al. (2010) zahrnuli do analýzy i IQ, byla v jejich studii korelace mezi závažností bludů a unáhlenými závěry nesignifikantní. Ve studii Tripoli et al. (2018) byl vztah mezi unáhlenými závěry a psychózou plně mediován inteligencí, která vysvětlovala 80 % unáhlených závěrů. V této studii také unáhlené závěry souvisely s polygenickým skórem inteligence. Autoři této studie se proto domnívají, že unáhlené závěry u psychóz jsou důsledkem kognitivního deficitu spíše, než by samy byly specifickým kognitivním narušením. Naproti tomu např. ve studii Garety et al (2013) nebyl vztah mezi unáhlenými závěry a IQ pozorován. Dle van Dael et al. (2007) je možné, že nižší inteligence produkuje tendenci k unáhleným závěrům, které pak činí daného jedince vulnerabilnějším k rozvoji psychotického onemocnění.

Ve vztahu k pracovní paměti je souvislost s vyšší tendencí k unáhleným závěrům dokumentována jak v prodromálních stádiích (Broome et al., 2007), tak u prvních epizod (Falcone et al., 2015; Ormrod et al., 2012) i u chronických pacientů (Krežolek et al., 2019; Ochoa et al., 2014; Takeda et al., 2018) a pacientů s přetrvávajícími perzekučními bludy (Freeman et al., 2014). I z tohoto důvodu se postupem času upravovaly instrukce a prezentace *beads task* úlohy tak, aby kladla co nejmenší nároky na pracovní paměť. Např. probandi stále vidí, jaký je poměr mezi korálky v obou nádobách.

Studie zkoumající exekutivní funkce a unáhlené závěry také nedocházejí k jednotnému konsenzu – některé studie souvislost pozorují (González et al., 2018; Rubio et al., 2011; Woodward et al., 2009), jiné naopak nezaznamenaly žádnou korelaci (Buck, Huddy, Lysaker, 2012).

Andreau et al. (2015) sledovali změny v neurokognici, bludech a unáhlených závěrech u dvou skupin pacientů – jedna skupina pacientů podstoupila kognitivní remediaci, druhá metakognitivní trénink. U obou skupin došlo po skončení intervence ke změně unáhleného rozhodování, ale pouze u skupiny s metakognitivním tréninkem se také snížila závažnost bludů. Ve skupině, která podstoupovala kognitivní remediaci, korelovalo zlepšení v unáhlených závěrech se zlepšením kognice, tato souvislost nebyla pozorována ve druhé skupině, ani na úrovni celého souboru pacientů, přestože kognitivní funkce se zlepšily i u pacientů z druhé skupiny.

6. Unáhlené závěry a sociální kognice

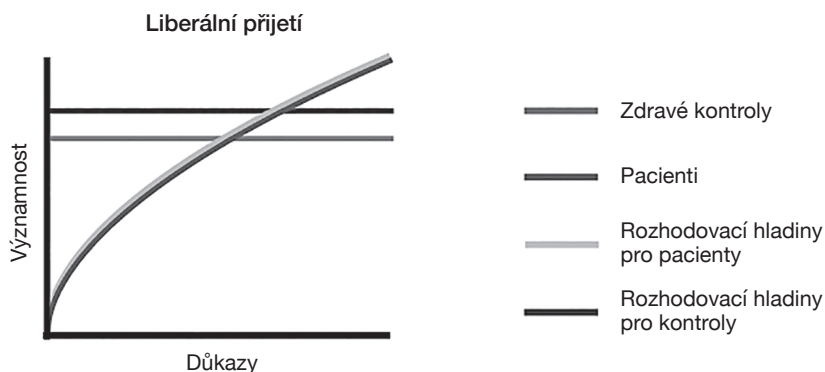
Výzkumů zkoumajících sociální kognici a unáhlené závěry není mnoho a jejich výsledky nejsou konzistentní. Z teoretického pohledu se přitom souvislost mezi těmito dvěma fenomény přímo nabízí – unáhlené závěry, jakožto bazální narušení procesu usuzování, mohou být podkladem pro komplexnější deficit v sociálním úsudku. V multivariační studii Woodwarda et al. (2009) však unáhlené závěry společně s exekutivními funkcemi sytily komponentu „flexibility“, zatímco teorie mysli (jedna z nejvíce zkoumaných domén sociální kognice) a verbální fluence komponentu „elaborace“. Také studie Takedy et al. (2018) nezachytila souvislost mezi teorií mysli a unáhlenými závěry.

7. Teorie unáhlených závěrů

V minulosti bylo formulováno několik hypotéz, proč pacienti dosahují v úloze *beads task* horších výsledků než zdravé kontroly.

7.1 HYPOTÉZA LIBERÁLNÍHO PŘIJETÍ

U pacientů s psychózou byl v různých experimentálních situacích pozorován jev, kteří autoři Moritz et al. (2007) popsali jako snížená rozhodovací hladina (*lowered decision threshold*). Dle Moritze et al. (2017, s. 13) se „pacienti rozhodují jako špatní statistici,

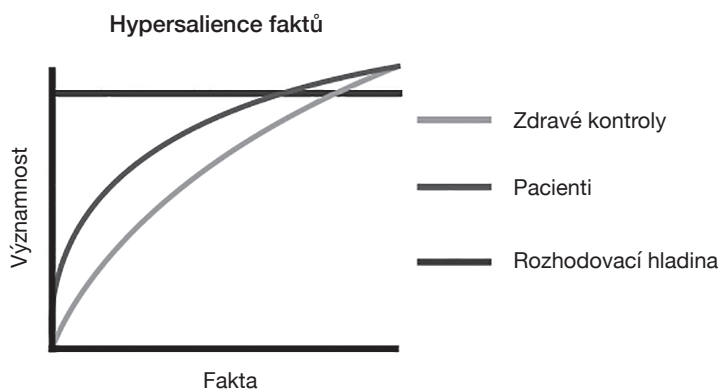
Obr. 2: Schéma zachycující, jakým způsobem pacienti docházejí k rozhodnutí dle Moritz et al. (2008) a teorie liberálního přijetí. Převzato a upraveno dle Sandvik (2015, s. 10)

kteří připisují málo podloženým jevům význam a důležitost.“ Při porovnávání subjektivní hladiny pravděpodobnosti určité situace či jevu se pacienti rozhodují na základě nižší subjektivní pravděpodobnosti než zdravé kontroly (viz Obr. 2). Liberální přijetí se např. manifestuje ve výzkumech konfirmačních zkreslení, kde mají probandi hodnotit pravděpodobnost určitých tvrzení, která jsou interpretacemi nějaké situace. Ukazuje se, že pacienti připisují vyšší pravděpodobnost i tvrzením, která zdravé kontroly považují za velmi nepravděpodobná (Moritz, Woodward, 2004). V klasické *beads task* úloze se tento fenomén může manifestovat tím, že pacienti již po dvou prezentovaných korálcích dosáhnou dostačující úrovně pravděpodobnosti, na které je pro ně již přijatelné se rozhodnout. Dřívější hypotéza operovala navíc s nejasností situace, kdy se předpokládalo, že čím je situace méně nejasná, tím více pacienti vybízí k unáhleným závěrům. Tuto tezi podpořila studie, ve které probandi vybírali místo ze dvou ze čtyř nádob, počet požadovaných korálků se nelišil mezi pacienty a zdravými kontrolami (Moritz, Woodward, Lambert, 2007). Jiná studie ovšem tuto hypotézu nepodpořila (Moritz et al., 2016). Liberální přijetí dle Moritze et al. (2017) pak je podkladem pro všechny pozitivní symptomy u schizofrenie, nejen bludy.

7.2 HYPOTÉZA HYPERSALIENCE POTVRZUJÍCÍCH FAKTŮ

Dle této hypotézy se pacienti od zdravých kontrol liší především v tom, jakou významnost připisují faktům, která potvrzují jejich hypotézu, zatímco konfliktní informace hodnotí stejně jako zdravé kontroly. Tato hypotéza předpokládá, že pacienti i zdravé kontroly se rozhodují na stejné rozhodovací hladině, ale liší se v tom, jakou významnost přiřadí faktům, které potvrzují jejich hypotézu. Pro pacienty jsou fakta, která jsou v souladu s jejich hypotézou, významnější než pro zdravé kontroly, proto požadované optimální rozhodovací hladiny dosáhnou dříve (viz Obr. 3) (Speechley, Whitman, Woodward, 2010).

Tato hypotéza navazuje na Kapurovu (2003) teorii aberantní salience, která poukazuje na vliv hyperaktivního dopaminového systému (v oblasti striata a mezimozku) na připsávání salience nepodstatným podnětům. U pacientů se schizofrenií se spekuluje o tom, že vlivem dopaminové nerovnováhy připisují nadměrnou významnost jevům a podnětům, které jsou v daném kontextu irelevantní a podceňují ty důležité. Přestože výzkumy naznačují souvislost mezi atribucí salience a závažností bludů u high-risk populace (Rosier

Obr. 3: Schéma zachycující, jak pacienti a kontroly dochází k rozhodnutí, dle Speechley Whitman, Woodward (2010). Převzato a upraveno dle Sandvik (2015, s. 10).

et al., 2013), studie sledující efekt podání agonistů dopaminu (L-dopa, metamfetamin) (Andreau et al., 2013; Ermakova et al., 2014) a haloperidolu (dopaminový antagonist) na unáhlené závěry nepozorují u zdravých kontrol žádný efekt.

7.3 POTŘEBA KOGNITIVNÍHO UZAVŘENÍ

Potřeba kognitivního uzavření je fenomén na pomezí kognitivního zkreslení a osobnostního rysu. Lidé s vysokou potřebou kognitivního uzavření jsou poháněni touhou získat odpověď na nevyjasněné otázky, namísto setrvání v nepříjemném stavu nejistoty (Kruglanski, 1989). Výsledky dosavadních výzkumů však souvislost unáhlených závěrů a potřeby kognitivního uzavření spíše nepodporují (Colbert, Peters, 2002; McKay et al, 2007; Zawadski et al., 2012).

8. Možnosti terapeutického ovlivnění unáhlených závěrů pomocí (meta)kognitivního tréninku

8.1 METAKOGNITIVNÍ TRÉNINK PRO PSYCHÓZY

Metakognitivní trénink pro psychózy (MTC) (Moritz, Woodward, 2007) je metoda, která se snaží skrze ovlivnění nejčastěji pozorovaných kognitivních zkreslení a sociálně-kognitivních deficitů snížit pozitivní symptomatologii u pacientů s psychózami. MTC kombinuje prvky CRT (cognitive remediation therapy), CBTp (kognitivně-behaviorální terapie pro psychózy) a psychoedukaci. MTC je rozděleno na osm modulů, které jsou zaměřené na trénování některého z kognitivních zkreslení. Konkrétně jsou cvičení zaměřena na atribuce, unáhlené závěry, změnu přesvědčení, rozpoznávání emocí, metapaměť (schopnost vyhodnotit kapacitu a funkce vlastní paměti), teorii mysli, náladu a self-esteem (Moritz et al., 2010). Tréninkové moduly existují jak ve skupinové, tak individualizované formě a jsou přeloženy i do českého jazyka (dostupné zdarma na následující adrese: <https://clinical-neuropsychology.de/mct-psychosis-manual-czech/>). Dle Moritze et al. (2014) se MTC snaží v pacientech „zasadit zrno pochybnosti“ skrze poukazování na nedokonalost lidské kognice. Pacienti jsou postupně seznamováni s nejčastějšími zkresleními, která jsou reportována u psychóz. Zkreslení jsou nejprve demonstrována na každodenních situacích a normalizována skrze to, že takto se mohou vyskytovat v podstatě u každého, zároveň se klade důraz na to, aby pacienti pochopili, že tato zkreslení bývají u psychotických onemocnění zvýrazněná. Pacienti si postupně zvědomují chyby v usuzování, kterých se mohou dopouštět, a zároveň se učí neukvapovat se a zpochybňovat svá vlastní přesvědčení. Většina studií kromě jedné (Van Oosterhout et al. 2014) pozorovala u pacientů zlepšení v závažnosti bludů po absolvování tréninku (Andreau et al., 2015; Aghotor et al., 2010; Balzan et al., 2014; Balzan et al., 2019; Briki et al., 2014; Erawati et al., 2014; Favrod et al., 2014; Gaweda et al., 2015; Kumar et al., 2010; Kuokkanen et al., 2014; Moritz et al., 2013; Moritz et al., 2011), malý až středně velký efekt zjistily i dvě metaanalýzy (Eicher, Berna, 2016; Liu et al., 2018). Naproti tomu metaanalýza (Van Oosterhout et al. 2014), která analyzovala pečlivě vybrané randomizované kontrolované studie, reportuje pouze nesignifikantní malé velikosti efektu jak na pozitivní symptomy či bludy, tak na unáhlené závěry. Ve vztahu ke snížení unáhlených závěrů jsou výsledky studií smířené, některé studie zaznamenaly po absolvování tréninku menší tendenci k ukvapeným závěrům (Andreau et al., 2015; Aghotor et al., 2010; Balzan et al., 2014; Moritz et al., 2011; Ochoa et al.,

2017; Ross et al., 2011;), v jiných naopak nebyla pozorována žádná změna (Gaweda et al., 2015; Kuokkanen et al., 2014, Moritz et al., 2011; Van Oosterhout et al. 2014). Individualizovaná forma tréninku vykazuje vyšší efekt než skupinový trénink (Liu et al., 2018).

8.2 TRÉNINK SOCIÁLNÍ KOGNICE A INTERAKCE

Kromě metakognitivního tréninku, který je v současnosti pravděpodobně nejvíce zacílenou intervencí na snižování kognitivních biasů pracuje s remediací unáhlených závěrů i Trénink sociální kognice a interakce (SCIT). V porovnání s MCT je tato metoda více zaměřená na oblast sociální kognice (rozpoznávání emocí a teorie mysli) a na atribuční styl než na kognitivní zkreslení obecně, velmi často se ale během sezení pracuje právě s tendencí k unáhleným závěrům. Na různých příkladech z každodenního sociálního života se pacienti učí, jak se vyhnout ukvapenému usuzování. V ideálním případě se pracuje ve skupině, program využívá kromě poměrně běžných materiálů (jako jsou pracovní listy a prezentaci) i tréninkové videoukázky (Roberts, Penn, Combs, 2016). Studie, sledující efekt SCIT, se zaměřují především na oblast sociálního fungování a sociální kognice. Pokud je autorům známo, do současnosti nebyla provedena studie, která by přímo zkoumala efekt tohoto programu na snížení unáhlených závěrů.

9. Diskuze

Tato přehledová studie shrnuje aktuální stav poznání v oblasti unáhlených závěrů u psychotických onemocnění. Koncept unáhlených závěrů přinesl nový směr ve výzkumu bludů u schizofrenie a stočil pozornost na obecnou schopnost pacientů docházet k úsudkům. Zatímco výzkumů na unáhlené závěry každým rokem přibývá, problémy spojené především s metodologickými otázkami stále přetrvávají a nedostává se jim patřičné pozornosti výzkumných týmů.

Problematická je především samotná úloha *beads task*. Do budoucna by výzkum v této oblasti velmi benefitoval z vytvoření úlohy, která bude měřit stejný fenomén, ale bude pro pacienty více srozumitelná. Určitou nadějí v tomto směru skýtá úloha *box task*, poslední studie však nenašla korelaci s *beads task*, otázkou tak zůstává, zda obě úlohy měří stejný koncept. Pro další výzkumy by vzhledem k nárokům na kognitivní funkce mělo být bazální kontrolovat IQ a neurokognici (minimálně pracovní paměť a exekutivní funkce).

I vzhledem k metodologickým problémům zůstává stále otevřená otázka vztahu unáhlených závěrů a bludů, potažmo pozitivní symptomatologie. Přestože metaanalýzy potvrzují souvislost bludů a unáhlených závěrů, výsledky longitudinálních studií se rozcházejí v tom, zda se v čase se závažností bludů snižuje i tendence k unáhleným závěrům. Dle Andreau et al. (2018) lze výsledky metaanalýz interpretovat spíše jako rozdíl mezi přítomností vulnerability k rozvoji bludů. Garety a Freeman (2013) se domnívají, že unáhlené závěry se jeví zároveň jako *trait marker* bludů, který zvyšuje riziko propuknutí bludné produkce, tak *state markerem*, který je příznačný pro akutní fáze. Podobně se jako o psychologickém fenoménu fungujícím jako *trait* i *state marker* uvažuje např. o vztahu teorie mysli a pozitivních symptomů (van Dael, 2007). Pro zodpovězení této otázky je však zapotřebí dalších longitudinálních studií s dostatečně velkým výzkumným vzorkem a kvalitní metodologií. Budoucí výzkumy by se také neměly izolovat pouze na sledování unáhlených závěrů a kognice, ale zahrnout i sociální kognici a metakognici.

Za důležitý však považujeme především léčebný potenciál remediačních programů, které se orientují na práci s kognitivními zkraslenými. Vzhledem k tomu, že farmakologické intervence v mnoha případech pouze sníží floridnost pozitivních symptomů, zatímco jejich jádrová složka zůstává nezpochybnitelná, otevírá se prostor pro terapeutickou a psychoedukační práci. Právě tréninkové programy, které vedou k rozvoji metakognitivních a sociálně-kognitivních schopností, představují nadějnou cestu, jak pacienty učít přemýšlet o vlastních přesvědčeních jiným způsobem, než jaký možná používají automaticky. Ohledně efektivity metakognitivního tréninku dosud nepanuje jednoznačná shoda. Přestože většina studií podporuje efekt tréninku na snížení závažnosti bludů, výsledky metaanalýz se rozcházejí v závislosti na zvolených kritériích pro zahrnutí studie do analýzy. Stejně tak se rozcházejí výsledky jednotlivých výzkumů ohledně zlepšení tendence k unáhleným závěrům po absolvování programu, což jen odráží rozpocenost, která panuje v názorech na stabilitu a proměnlivost unáhlených závěrů v čase. V oblasti sledování efektivity tréninku metakognitivních funkcí by výzkum benefitoval především z kvalitních studií s dostatečným počtem respondentů a kontrolní skupinou s rozdílnou intervencí.

10. Závěr

V tomto článku jsme představily koncept unáhlených závěrů, současné poznatky z jeho výzkumu u psychotických onemocnění a možnosti jeho ovlivnění pomocí různých intervencí. Unáhlené závěry se u psychotických onemocnění vyskytují ve větší míře než u zdravých kontrol a ostatních psychiatrických onemocnění, část studií přináší podporu pro souvislost unáhlených závěrů s bludy. Výrazný problém ve výzkumu unáhlených závěrů však představují samotné experimentální úlohy, u kterých je často zpochybňováno, zda jsou pro pacienty srozumitelné. Pro budoucí výzkumy tak bude největší výzvu představovat vytvoření validní metodologie k měření unáhlených závěrů a iniciace longitudinálních studií, které by mohly více ozřejmit jejich souvislost s bludy. Za nejdůležitější však považujeme nadějně výsledky z programů na trénink metakognice, které naznačují, že s unáhlenými závěry je možno terapeuticky pracovat. Jsou však potřeba další studie s kontrolní skupinou a placebo intervencí, které by podpořily efektivitu programu a pomohly rozklíčovat, zda tyto intervence mohou pomoci i ke stabilizaci pozitivních psychotických symptomů, jako jsou například bludy.

Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované projektem číslo LO1611 za finanční podpory MŠMT v rámci programu NPU a projektem PharmaBrain, č. CZ.02.1.0 1/0.0/0.0/16_025/0007444 v rámci OP VAV.

LITERATURA

- Adams, R. A., Stephan, K. E., Brown, H. R., Frith, C. D., & Friston, K. J. (2013). The computational anatomy of psychosis. *Frontiers in Psychiatry, 4*(47), 1–26. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2013.00047>
- Aghotor, J., Pfueller, U., Moritz, S., Weisbrod, M., & Roesch-Ely, D. (2010). Metacognitive training for patients with schizophrenia (MCT): Feasibility and preliminary evidence for its efficacy. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 41*, 207–211. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2010.01.004>

- Andreou, C., Moritz, S., Veith, K., Veckenstedt, R., & Naber, D. (2013). Dopaminergic modulation of probabilistic reasoning and overconfidence in errors: A double-blind study. *Schizophrenia Bulletin*, *40*(3), 558–565. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbt064>
- Andreou, C., Schneider, B. C., Balzan, R. P., Roesch-Ely, D., & Moritz, S. (2015). Neurocognitive deficits are relevant for the jumping-to-conclusions bias, but not for delusions: A longitudinal study. *Schizophrenia Research: Cognition*, *2*, 8–11. <https://doi.org/10.1016/j.scog.2015.02.001>
- Andreou, C., Veckenstedt, R., Lüdke, T., Bozikas, V. P., & Moritz, S. (2018). Differential relationship of jumping-to-conclusions and incorrigibility with delusion severity. *Psychiatry Research*, *264*, 297–301. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.04.014>
- Balzan, R. P., Ephraums R., Delfabbro, P., & Andreou, C. (2017) Beads task vs. box task: The specificity of the jumping to conclusions bias. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, *56*, 42–50. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2016.07.017>
- Balzan, R. P., Delfabbro, P., & Galletly, C. (2012). Delusion-proneness or miscomprehension? A re-examination of the jumping-to-conclusions bias. *Australian Journal Of Psychology*, *64*(2), 100–107. <https://doi.org/10.1177/0004867411435291>
- Balzan, R. P., Delfabbro, P. H., Galletly, C. A., & Woodward, T. S. (2014). Metacognitive training for patients with schizophrenia: preliminary evidence for a targeted, single-module programme. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *48*(12), 1126–1136. <https://doi.org/10.1177/0004867413508451>
- Balzan, R. P., Mattiske, J. K., Delfabbro, P., Liu, D., & Galletly, C. (2019). Individualized Metacognitive Training (MCT+) Reduces Delusional Symptoms in Psychosis: A Randomized Clinical Trial. *Schizophrenia Bulletin*, *45*(1), 27–36. <https://doi.org/10.1093/schbul/sby152>
- Bastiaens, T., Claes, L., Smits, D., De Wachter, D., van der Gaag, M., & De Hert, M. (2013). The Cognitive Biases Questionnaire for Psychosis (CBQ-P) and the Davos Assessment of Cognitive Biases (DACOBs): validation in a Flemish sample of psychotic patients and healthy controls. *Schizophrenia research*, *147*(2–3), 310–314. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2013.04.037>
- Blackburn, I. M., Jones, S., & Lewin, R. J. P. (1986). Cognitive style in depression. *British Journal of Clinical Psychology*, *25*, 241–251. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.1986.tb00704.x>
- Brennan, J. H. & Hemsley, D. R. (1984). Illusory correlations in paranoid and nonparanoid schizophrenia. *British Journal of Clinical Psychology*, *23*, 225–226. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.1984.tb00649.x>
- Briki, M., Monnin, J., Haffen, E., Sechter, D., Favrod, J., Netillard, C., ... & Bonin, B. (2014). Metacognitive training for schizophrenia: a multicentre randomised controlled trial. *Schizophrenia research*, *157*(1–3), 99–106. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2014.06.005>
- Broome, M. R., Johns, L. C., Valli, I., Woolley, J. B., Tabraham, P., Brett, C., ... McGuire, P. K. (2007). Delusion formation and reasoning biases in those at clinical high risk for psychosis. *British Journal of Psychiatry*, *191*(51), 38–42. <https://doi.org/10.1192/bjp.191.51.s38>
- Bryod, A., Balzan, R. P., Woodward, T. S., & Allen, P. (2017). Dopamine, cognitive biases and assessment of certainty: A neurocognitive model od delusions. *Clinical Psychology Review*, *54*, 96–106. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.04.006>
- Buck, K.D., Warman, D.M., Huddy, V., & Lysaker, P. H., (2012). The relationship of metacognition with jumping to conclusions among persons with schizophrenia spectrum disorders. *Psychopathology*, *45*(5), 271–275. <https://doi.org/10.1159/000330892>
- Colbert, S. M., & Peters, E. R. (2002). Need for closure and jumping-to-conclusions in delusion-prone individuals. *Journal of Nervous Mental Disorders*, *190*, 27–31. <https://doi.org/10.1097/00005053-200201000-00007>
- Corcoran R, Rowse G, & Moore R. (2008) A transdiagnostic investigation of ‘theory of mind’ and ‘jumping to conclusions’ in patients with persecutory delusions. *Psychological Medicine*, *38*, 1577–1583. <https://doi.org/10.1017/S0033291707002152>
- Dudley, R., Daley, K., Nicolson, M., Shaftoe, D., Spencer, H., Cavanagh, K., & Freeston, M. (2013). „Jumping to conclusions in first psychosis“: A longitudinal study. *British Journal of Clinical Psychology*, *52*, 380–393. <https://doi.org/10.1111/bjc.12023>
- Dudley, R., Shaftoe, D., Cavanagh, K., Spencer, H., Ormrod, J., Turkington, D., & Freenston, M. (2011) Jumping to conclusions in first-episode psychosis. *Early Intervention in Psychiatry*, *5*, 50–56. <https://doi.org/10.1111/j.1751-7893.2010.00258.x>
- Dudley, R., Taylor, P., Wickham, S., & Hutton, P. (2016). Psychosis, Delusions and the „Jumping to Conclusions“ Reasoning Bias: A Systematic Review and Meta-analysis. *Schizophrenia Bulletin*, *42*(3), 652–665. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbv150>

- Eichner, C., & Berna, F. (2016). Acceptance and efficacy of metacognitive training (MCT) on positive symptoms and delusions in patients with schizophrenia: a meta-analysis taking into account important moderators. *Schizophrenia Bulletin*, *42*(4), 952–962. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbv225>
- Erawati, E., Keliat, B. A., Helena, N., & Hamid, A. (2014). The influence of metacognitive training on delusion severity and metacognitive ability in schizophrenia. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, *21*(9), 841–847. <https://doi.org/10.1111/jpm.12130>
- Ermakova, A. O., Ramachandra, P., Corlett, P. R., Fletcher, P. C., & Murray, G. K. (2014). Effects of methamphetamine administration on information gathering during probabilistic reasoning in healthy humans. *PLoS One*, *9*(7), e102683. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0102683>
- Evans, S. L., Averbeck, B. B., & Furl, N. (2015). Jumping to conclusions in schizophrenia. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, *11*, 1615–1624. <https://doi.org/10.2147/NDT.S56870>
- Falcone, M. A., Murray, R. M., Wiffen, B. D., O'Connor, J. A., Russo, M., Kolliakou, A., ... Jolley, S. (2015). Jumping to conclusions, neuropsychological functioning, and delusional beliefs in first episode psychosis. *Schizophrenia Bulletin*, *41*(2), 411–418. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbu104>
- Favrod, J., Rexhaj, S., Bardy, S., Ferrari, P., Hayoz, C., Moritz, S., ... & Bonsack, C. (2014). Sustained anti-psychotic effect of metacognitive training in psychosis: a randomized-controlled study. *European Psychiatry*, *29*(5), 275–281. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2013.08.003>
- Fine, C., Gardner, M., Craigie, J., & Gold, I. (2007). Hopping, skipping or jumping to conclusions? Clarifying the role of the JTC bias in delusions. *Cognitive Neuropsychiatry*, *12*, 46–77. <https://doi.org/10.1080/13546800600750597>
- Freeman, D., Startup, H., Dunn, G., Černis, E., Wingham, G., Pugh, K., ... & Kingdon, D. (2014). Understanding jumping to conclusions in patients with persecutory delusions: working memory and intolerance of uncertainty. *Psychological medicine*, *44*(14), 3017–3024. <https://doi.org/10.1017/S0033291714000592>
- Friston, K. (2005). A theory of cortical responses. *Philosophical Transactions of Royal Society London B. Biological Science*. *36*(1456), 815–836. <https://doi.org/10.1098/rstb.2005.1622>
- Garety, P. A., & Freeman, D. (2013). The past and future of delusions research: From the inexplicable to the treatable. *British Journal of Psychiatry*, *203*(5), 327–333. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.113.126953>
- Garety, P. A., Hemsley, D. R., & Wessely, S. (1991). Reasoning in deluded schizophrenic and paranoid patients. Biases in performance on a probabilistic inference task. *Journal of Nervous and Mental Disease*, *179*(4), 194–201. <https://doi.org/10.1097/00005053-199104000-00003>
- Garety, P., Joyce, E., Jolley, S., Emsley, R., Waller, H., Kuipers, E., Freeman, D. (2013). Neuropsychological functioning and jumping to conclusions in delusions. *Schizophrenia Research*, *150*(2–3), 570–574. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2013.08.035>
- Gawęda, Ł., Krężolek, M., Olbryś, J., Turska, A., & Kokoszka, A. (2015). Decreasing self-reported cognitive biases and increasing clinical insight through meta-cognitive training in patients with chronic schizophrenia. *Journal of behavior therapy and experimental psychiatry*, *48*, 98–104. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2015.02.002>
- González, L. E., López-Carrilero, R., Barrigón, M. L., Grasa, E., Barajas, A., Pousa, E., ... & Pélaez, T. (2018). Neuropsychological functioning and jumping to conclusions in recent onset psychosis patients. *Schizophrenia research*, *195*, 366–371. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2017.09.039>
- Huq, S. F., Garety, P.A., Hemsley, D. R. (1988) Probabilistic judgements in deluded and non-deluded subjects. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A*, *40*(4), 801–812. <https://doi.org/10.1080/14640748808402300>
- Chu, H., Sun, X., & So, S. (2015). The Beads, the Fish and the Box: Interrelationship between “jumping to conclusions” tasks and their links with cognitive abilities (Abstracts of the 23rd European Congress of Psychiatry). *European Psychiatry*, *30*, 1706. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(15\)31309-2](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(15)31309-2)
- Irwin, H. J., Drinkwater, K., & Dagnall, N. (2014). Are believers in the paranormal inclined to jump to conclusions?. *Australian Journal of Parapsychology*, *14*(1), 69.
- Krężolek, M., Pionke, R., Banaszak, B., Kokoszka, A., & Gawęda, Ł. (2019). The relationship between jumping to conclusions and neuropsychological functioning in schizophrenia. *Psychiatry research*, *273*, 443–449. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.01.035>
- Kapur, S. (2003). Psychosis as a state of aberrant salience: A framework linking biology, phenomenology, and pharmacology in schizophrenia. *American Journal of Psychiatry*, *160*(1), 13–23. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.1.13>

- Kruglanski, A. W. (1989). *Lay Epistemics and Human Knowledge: Cognitive and Motivational Bases*. New York: Plenum.
- Kumar, D., Zia Ul Haq, M., Dubey, I., Dotiwala, K., Siddiqui, S. V., & Abhishek, P. (2010). Effect of meta-cognitive training in the reduction of positive symptoms in schizophrenia. *European Journal of Psychotherapy & Counselling, 12*, 149–158. <https://doi.org/10.1080/13642537.2010.488875>
- Kuokkanen, R., Lappalainen, R., Repo-Tiihonen, E., & Tiihonen, J. (2014). Metacognitive group training for forensic and dangerous non-forensic patients with schizophrenia: A randomised controlled feasibility trial. *Criminal Behaviour and Mental Health, 24*(5), 345–357. <https://doi.org/10.1002/cbm.1905>
- Lim, M. H., Gleeson, J. F., & Jackson, H. J. (2012). The jumping-to-conclusions bias in new religious movements. *The Journal of nervous and mental disease, 200*(10), 868–875. <https://doi.org/10.1097/NMD.0b013e31826b6eb4>
- Lincoln, T. M., Ziegler, M., Mehl, S., & Rief, W. (2010). The jumping to conclusions bias in delusions: Specificity and changeability. *Journal of Abnormal Psychology, 119*, 40–49. <https://doi.org/10.1037/a0018118>
- Liu, Y. C., Tang, C. C., Hung, T. T., Tsai, P. C., & Lin, M. F. (2018). The Efficacy of metacognitive Training for Delusions in Patients With Schizophrenia: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials Informs Evidence-Based Practice. *Worldviews on Evidence-Based Nursing, 15*(2), 130–139. <https://doi.org/10.1111/wvn.12282>
- Maher, B. A. (1974). Delusional thinking and perceptual disorder. *Journal of Individual Psychology, 30*, 98–113.
- Maher, B. (2005). Delusional thinking and cognitive disorder. *Integrative Physiological & Behavioural Science, 40*(3), 136–146. <https://doi.org/10.1007/BF03159710>
- McKay, R., Langdon, R., & Coltheart, M. (2006). Need for closure, jumping to conclusions, and decisiveness in delusion-prone individuals. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 194*, 422–426. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000221353.44132.25>
- McLean, B. F., Mattiske, J. K., & Balzan, R. P. (2017). Association of the jumping to conclusions and evidence integration biases with delusions in psychosis: A detailed meta-analytic approach. *Schizophrenia Bulletin, 43*(2), 344–354. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbw056>
- Menon, M., Mizrahi, R., & Kapur, S. (2008). ‘Jumping to conclusions’ and delusions in psychosis: relationship and response to treatment. *Schizophrenia Research, 98* (1–3), 225–231. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2007.08.021>
- Moritz, S., Andreou, C., Schneider, B. C., Wittekind, C. E., Menon, M., Balzan, R. P. & Woodward, T. S. (2014). Sowing the seeds of doubt: A narrative review on metacognitive training in schizophrenia. *Clinical Psychology Review, 34*, 358–366. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2014.04.004>
- Moritz, S., Göritz, A. S., Balzan, R. P., Gawęda, Ł., Kulagin, S. C., & Andreou, C. (2017). A new paradigm to measure probabilistic reasoning and a possible answer to the question why psychosis-prone individuals jump to conclusions. *Journal of Abnormal Psychology, 126*(4), 406–415. <https://doi.org/10.1037/abn0000262>
- Moritz, S., Kerstan, A., Veckenstedt, R., Randjbar, S., Vitzthum, F., Schmidt, C., et al. (2011). Further evidence for the efficacy of a metacognitive group training in schizophrenia. *Behaviour Research and Therapy, 49*, 151–157. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2010.11.010>
- Moritz, S., Pfuhl, G., Lüdtke, T., Menon, M., Balzan, R. P., & Andreou, Ch. (2017) Two stage cognitive theory of the positive symptoms of psychosis. Highlighting the role of lowered decision thresholds. *Journal of Behavioural Therapy & Experimental Psychiatry, 56*, 12–20. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2016.07.004>
- Moritz, S., Scheu, F., Andreou, C., Pfueller, U., Weisbrod, M., Roesch-Ely, D. (2016) Reasoning in psychosis: risky but not necessarily hasty. *Cognitive Neuropsychiatry, 21*(2), 91–106. <https://doi.org/10.1080/13546805.2015.1136611>
- Moritz, S., Veckenstedt, R., Bohn, F., Hottenrott, B., Scheu, F., Randjbar, S., et al. (2013). Complementary group Metacognitive Training (MCT) reduces delusional ideation in schizophrenia. *Schizophrenia Research, 151*, 61–69. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2013.10.007>
- Moritz, S., Veckenstedt, R., Hottenrott, B., Woodward, T.S., Randjbar, S., & Lincoln, T.M., (2010). Different sides of the same coin? Intercorrelations of cognitive biases in schizophrenia. *Cognitive Neuropsychiatry, 15*, 406–421. <https://doi.org/10.1080/13546800903399993>
- Moritz, S., Veckenstedt, R., Randjbar, S., Vitzthum, F., & Woodward, T. S. (2011). Antipsychotic treatment beyond antipsychotics: Metacognitive intervention for schizophrenia patients improves delusional symptoms. *Psychological Medicine, 41*, 1823–1832. <https://doi.org/10.1017/S0033291710002618>
- Moritz, S., Vitzthum, F., Randjbar, S., Veckenstedt, R. & Woodward, T. S. (2010). Detecting and defusing

- cognitive traps: Metacognitive intervention in schizophrenia. *Current Opinion in Psychiatry*, 23, 561–569. <https://doi.org/10.1097/YCO.0b013e32833d16a8>
- Moritz, S., & Woodward, T. (2004). Plausibility judgment in schizophrenic patients: Evidence for a liberal acceptance bias. *German Journal of Psychiatry*, 7, 66–74.
- Moritz, S., & Woodward, T. S. (2005). Jumping to conclusions in delusional and non-delusional schizophrenic patients. *British Journal of Clinical Psychology*, 44, 193–207. <https://doi.org/10.1348/014466505X35678>
- Moritz, S., & Woodward, T. S. (2007). Metacognitive training in schizophrenia: from basic research to knowledge translation and intervention. *Current Opinion in Psychiatry*, 20(6), 619–625. <https://doi.org/10.1097/YCO.0b013e3282f0b8ed>
- Moritz, S., Woodward, T. S., & Lambert, M. (2007). Under what circumstances do patients with schizophrenia jump to conclusions? A liberal acceptance account. *British Journal of Clinical Psychology*, 46(2), 127–137. <https://doi.org/10.1348/014466506X129862>
- Mortimer, A. M., Benthall, P., McKay, A. P., Quemanda, I., Clare, L., & Eastwood, N. (1996). Delusions in schizophrenia: A phenomenological and psychological exploration. *Cognitive Neuropsychiatry*, 1, 289–304. <https://doi.org/10.1080/135468096396451>
- Nuechterlein, K. H., Barch, D. M., Gold, J. M., Goldberg, T.E., Green, M.F., & Heaton, R.K. (2004) Identification of separable cognitive factors in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 72, 29–39. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2004.09.007>
- Ochoa, S., Haro, J. M., Huerta-Ramos, E., Cuavas-Esteban, J., Stephan-Otto, C., Usall, J., Nieto, L., & Brebion, G. (2014) Relation between jumping to conclusion and cognitive functioning in people with schizophrenia in contrast with healthy participants. *Schizophrenia Research*, 159, 211–217. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2014.07.026>
- Ochoa, S., López-Carrilero, R., Barrigón, M. L., Pousa, E., Barajas, A., Lorente-Rovira, E., ... & Birulés, I. (2017). Randomized control trial to assess the efficacy of metacognitive training compared with a psycho-educational group in people with a recent-onset psychosis. *Psychological medicine*, 47(9), 1573–1584. <https://doi.org/10.1017/S0033291716003421>
- Ormrod, J., Shaftoe, D., & Cavanagh, K. (2012) A pilot study exploring the contribution of working memory to “jumping to conclusions” in people with first episode psychosis. *Cognitive Neuropsychiatry*, 17,97–114. <https://doi.org/10.1080/13546805.2011.569372>
- Peters, E., & Garety, P. (2006). Cognitive functioning in delusions: A longitudinal analysis. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 481–514. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.03.008>
- Peters, E., Moritz, S., Wiseman, Z., Greenwood, K., Kuipers, E., Schwannauer, M., ... Garety, P. (2010). The cognitive biases questionnaire for psychosis (CBQP). *Schizophrenia Research*, 117(2–3), 413–413. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbs199>
- Phillips, L. D. & Edwards, W. (1966). Conservatism in a simple probabilistic inference task. *Journal of Experimental Psychology*, 72, 346–354. <https://doi.org/10.1037/h0023653>
- Rausch, F., Eisenacher, S., Elkin, H., Englisch, S., Kayser, S., Striepens, N., et al. (2016). Evaluation of the ‘Jumping to conclusions’ bias in different subgroups of the at-risk mental state: from cognitive basic symptoms to UHR criteria. *Psychological Medicine*, 46, 2071–2081. <https://doi.org/10.1017/S0033291716000465>
- Rodriguez, M., Zaytseva, Y., Cvrčková, A., Dvořáček, B., Dorazilová, A., Jonáš, J., ... & Španiel, F. (2019). Cognitive Profiles and Functional Connectivity in First-Episode Schizophrenia Spectrum Disorders—Linking Behavioral and Neuronal Data. *Frontiers in psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00689>
- Roberts, D. L., Penn, D. L., & Combs, D. R. (2016). *Social cognition and interaction training (SCIT): Group psychotherapy for schizophrenia and other psychotic disorders, clinician guide*. Oxford University Press.
- Roiser, J. P., Howes, O. D., Chaddock, C. A., Joyce, E. M., & McGuire, P. (2013). Neural and behavioral correlates of aberrant salience in individuals at risk for psychosis. *Schizophrenia Bulletin*, 39(6), 1328–1336. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbs147>
- Ross, K., Freeman, D., Dunn, G., & Garety, P. (2011). A randomized experimental investigation of reasoning training for people with delusions. *Schizophrenia Bulletin*, 37, 324–333. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbn165>
- Ross, R. M., McKay, R., Coltheart, M., & Langdon, R. (2015). Jumping to conclusions about the beads task? A meta-analysis of delusional ideation and data-gathering. *Schizophrenia Bulletin*, 41(5), 1183–1191. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbu187>

- Rubio, J. L., Ruiz-Veguilla, M., Hernández, L., Barrigón, M.L., Salcedo, M.D., Moreno, J.M., Gómez, E., Moritz, S., & Ferrin, M. (2011). Jumping to conclusions in psychosis: a faulty appraisal. *Schizophrenia Research, 133* (1–3), 199–204. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2011.08.008>
- Sandvik, K. (2015). *Decision-making in schizophrenia*. (Master thesis). Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.
- So, S. H., Freeman, D., Dunn, G., Kapur, S., Kuipers, E., Bebbington, P., Fowler, D., Garety, P.A. (2012). Jumping to conclusions, a lack of belief flexibility and delusional conviction in psychosis: a longitudinal investigation of the structure, frequency, and relatedness of reasoning biases. *Journal of Abnormal Psychology, 121*, 129–139. <https://doi.org/10.1037/a0025297>
- Speechley, W. J., Whitman, J. C., & Woodward, T. S. (2010). The contribution of hypersalience to the „jumping to conclusions“ bias associated with delusions in schizophrenia. *Journal of Psychiatry & Neuroscience, 35*(1), 7–17. <https://doi.org/10.1503/jpn.090025>
- Startup, H., Freeman, D., Garety, P. A. (2007). Persecutory delusions and catastrophic worry in psychosis: developing the understanding of delusion distress and persistence. *Behavior Research and Therapy, 45*(3), 523–537. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2006.04.006>
- Takeda, T., Nakataki, M., Ohta, M., Hamatani, S., Matsuura, K., & Ohmori, T. (2018). Effect of cognitive function on jumping to conclusion in patients with schizophrenia. *Schizophrenia research. Cognition, 12*, 50–55. <https://doi.org/10.1016/j.scog.2018.04.002>
- Tripoli, G., Quattrone, D., Ferraro, L., Gayer-Anderson, C., Rodriguez, V., La Cascia, C., ... & Szoke, A. (2019). Jumping To Conclusions, General Intelligence, And Psychosis Liability: Findings From The Multicentric EU-GEI Case-Control Study. *bioRxiv*, 634352. <https://doi.org/10.1101/634352>
- van Dael, F., Versmissen, D., Janssen, I., Myin-Germeys, I., van Os, J., & Krabbendam, L. (2006). Data gathering: Biased in psychosis? *Schizophrenia Bulletin, 32*, 341–351. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbj021>
- van der Gaag, M., Schütz, C., ten Napel, A., Landa, Y., Delespaul, P., Bak, M., ... & De Hert, M. (2013). Development of the Davos assessment of cognitive biases scale (DACOBS). *Schizophrenia Research, 144*(1–3), 63–71. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2012.12.010>
- Van Oosterhout, B., Krabbendam, L., De Boer, K., Ferwerda, J., Van der Helm, M., Stant, A. D., & Van der Gaag, M. (2014). Metacognitive group training for schizophrenia spectrum patients with delusions: a randomized controlled trial. *Psychological medicine, 44*(14), 3025–3035. <https://doi.org/10.1017/S0033291714000555>
- Woodward, T. S., Mizrahi, R., Menon, M., & Christensen, B. K. (2009). Correspondences between theory of mind, jumping to conclusions, neuropsychological measures and the symptoms of schizophrenia. *Psychiatry Research, 170*(2–3), 119–123. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2008.10.018>
- Woodward, T. S., Munz, M., LeClerc, C., & LeComte, T. (2009). Change in delusions is associated with change in „jumping to conclusions“. *Psychiatry Research, 170*, 124–127. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2008.10.020>
- Young, H. F., & Bentall, R. P. (1997). Probabilistic reasoning in deluded, depressed and normal subjects: Effects of task difficulty and meaningful versus non-meaningful material. *Psychological Medicine, 27*, 455–465. <https://doi.org/10.1017/S0033291796004540>
- Zawadzki, J.A., Woodward, T.S., Sokolowski, H.M., Boon, H.S., Wong, A.H., & Menon, M., (2012). Cognitive factors associated with subclinical delusional ideation in the general population. *Psychiatry Research, 197*, 345–349. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2012.01.004>

Petra Šustová, katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze; Národní ústav duševního zdraví, Klecany, e-mail: petra.sustova@nudz.cz

Mabel Rodriguez, katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze; Národní ústav duševního zdraví, Klecany, e-mail: mabel.rodriguez@nudz.cz